

ERDÉLY MAGYARSÁG

VIII. ÉVFOLYAM
1997. JANUÁR,
FEBRUÁR, MÁRCIUS

– Magyar paktum –
kísérletek
Erdélyben

A macedón
kérdés

Kisebbségek
Európában

A romániai
zsidóság

29

Vannak olyan történelmi helyzetek amikor Romániában a magyarság felértékelődik. Egyik ilyen körülmény a választások időszaka. A két világháború között nem volt olyan párt, amely ne számított volna a magyarok szavazataira – tehát ne ígért volna meg mindent a választási hadjárat idején. Így volt ez 1946-ban is, amikor a párizsi béketárgyalások és a kommunista hatalomátvétel előkészítésének idejére kellett leszerelni a magyarokat.

Az 1989-es decemberi eseményeket követően siettek emlékeztetünkbe vésni: Temesvár ellenére ez a forradalom nem a magyarok forradalma volt; az 1996. novemberi fordulat után is egyesek figyelmeztettek: nem a magyarok nyerték meg a demokratikus választásokat. A választási térkép, a magyar miniszterek, prefektusok és prefektúra igazgatók kinevezése azonban azt bizonyítja: a Romániában élő magyaroknak is közük volt ahhoz, hogy ötven év után az ország visszatalált önmagához.

Emil Constantinescu elnöknek *első dolga* volt Münchenben tájékoztatni – és nem mondjuk Párizst –, e kinevezésekről.

A román miniszterelnök, Victor Ciorbea március 12–13-i budapesti látogatása alkalmával a közös aláírással rendeződik (?) a Bolyai Egyetem, a kétnyelvű feliratok, az államosított és közösségi javak kárpótlása.

A konzulátusokkal – akárcsak a magyar egyetemmel – kapcsolatban sok a tévedés.

A két világháború között Kolozsváron tucatszámú konzulátus volt. Az aradi és a temesvári magyar konzul 1940–1944 között Magyarország elismert képviselője volt. 1948 és 1955 között Kolozsváron létezett már magyar konzulátus, tehát nemcsak 1977-től 1988-ig, ahogy többen tudni vélik.

Constantinescu útja január 13-án Lengyelországba vezetett, ahol támogatásról biztosították a CEFTA-tagságát illetően, amely belépő az Európai Unióba. Románia számára a NATO- és az EU-tagság (mindent ennek a kampánynak rendelnek alá) *cél és eszköz*. Cél, hogy kitörjön a balkáni elszigeteltségéből, *eszköz*, hogy a gyógy mód reményével ajándékozza meg az országot, amely belefaradt az évtizedek óta tartó gazdasági-társadalmi létbizonytalanságba.

Mi, magyarok elégedetten bólogatunk: jó, jó van benne egy jó adag taktikai megfontolás – az integráció támogatásának biztosítása Magyarországról –, de lám, beismerték Romániában, hogy *Bukarest útja Budapestet át vezet Erdélybe*.

Adrian Severin pedig épp január végén jelentette be, hogy Románia *Ukrajnával és Lengyelországgal háromoldalú együttműködési rendszert* akar létrehozni; azt nem igen szándékozik bővíteni, mert kockáztathatja a rendszer működőképességét. Ezzel Románia szakított az azzal a koncepcióval, hogy a *Balkán vezető* állama akar lenni; jelenleg Lengyelország és Ukrajna révén akar integrálódni Kelet-Közép-Európába.

Magyarországot esetében (amely elveszítette két stratégiai partnerét is) Severin kijelentette: Románia „*stratégiai partnerség*” kialakítására törekszik.

A semmitmondó „*békepartnerség*” után új fogalommal ismerkedhetünk tehát, és ez a „*stratégiai partnerség*”. Elemezzük e két fogalmat. A stratégia a hadtudomány legfontosabb ága. Napóleon – Machiavelli után – a háború művészetének nevezte. A német iskola – pontosabban Clausewitz – a „*stratégiából az állam által meghatározott politikai cél erővel való elérésére alkalmas eszközt csinált*” – állapítja meg a szakirodalom. Így lett a

stratégia „*szervezett, nem fegyveres küzdelem tervezésének és irányításának tudománya*”. Teljesen világos a fogalom. Legfeljebb annyit tehetünk hozzá, hogy ez az ami nekünk magyaroknak nincs, ha odatesszük elé azt a *bűvös szót*, hogy nemzeti stratégia, és ez az ami van tejtéstvéreinknek, itt a Duna-medencében.

A partner jelentése kettős. Vagy: társ valamilyen tevékenységben, vállalkozásban; vagy: ellenfél a sportban és játéokban.

E kettősség jellemzi – társ, vagy ellenfél – valójában a magyar-román viszonyt. Tehát a fogalomnál „*stratégiai partnerség*”, jobbat, hívebbet ki sem lehetett volna találni.

Németh László sorai jutnak eszembe, romániai utinaplójából valók, 1935-ből. A románok leülnek velünk, szép szavakat mondanak a tejtéstvériségről, sorsközösségről, barátságról, mindez azonban „*kulturballszt*” marad. Adná Isten, hogy ezúttal másképp legyen!

Mindazonáltal a konzulátusokkal a magyarság kárpótlása – mondhatni emancipálása – még csak elkezdődött. Várjuk a románok kéznújtását, óhajtjuk és kívánjuk, de abban ne csak egyeseket megnyerő, kiválasztottakat felemelő, posztok, pozíciók legyenek, hanem magyar egyetemünk, a kárpótlás elrabolt, kisajátított javunkért. Majd ha egyenlő partnerként ül tárgyalóasztalhoz a két nemzet, s az egyik nem *többségiként*, a másik *kisebbségiként*, akkor majd meglátjuk, hogy hogyan tovább ... *együtt, vagy külön utakon* ...

„STRATÉGIAI
PARTNERSÉG”

A Bolyai Társaság Elnökségének Nyilatkozata

Az 1996. novemberi választásokon Romániában győzött a demokratikus ellenzék. Az új politikai hatalom, meghirdetett programjához híven nagyszabású politikai és társadalmi reformok végrehajtására készül.

Az ország lakosságának többségéhez hasonlóan a romániai magyar közösség is nagy várakozással tekint a jövőbe. Azért támogatta a hatalomváltást, azért vesz részt politikusaival és szakembereivel a hatalom központi és helyi struktúráiban, mert alapvető céljai azonosak a többségi románságéval: a demokrácia intézményeinek megszilárdítása, az emberi jogok tiszteletben tartása, az ország integrálása az európai struktúrákba.

A romániai magyarság tisztában van azzal, hogy saját céljai elérésére csakis olyan társadalomban számíthat, amelyben új értékrend és új politikai irányzat lép érvénybe, az pedig jogos és természetes összetevőként építi magába a magyarság igényeit.

Ezek közé az igények közé tartozik az önálló Bolyai Egyetem visszaállítása. A romániai magyar értelmiség, egész közvéleményünk azt várja az új politikai hatalom reprezentánsaitól, hogy ismerjék el a két kolozsvári egyetem 1959-ben történt egyesítésének jogtalan és önkényes voltát, valamint azt a tényt, hogy ez az esemény szerves része volt a magyar értelmiség ellen indított kampánynak és a magyar nyelvű oktatás fokozatos felszámolásának, amely végső soron közösségünk etnikai és kulturális identitásának megszüntetését célozta. E folyamat káros hatásai mindmáig érezhetőek tudományos és művelődési életünkben, éppen ezért közösségünk továbbra is kitart az önálló, állami magyar egyetem gondolata mellett. Ennek alátámasztására a történelmi előzmények és a szimbolikus érték fogalmán túl mindegyik előtt arra a két elvre hivatkozunk, amelyet minden demokratikus rendszer magáénak vall, és pedig:

1) az adófizető állampolgár joga, amely a magyar közösség számarányát tekintve indokolja önálló állami egyetem létét;

2) az esélyegyenlőség elve, amelynek garantálnia kell, hogy fiataljaink sem a továbbtanulás, sem az egyetemi, illetőleg tudományos pályán való előrehaladás szempontjából etnikai hovatartozásuk miatt ne kerülhessenek hátrányos helyzetbe.

Tekintettel arra, hogy az elmúlt évtizedek során, de még az utóbbi években is ez a kérdés igen gyakran volt félreinformálás, hamisítás és mani-

puláció tárgya, társaságunk arra törekszik, hogy hiteles adatokat és információkat bocsásson a szakemberek és a közvélemény rendelkezésére, és ezáltal megteremtse a racionális, higgadt, szakmai és politikai mérlegelés feltételeit. Máris szükségesnek tartjuk leszögezni, hogy az önálló magyar egyetem — miképpen azt 1945 és 1959 közötti története is igazolja — sem elgondolását, sem működését tekintve nem kíván az etnikai vagy nyelvi elzárkózás intézménye lenni. Ugyancsak elvi opcióink közé tartozik, hogy a Bolyai Egyetem visszaállításának úgy kell megtörténnie, hogy a jelenlegi kolozsvári Egyetem működése ne szenvedjen kárt.

A fenti megfontolásoktól eredően a romániai magyar közvélemény mindenekelőtt azt várja a jelenlegi politikai hatalom felelős képviselőitől, hogy elvi nyilatkozat formájában ismerjék el az önálló Bolyai Egyetem gondolatának létjogosultságát, és jelöljék meg a kérdés gyakorlati megoldásának racionális és méltányos kereteit. Gondolunk többek között olyan szakközvetítés felállítására, amely a szükséges tanulmányok elvégzése után javaslatokat tesz a terv végrehajtási módzataira vonatkozóan, és ezzel előkészíti a tényleges megoldás feltételeit.

Társaságunk tisztában van azzal, hogy 1990-től számítva a számszerű mutatók tekintetében, a romániai magyar fiatalok felsőoktatási lehetőségei érezhetően javultak, de a kívánatos arányt még nem érik el. Ilyen körülmények között számunkra az önálló Bolyai Egyetem visszaállítása, mint közösségünk egyik stratégiai célja továbbra is időszerű. Ugyanekkor számolunk azzal is, hogy e cél megvalósulásáig lehetséges és szükséges a magyarság jogainak jobb és méltányosabb rendezése a jelenlegi felsőoktatási struktúrákban és erre nézve alkalmasnak látszik az illetékes szakminisztériummal és az intézmények vezető testületeivel való tárgyalásos egyeztetés.

*A Bolyai Társaság Elnöksége,
Kolozsvár
1997. január 23.*

Az Erdélyi Magyarság 75. születésnapja alkalmából köszönti a Bolyai Egyetem egykori két tanárát: Faragó József néprajztudóst és Incze Miklós történész professzort.

Független szemle

A határainkon túli magyarok fóruma

Alapító főszerkesztő: Kőteles Pál

VIII. évfolyam 29. szám

1997. január, február, március

Megjelenik: negyedévenként

Kiadja Az Erdélyi Magyarságért Alapítvány

**Az Erdélyi Magyarságért Alapítvány
és az Erdélyi Magyarság c. folyóirat
szerkesztőségének címe**

1116 Budapest Sopron utca 64. II. em.

Telefon: 206-1040; 206-2048

Fax: 206-2115

Felelős kiadó: ATZÉL FERENC ügyv. titkár

HU ISSN 0865-6819

Tipográfia, formakészítés:

CoGraf Bt (Tel: 368-4708)

Készült a POSSUM Lap- és Könyvkiadó gondozásában

Felelős vezető: Várnagy László (Tel.: 06-20-345-318)

KÉZIRATOKAT NEM ÖRZÜNK MEG

ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

AZ ALÁÍRT CIKKEKÉRT A SZERZŐK

VISELIK A FELELŐSSÉGET.

A SZERKESZTŐSÉG FENNTARTJA

AZ ÍRÁSOK SZELLEMEÁT ÉS TARTALMÁT

NEM ÉRINTŐ RÖVIDÍTÉSEK JOGÁT.

**Előfizetési díj egy évre: 1000 Ft
postaköltséggel együtt. Kérésre (akár
üzenetrögzítőn keresztül is) befizetési
csekket küldünk. A folyóirat támogatására
küldött befizetésekről – kérésre – (APEH)
adóigazolást állítunk ki, mely összeggel
támogatóink adóalapjukat csökkenthetik.**

Forintszámlánk: MHB 222-21489

Előfizetési díj külföldre:

20 USA dollár légipostaköltséggel együtt.

Devizaszámlánk: Magyar Hitel Bank Budapest

218-1602-351 és 218-1607-351

Külföldi képviselőink címjegyzékét a 48. oldalon közöljük.

Lapunk megvásárolható AZ ERDÉLYI MAGYARSÁGÉRT
ALAPÍTVÁNY-nál (1116 Budapest, Sopron út 64. Tel.:
206-1040; Fax: 206-2115), valamint a PÜSKI KÖNYV-
VESHÁZ-ban (1013 Budapest, Krisztina krt. 26.) és a
GONDOS Bt.-nél (1136 Budapest, Pannónia u. 22.).

**KÖVETKEZŐ SZÁMUNK
1997. JÚNIUSBAN
JELENIK MEG**

**E a lapszámunk kiadásához hozzájárult
a NEMZETI KULTURÁLIS ALAP**

TARTALOM

- L. I.: „Stratégiai partnerség”
- A Bolyai Társaság Elnökségének Nyilatkozata

VALÓSÁG-MÉRLEG

- Kelemen Andrással beszélget
Beke Mihály András
- Bardócz Gergely: Magyar paktum-kisérletek
Erdélyben
- Tófalvi Zoltán: Kérdőjelek a Bolyai Tudomány
Egyetem körül

HISTÓRIA

- Niederhauser Emil: A macedón kérdés
- Losonczy Tóth Árpád: A magyar orvosok és ...

SZÉPMÍVESSÉG

- Költők a határon túlról
- Visky András
- Németh Zoltán
- Szűts Zoltán

KISEBBSÉGEK EURÓPÁBAN

- Botlik József: Népek hazája: Kárpátalja
- Beke György: A csecsenek „atombombája”
- Váradai Mária: Tehettem arról, hogy németnek
születtem...?
- Harrach Gábor: Erdélyi örménység

VISSZAPILLANTÓ

- Domokos László: Az első magyar Atlantisz
- Kövesligeti Román Berta: Volt egyszer egy város

FIGYELŐ

- Victor Neumann: A romániai zsidóság
története (L. I.)
- A romániai zsidóság 1940—44 (D. L.)
- Balogh F. András: Az erdélyi szász
irodalom (S. M.)
- Aurel Baghiu: Rácsok között (F. E.)
- Fodor Sándor: Vlahok
- Demény Lajos: Nemzetiségi Kutatóintézet

LEVÉLVÁLTÁS

- A romániai magyar ki kicsoda
- Kovács László Úr Öexcellenciájának

LAPZÁRTA

**E lapszámunkat Máramarossziget régi képei
illusztrálják**

“Határhelyzetben a magyarság”

Interjú Kelemen Andrással, a Magyar Demokrata Fórum alelnökével

– Milyen személyes szálak fűzik Önt a határon túli magyarsághoz? Milyen emlékei, meghatározó élményei vannak erdélyi utazásairól, az ottani emberekről?

– Nincsenek személyes kötődéseim, mert azok kevesebbet jelentenének, mint ami a helyzet: egynek érzem magam velük. Eszenkedő kicsiny gyermekként nagyanyám szavából ismerősebb volt nekem a kertek alatt futó Küküllő, mint a Duna partja, ahol ténylegesen laktunk. Ha korunk divatához akarnék csatlakozni, úgy is mondhatnám, „félvér” vagyok, mivel anyám székely, apám kalotaszegi. A helyzet mégis úgy adódott, hogy Romániában legtöbbet Moldvában voltam. A hatvanas években kezdtem a mesebeli szülőföldet felfedezni. Mivel rokonokról nem tudtam, egy nagyváradi ismerős meghívó levele teremtettem meg erre a lehetőséget. De hogy Váradról kimozdulhassak, külön rendőrségi engedélyt kellett kérnem. Később ez a bolsevik szabály enyhült. Miért vettem az utam Moldova felé? Néprajzos barátaimtól tudtam, hogy készül a magyar nyelvterület néprajzi térképe. S megtudtam, hogy két fehér folt marad: Kárpátalja és Moldva, ahova nem sikerült néprajzosnak bejutnia. Elmentem hát Barabás Jenőhöz, aki a felmérő munkálatokat összefogta és kértem tőle kérdező füzeteket. Ő örömmel vette tervemet és így vágtam neki botcsinálta etnográfusként a moldvai útnak. Az első címelet Domonkos Pál Péter bácsitól kaptam, aki majd elolvadt a gyönyörűségtől, hogy akad fiatal, aki nem feledi a moldvai csángókat. Menetközben tanulva ezt a szép szakmát, sokfelé megfordultam a Kárpátoktól keletre, s a magyar néprajzi térképkötetek moldvai helynevei Halász Péternek és nekem a kezünk munkáját őrzik. Legszébb élményem e korból talán az, amikor Szabófalván elmesélték nekem, hogy az eredeti falu ott volt, ahol ma a *Misécske* dülönév jelzi az egykori templom helyét. Mert amikor „a magyarai jöttek Áziából, elháltak itt a Szeret martján jobbfelel...”

Persze jártam sokfelé Erdélyben is és életem nagy élményéhez tartozik, hogy megismerhettem olyan embere-

Kelemen András pszichiáter tanulmányait 1966-ban fejezte be a SOTE-n. 1980–90 között a Fejér megyei Központi Kórház Rendelőintézetének pszichiáter főorvosa. 1989 – a Magyar Pszichiátriai Társaság alelnöke. 1988-ban az MDF alapítója, 1990-től Fejér megye országgyűlési képviselője. 1990-től a szociális, családvédelmi, egészségügyi illetve 1994-től az európai integrációs ügyekkel foglalkozó bizottság tagja. Kutatási területe: humánbiológia, a társadalmi beilleszkedés zavarai, a népi gyógyászat, török-magyar műveltségi kapcsolatok.

ket, akik szinte tenyerükön vitték közösségünk kultúráját, életakarát. Ha neveket sorolnék, mindenképpen hiányos lenne, így engedje meg, hogy ezzel ne sértsek senki.

Utazásaimból egyet emelnék ki. Apám 18 éves korában szökött át a határon, amikor az új Romániában éppen hadraérett. Azóta nem volt otthon, s halála előtt kettesben tettünk egy utat. Végigjártuk szülőföldjét, Magyarbikalon rokonokra leltünk, s bejártuk nagyapám egykori szolgálati helyeit Dél-Erdélyben: Szászvárost és Szászsebest is meglátogattuk. Meg tudta mutatni gyermekkori lakhelyét, s jelenlegi román lakóival együtt fényképeztem le a házat és őt.

– *A lakiteleki sátorban esett-e szó a határokon túli magyarokról? Milyen nézeteket vallottak sorsukról a Magyar Demokrata Fórum alapítói? Az ellenzéki erők összefogásában milyen szerepet játszott a határokon túli magyarokért érzett felelősség?*

– Emlékeim szerint Ablonczy László beszéde volt talán az egyetlen kemény jelzés, hogy a kérdés mennyire foglalkoztat minket. Az MDF alapítói mindig is az egységes magyar nemzetben gondolkodtak. Emlékszem, az első

MDF-összejöveteleken százával találkoztam olyan személyekkel, akik korábban jöttek és mentek át a határon, segítséget és jó szót vittek a rászorulóknak, akik gyűjtöttek és továbbadták kultúránk megismert kincseit, kiki ahol és ahogy tehetette. Mindez csúcspontját érte el a Ceaușescu bulldózerpolitikája által kiváltott Hősök terei erdélyi tüntetésen. Ott mutatkozott meg a nemzeti ellenzék ereje és méltóságteljes felelősségérzete. Az 1989. októberében kiadott első MDF-program kisebbségvédelmi fejezete nemcsak azt rögzíti, hogy az MDF napirenden tartja a magyar kisebbségek kérdését, hanem a határon túlra sugárzó rádió- és tévéadó létesítése, lapjainkban a téma felszínén tartása, a Magyarországon kívüli magyar közösségekkel, azok kiemelkedő személyiségeivel való rendszeres kapcsolat tartása és egy kisebbségi magyarságot ellátó kulturális alap létesítése is szerepelt benne. Azt mondhatom, hogy a korai demokratikus szerveződések időszakában nagy volt az egyetértés, ennek azonban az alapját az adta meg, amivel szemben álltunk. Az önkényuralom nyomásának megszűntével váltak láthatóvá a mélyebb nézetkülönbségek. Pl. a romániai forradalom idején mindenki erejét megfeszítve gyűjtötte a segílyt, s nem volt fontos, hogy kiknek jelent ez csupán emberbaráti feladatot, kiknek egy lehetséges szomszédosági kapcsolat építését, s kiknek mindezeket túl szorult helyzetű nemzetrésznünk lehető megsegítését. Mindenesetre ekkor megosztó, ellenséges hangok nem voltak. Nem nacionalistázták le az MDF-et, hanem versenyezni igyekeztek vele e téren is. Ma is ilyennek mutatkozik a posztkommunista szomszédosági politika: oktalannul engedőnek, kezdeményezésre képtelennek, s a szomszéd országok magyarsága felé kétszínűnek: miközben tehernek érzi, felszínesen szavakkal akarja jól tartani őket. A különbség csak annyi, hogy szótárunkban most az európai értékek kerültek a proletár internacionalizmus helyére.

– *Milyen volt az MDF-vezette kormány nemzeti kisebbségi felfogása? Visszatekintve, ebből a szempontból ho-*

gyan értékeli az Antall-Boross-kormány tevékenységét? Nyújtott-e megfelelő támogatást a határainkon túli magyaroknak?

– Az MDF-vezette koalíciós kormány programja adja a legjobb képet az első függetlenül választott magyar kormány törekvéseiről. Mit mond ez? „... arra törekszünk, hogy mielőbb épüljenek ki a nemzeti kisebbségek egyéni és kollektív jogai gyakorlásához szükséges intézményi keretek”, s ennek legalkalmasabb formájaként egy egyetemes, ill. európai kisebbségpolitikai kódexet nevez meg. Addig is azonban, amíg ez meg nem születik, ki mondja, hogy a kormány támogatja a szomszédos országok magyar közösségeit jogos törekvéseikben és sérelmeik orvoslásában, valamint nemzetközi porondon a jogi keretek fejlesztése, az öngazgatás hitelesítésének lehetővé tétele ügyében. Magam azt tapasztaltam, hogy az Antall- és a Boross-kormány mindvégig ennek a programnak a szellemében tevékenykedett. Hogy megfelelő volt-e a támogatás, amit nyújthatt? Lehetőségeihez képest igen, a szükségletekhez képest nem. A legfontosabb tény, hogy a Magyarország területén kívül élő magyar közösségek folyamatosan érezhették, hogy országunk aggódó és támogató figyelmét élvezik. Ez volt igazán új dolog a feledés 40 éves éjszakája után. Ezt jelentette Antall József sokat támadott és szándékosan félreértett vállalása: 15 millió magyarért felelős miniszterelnöknek lenni.

– Általában ma hogyan vélekedik az MDF-kormány akkori külpolitikájáról? Sikert-e az Antall-kormányának a nemzeti kisebbségek tekintetében tágitania külpolitikai mozgásterét, vagy pedig inkább a nemzetközi elvárásokhoz igazodott?

– Az Antall-kormány nagymértékben tágitotta Magyarország külpolitikai mozgásterét. Tekintélyt adott neki kezdeményezőképesége, tájékozottsága a térség várható eseményeivel kapcsolatosan, mint ahogy ez bebizonyosodott a Varsói Szerződés határozott felszámolásában vagy a jugoszláviai háború elkerülésére vonatkozó javaslataiban. Ugyanakkor minden nemzetközi tárgyalóasztalra felkerült a magyar kisebbségek kérdése. Elmondhatjuk, hogy Európa – melynek közönsége addig csak csehszlovákokat és jugoszlávokat, valamint szovjeteket ismert – ekkor tanulta meg a tényt, hogy a Magyarországgal szomszédos államokban jelentős magyar kisebbségek vannak – s talán még az is, hogy ezek oda nem kivándorlással kerültek. Erre

mondták azután a jelenlegi kormánypártok politikusai, hogy a magyar diplomaták történelem-órákat tartottak, hogy néprajzi térképekkel szaladgáltak a nemzetközi szervezetek folyosóin – nem úgy, mint a kiválóan (és sokszor Moszkvában) képzett régi-új szakértők, akiknek élén olyan ember áll, aki a parlamentben összekeveri Temesvárt Nagyváraddal, helyettese pedig azt jelenti ki, hogy a Duna mai szlovákiai határvonala közigazgatási határ volt a történeti Magyarországon.

– Nem lehetett-e volna némely esetben többet elérni? Vannak, akik úgy vélik, hogy Csehszlovákia kettéválásakor lehetőség kínálkozott arra, hogy ösztönözzék a szlovákiai magyarság nagyobb önállóságigényét? Az egyik akkori kormánytag pedig ma azt emlegeti, hogy Antall József a kormánykörökben esetleg felmerülő területi kérdések fölvetését azzal előzte meg, hogy eleve lemondásra szólította föl azokat, akiknek eszükbe jutna ilyesmit emlegetni? Mai szemmel, mi a véleménye az alapszerződésekéről?

– Én nem ismerek olyan népet, amely bármiféle igényeit pusztán azok hangoztatásával érte volna el. Ami a szlovákiai magyarság „öszönzését” illeti, mit ért ezen? Kell őket ösztönözni önállóságra, emberi és közösségi életük értékének emelésére? Feltételezi valaki, hogy ők nem tudják, mit akarnak? Ismeri az a helyzetet, aki ilyet állít? Vegye kézbe akkor mondjuk a szlovákiai magyar választott képviselők és polgármesterek 1994. évi komáromi nagygyűlésének jegyzőkönyvét! Vagy valami egészen mást kéne értenem „öszönzésen”? valami olyasmit, ami Maradék-Magyarország körül lángba boríthatja a határt?!

Ma már mindenképpen fölösleges azon vitázni, hogy az alapszerződések rendszere volt-e a lehető legjobb megoldás a szovjet uralom utáni új típusú kapcsolatrendszer kialakítására. Mindenesetre az Antall-kormány eszközként tudta használni az ellen is, hogy a kisebbségi magyarság minket körülölelő sanyargatása elleni fellépésünk kapcsán újra körénk kovácsolódjék valamiféle ellenséges gyűrű. És alapszerződéseinkben, valamint a hozzájuk kapcsolódó jegyzőkönyvekben megkíséreltük a lehető legjobb körülményeket biztosítani a nemzetiségi magyarság fejlődése számára. Igaz ez mind az 1991. évi december 6-án Ukrajnával, az 1992. december 1-én Szlovéniával, mind az 1992. december 16-án Horvátországgal aláírt alapszerződésre.

És akkor az ukrán alapszerződés problémájáról. Amikor a Külügymi-

nisztériumba kerültem, túl voltunk már azon a ravasz lépésen, hogy a parlamenti bizottság elnöke, Horn Gyula visszaküldte a szöveget és ezzel ráirányította a figyelmet a 2. cikk fogalmazására. A szöveg pedig így szólt: „A Felek tiszteletben tartják egymás területi épségét és kijelentik, hogy egymással szemben nincs és nem is lesz területi követelésük.” Ezt kifogásolta az a Horn Gyula, aki a szlovák alapszerződésben ilyen szöveget írt alá: „A Szerződő Felek ... Megerősítik, hogy egymással szemben területi követelésük nincs és ilyet a jövőben sem támasztanak.” Vagy a románban. „... megerősítik, hogy egymással szemben területi követelésük nincsen és ilyet a jövőben sem támasztanak.” A hiba kétségtelenül ott volt, hogy az okmány elkészítéskor vezető magyar felelős politikus nem tanulmányozta át tüzetesen a szöveget, így az Antall-kormány addigi erőfeszítései a szomszédosági helyzet lehető rendezésére visszajára fordultak. Annyira, hogy ez a vita adott lehetőséget az MDF belső válságának kirobbantására, mely hozzájárult a nemzeti oldal mély meghasonlásához és ezzel választási vereséghez.

Pedig a magyar-ukrán alapszerződéssel az Antall-kormány az új magyar keleti politikát kívánta szilárd talajra helyezni. Születőben levő, 52 milliós lakosságú szomszédunkkal való kapcsolatépítés biztonságpolitikai és gazdasági szempontból döntő tett volt, különösen ha számításba vesszük, hogy akkor még létezett a Szovjetunió. A birodalomban ténylegesen végbemenő folyamatot Magyarország azonnal felismerte és erre reagált Ukrajna megerősítésével. A szerződés kisebbségvédelmi része pedig külön kialakított kétoldalú megállapodással, amely az alapszerződés szerkesztésére – védi a magyarságot. Ennek alapján született meg Ukrajnában 1992-ben a nemzetiségi törvény. S mindezt nem volt könnyű elérni egy olyan nagy országgal szemben, amelynek fő gondja egy nagyszámú új kisebbség: az orosz, mely precedensként használhatja a magyar kisebbségre vonatkozó megállapodást, akár az ország egységét fenyegető célokra is. A magyar-ukrán szerződés egyértelműen rögzíti az anyanyelven tanulás lehetőségének biztosítását az oktatás minden szintjén, a későbbi szerződések ezt nem teszik meg. Talán a legfontosabb, hogy a szerződés szavainak súlyát annak ellenőrizhetősége adja és ebben az ukrán ad megoldást olyan vegyes bizottság felállításával, amelyben ukrániai magyar képviselő is részt

vesz az ukrán oldalon, míg a későbbi szerződésekből ez is hiányzik.

A magyar-szlovák és magyar-román alapszerződés másként kötött. Itt nem hiba történt, hanem bűn. A szándék világos volt. Már a jobboldal elleni választási kampány idején, 1994-ben elhangzott, hogy az új *balkormány* gyorsan javítani fogja a szomszédsági kapcsolatokat. Hogyan lehetett ezt legjobban bemutatni? Látszatmegoldásokkal, amelyek a meglevő kérdéseket félresodorva felmutatnak egy aláírt szerződést, amelynek tartalmi részei úgysem foglalkoztatják a kívülállókat. A Horn-kormány a nacionalizmus elleni jelszavaival beledolgozta magát abba a helyzetbe, hogy össze lehetett keverni az elnyomót az elnyomás ellen tiltakozóval, mondván: oldják meg előbb egymást között bajukat, azután lehet Európa felé közeledni. Ezzel a megközelítéssel t.k. olyan hazugságot fogadott el a mai vezetés, hogy a szomszéd államokban levő magyarság súlyos problémái nem a többségi kormányzat és a kisebbségi nemzetiség rossz viszonyát, a többségi beolvasztó törekvéseket jelzik, hanem két független országnak van egymással viszálya, amelyet meg lehet egymás között oldani. Így kapott szabad kezét éppen az alapszerződéssel Szlovákia további kisebbségellenes lépésekre – amelyek egyébként várhatóak voltak addigi viselkedése ismeretében. Ami pedig Romániát illeti, nehezen tagadható, hogy éppen a poszt-kommunista Iliescu kampányát szolgálta a vele kötött „*alaptalan*” szerződés és annak temesvári ceremóniája. Az RMDSZ-t pedig újabb szakítópróba elé állította. Mert a kedves elvtársak is tudják, hogy az RMDSZ éppúgy elvetette az alapszerződést, mint a magyarországi ellenzék. A román parlamentben tartózkodással szavazott és sem Tökés László, sem Markó Béla nem ment el Temesvárra. Ezért maradt az RMDSZ egységes. Ha nem így viselkedik, akkor nem szavaz egységesen a romániai magyarság. Így pedig a magyarok szavazataival győzött az Ellenzéki Koalíció, és vesztett a Hornnal összeboruló Iliescu. Vagyis nem az itthoni kormány, hanem az RMDSZ viselkedése mentette meg a helyzetet.

– *Mekkora az egyetértés a határainkon túli magyarok helyzetének megítélésében a mai magyar ellenzéki pártok között?*

– A Magyar Országgyűlés ellenzéki pártjai lényegileg hasonlóan ítélik meg a Kárpát-medencében élő magyarság sorskérdéseit. Ezt bizonyítják közös parlamenti kezdeményezéseink, fellépéseink. Napi és célszerűségi kérdé-

sekben természetesen lehetnek lényeges különbségek. Abban viszont hasonlóak ezek a pártok, hogy a tőlünk elszakított magyarság ügyével, mint fontos nemzeti kérdéssel foglalkoznak, s megítélésem szerint egységes a kormánybírálatuk abban, hogy hiányolják a nemzeti érdekek következetes képviselését mind a kétoldalú, mind a nemzetközi fórumokon zajló tárgyalásokon. És elvárnánk diplomatáinktól, hogy úgy viselkedjenek, mintha a magyar nemzet tagjai lennének – ahogy egy svédországi magyar lap panasolja annak kapcsán, hogy egy magyar kormányhivatalnok, miután Erdélyben magyarokkal találkozott, Budapestre visszatérve így fakadt ki: az erdélyi magyarok úgy viselkednek, mintha magyar állampolgárok lennének! Vagyis véleményük van a magyarországi történekekről, s ez egyeseket zavar.

– *Miként vélekedik a sokat vitatott autonómiáról és a kollektív jogokról? Igaz lenne az, amit a szociálliberális kormányzat hangoztat, hogy a Nyugat ezekre „nem vevő”? És ha netán ódzkodik is a Nyugat ezektől, vajon nem az-e a mindenkori magyar kormányzat feladata, hogy a Nyugatnak ezeket az elveket mégis „eladja”?*

– Úgy látszik, hogy *mi és a kormánypártok nem ugyanabban az Európában élünk*. Már a döntésmegosztás elvéből – az ú.n. szubszidiaritásból – is következik, hogy egy adott közösségnek joga van önállóan – vagyis autonóm módon – intézni a saját ügyeit. Parlamenti megnyilatkozásaimban következetesen bíráltam a kormányt, hogy nem törekszik többre a kétoldalú megállapodásokban, mint amit sokoldalú nemzetközi szerződések rögzítenek. Pedig az európai gyakorlat messze meghaladja a sok állam által elfogadott – és éppen ezért csupán a legkevesebb közös elvet tartalmazó – nemzetközi okmányokat. Egy ET-ajánlás csak alap lehet egy kétoldalú megállapodáshoz! Mi értelme bemásolni egy alapszerződésbe azt, amit már mindenki elfogadott?

Bizony Európában kiirathatatlannal meghonosodott már az autonómia gondolata. Finnország és Spanyolország ennek gyakorlatában él, Dél-Tirol pedig hozzánk hasonló helyzetben, egykori határvitákat és két ország ellenérdekeltségét meghaladva mutatta be, hogy létezik más megoldás, mint a szado-mazohisztikus viszony többségi „nemzet”-állam és nemzetéről leszakított, idegen hatalomnak kiszolgáltatott kisebbség között. Magam pedig – többek között – éppen azért ültem be az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlés-

ének Európai Néppárti Képviselőcsoportjába, mert az európai kereszténydemokrácia velünk azonos értékeket vall e kérdésben is.

– *Milyen cselekvési lehetőségek maradnak, ha a magyarok helyzete olyan erősen megromlik, amint az Szlovákiában tapasztalható? És milyen lehetőségeket kínál egy „bukaresti fordulat”?*

– Az ellenzék beszél, a kormány cselekszik, – durván szólva ezek a lehetőségei. Azonban demokráciát tanuló térségünkben „eszünkbe kell veyük” – hogy régi szép magyar kifejezéssel éljek – hogy az ellenzék megnyilatkozásaival szavazatokat gyűjt, melyek révén cselekvőképességhez juthat majd, mint kormányzati erő.

Szlovákia: a provokáció földje, ahogy azt egy épp elkészült írásom címéül adtam. Ezt nem lehet, hogy ne tudja a megszokásból magyarnak nevezett kormány is. Mint a szobatisztaságra nevelendő kiskutyának az orrát a saját piszkába, úgy kell belevérni a szocialista-liberális kormány orrát saját mocskába, hiszen a külügyminiszter egyebet sem tett, csak forgatta az imalmot: hogy éppen az alapszerződés teszi lehetővé, hogy Szlovákiától számon kérhessük kisebbségi politikáját. Hát íme, számon éppen kérhetjük, de az eredménye nem több mint egy siratóéneknak. Lehet, hogy az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésén néhány képviselő többet tehet még, mint az egész Horn-kormány...

Ami Romániát illeti: a felelős magyar megnyilvánulások egyaránt üdvözölték a végre-valahára beköszöntött rendszerváltást, mint lehetőséget. Mint Lezsák Sándor mondta Karácsony másnapján Adrian Severin román külügyminiszternek: empátiánk nagy az új román kormány iránt, mert van hasonlatosság az Antall-kormány egykori helyzete és a Constantinescu-kísérlet között. Mind a kettő arra született, hogy lebontsa a kommunista idők hordalékát és Európába vezesse országát, – s mindkettővel szemben ott feszült és feszül a volt kommunista uralkodó osztály szervezeti, politikai, gazdasági és véleményformáló ereje. A Magyar Demokrata Fórum támogatja a romániai rendszerváltást és kívánja, hogy Constantinescu ne kamikázessorsra jusson. Ez a térség minden népének érdeke. Az MDF éppen ezért alakítja meg a Közép-európai Demokratikus Fórumot a térség rendszerváltató politikai erői számára, mint tájékoztató és egymás törekvéseit kölcsönösen segítő, s a Baltikumtól Balkánig az egész nagytérséget összefogó szervezetet.

– Az európai integráció milyen kihívással lehet a határainkon túli magyarság sorsára? Különösen, ha – integrációs fáziskülönbséggel – Magyarországon előbb kerülne be az Európai Unióba, mint Románia meg Szlovákia és velük az ott lakó magyarok? Milyen elképzelések vannak például a kárpátaljai magyarok sorsáról, hiszen az ő integrációjuk igen kétséges? Hogyan oldható a magyar nemzetet esetleg majd szétválasztó, schengeni határázár szigora?

– A kérdés különösen azért égető, mert a politika területén kevés választás született rá. A kormánypártok részéről talán a legkiforrottabbnak Horn Gyula egyik parlamenti visszavágása tekinthető, amikor minden egyebet alárendelt az integráció céljának. Nem ártana persze a kormányzati ismeretek birtokában ennél alaposabban kidolgozni egy többváltozós választ, hiszen az első kérdés az, hogy mely határszakaszaink válnak az Unió belső, illetve külső határaivá. Számunkra az EU bel- és igazságügyi együttműködését szabályozó „acquis communautaire” végleges tartalma lesz meghatározó jelentőségű. Ugyanígy részleteiben gondot jelent, hogy a Schengeni Együttműködés keretében kibocsátott jogszabályok sem nyilvánosak. A politikai értelemben vett Európa tehát szemünk előtt formálódik és ebben a helyzetben ellenzéki oldalról csak alapelveket lehet leszögezni. Ezek: olyan magyar külpolitikát folytatni, amely nem áldozza fel határainkon túli véreinket egy rövidtávú vélt vagy valós előnyért, kidolgozni egy olyan bevándorlási politikát, amely feloldani törekszik a Magyarországra történő bevándorlás és a szülőföldön történő megtartás ellentétes érdekeit, s végül, de mindenképp a magyarok országát olyan helyzetbe hozni, hogy mint a *térség húzó ereje*, emelkedő pályát biztosítson az országon kívül élő magyarság számára – s közvetve a szomszéd területek minden lakosának is. Csak ezen elvek alapján szabad résztárgyalásokba bocsátkozni.

– Milyen módon szerepel a kisebbségi kérdés az Magyar Demokrata Fórum új programjában? Mennyire érvényes továbbra is a hármas prioritás (integráció, szomszédügyi politika, nemzetiségi kérdés) elve?

– Az MDF Országos Választmányában megvitatott új programtézisek pedig március 1-én kerülnek az MDF legfelsőbb döntéshozó szerve, az Országos Gyűlés elé. A szöveg kimondja a szomszéd országokban élő magyarok autonómiatörekvéseinek támogatását. Ami pedig a hármas prioritást illeti, el

kell mondanom, hogy az kezdettől fogva inkább a gyakorlati cselekvés vezérfonala, mintsem köbevésett szabály, hiszen nem egyenrangú elemek alkotják. Számomra világos, hogy a szomszéd országok magyarsága: nemzeti sorskérdés, míg a szomszédügyi politika és az európai egységesülés: a történelmi kihívásra adott két válasz. „Az MDF határon túli és nemzetközi ügye-

Kelemen András

inek rendszere” c. anyagomban – amelynek alapján működik külügyi hivatalunk – az alapelveket „*az MDF 5 üzenetében*” foglaltam össze: ezek közül az első a „nemzetmegtartó és szórványápoló, a nemzeti összefogást megvalósító tevékenység függetlenül a politikai határoktól és viszonyoktól”. (A továbbiak: egyértelmű, kiérlelt európai elkötelezettség, különös előnyökre történő távlati térségi politika, kapcsolatépítés a világ demokratikus mozgalmaival és szervezeteivel és nyitás a világ nagy gazdasági térségeire az ott élő magyarok bevonásával.)

– Mennyire volt önálló a magyar külpolitika az elmúlt években? Milyen politikai vagy gazdasági függőségek határozzák meg Magyarországon nemzetközi mozgásterét?

– Önállóan irányított volt az első négy évben. A diplomaták javának nagyszerű feladat volt önálló választakat találni a rohamosan változó világ kérdéseire. Persze egy kicsiny ország esetében az önállóság azt jelenti, hogy hogyan ismeri fel a környezetében ható erőket, s hogyan használja fel azokat a maga érdekében. Alapelvek

kéne lennie, hogy fenyegető politikai-gazdasági túlsúlyba ne kerülhessen országunkban a miénkkel szembekeverhető idegen érdek. Itt látszik különösképpen az elmúlt negyven év rombolása: önvédelmi reflexeink csökkenésén, valahogy úgy, ahogy az AIDS-bebetegnél az immunrendszer omlott össze. Óriási értelmiségi feladat: visszaadni a magyar nemzetnek múltját, önbecsülését, s ezen keresztül reményét és jövőjét. A kisebbségi magyarság ebben példát adhat a többségnek: helyzetük-nél fogva eleve világosabban érzik sorskérdéseinket, kultúránk megújulásában is felbecsülhetetlen lehet a szerepük. Olyan viszonyuk az anyaországgal, mint a kenyér és annak héja, hiszen ha a kenyeret lehántod, az egész elszárad.

– Az Antall-kormány idejében a világban elszórtan élő magyarok nehezményezték, hogy nem vonták be őket eléggé a magyar közéletbe. Ma a Magyar Demokrata Fórum milyen szerepet szán nekik?

– Idézem az MDF készülő programtézisei közül: „Az MDF elengedhetetlenül fontosnak tartja, hogy a nyugati magyar emigráció tapasztalataival, kapcsolatrendszerével hozzájárulhasson az anyaország fejlődéséhez.” Egyébként gyakran feledjük aényt, hogy a világban elszórt magyarság végképp nem egységes. A sok bírálat egyrésze indokolt, mert az Antall-kormány jó szándéka ellenére tényleg nem volt képes a kérdéssel megfelelően foglalkozni. Ugyanakkor igen sok nyugati magyar kapcsolódott be a magyar közéletbe, igen vegyes eredménnyel és igen sok személyes sérüléssel. Hogy ez milyen összetett kérdés, azt jól láthatjuk azóta is mindenütt, ahol a közös gondolkodás műhelyei vannak, pl. a Magyarok Világszövetségében zajló ilyen jellegű vitákban. A lényeg azonban az, hogy szerete a világban számos magyar hajlandó résztvenni a nemzetet újratereztető erőfeszítésünkben. Ezért kezdtük meg kiépíteni a területen élőkből, mintegy „az MDF tiszteletbeli konzuljainak” hálózatát.

A magyarság a huszadik század végére határhelyzetbe került. Nemzeti emlékei és törekvései egyre távolabb esnek a valóságtól, testében fogyatkozó, szellemében megzavart. A sok kudarcs és szerencsétlenség után életerejét pislákol. Ez az a helyzet, amit igazán válságnak nevezhetünk. „Válság”: vagyis Petőfi szavával: „Ez a kérdés, válasszatok!” Hiszem, hogy az életet válasszjuk, mindnyájan.

BEKE MIHÁLY ANDRÁS

Magyar paktum-kísérletek Erdélyben

Az Országos Magyar Párt, az erdélyi magyarság legfontosabb politikai alakzata paktumait nem egyszer vele szemben álló román pártokkal kötötte, minden esetben a kölcsönös előnyök alapján. Meglepő tehát az a tájékozatlanság, ami 1996 késő ősztől az RMDSZ új irányvonalát kíséri. Újságokban gyakran olvasni olyan értelmezéseket, hogy ez az első politikai szövetség Erdélyben magyar és román pártok között, vagy – miként az egyik vezető mondotta – most először létesült kisebbségi minisztérium Romániában. Az idősebb erdélyiek jól emlékeznek még az 1945-ös, 1946-os Groza-kabinetek nemzetiségi minisztériumaira, sőt, még a Groza-kormány előtt, 1944 novemberében létrehozott kisebbségi minisztériumra, amelyet egy ideig magyar alminiszterek vezettek (Takáts Lajos, illetve Otrók Ferenc).

Sajnálatos, hogy máig sincs hiteles történelemtanulmányunk az elmúlt háromnegyed évszázad erdélyi magyar múltjáról. Fontos rész tanulmányok jelentek meg a Magyar Népi Szövetség történetéről Balogh Edgár, Katona Szabó István, Lipcsey Ildikó és mások tollából, de az egész, az átfogó történelmi elemzés még hiányzik. Pedig éppen a tisztánlátás, a tanulságok levonása érdekében nagy szükség lenne erre. Így lehetne elkerülni, hogy ismétlődő, szinte azonos helyzetekben ne ismétlődjenek meg a bebizonyosodott tévedések. Egyedül az 1918 és 1940 közötti időszakot illetően támaszkodhatunk biztonsággal Mikó Imre azon frissiben megírt, de máig érvényes politikatörténetére, az 1941-ben megjelent *Huszonkét évre*.

A „csucsai paktum”

Első tárgyalásos megegyezés magyar és román politikai erők között 1923 októberében kötött meg Bukarestben, a Magyar Párt és Averescu marsall néppártja között. „Csucsai paktumnak” nevezték, mert a néppárti alvezér, Octavian Goga látta vendégül újonnan megvásárolt kastélyában Csucsán – a nevezetes Boncza-kastélyban, Ady Endre utolsó éveinek színhelyén – a magyar pártvezetőket. Mind a két pártnak szüksége volt a megállapodásokra. 1919 decemberében megkötött „kisebbségvédelmi egyezmény” ellenére, meg a Gyulafehérváron tett ünnepélyes nyilatkozat dacára, a román nacionalizmus és a bukaresti kormányzat sorra hozta a magyarellenes in-

Kisebbségi közösség, illetve ennek pártja csak jó szövetségek kötése árán tud eredményesen politizálni. Trianon után, a magyar politikusok több alkalommal is tárgyalásokat folytattak a román pártok képviselőivel, illetve más kisebbségi pártalakzatokkal, közös választási fellépés érdekében. Az érvek meg az ellenérvek mindig azt kutatták, hogy az adott megegyezés összhangban áll-e a romániai magyarság időszzerű gondjaival, nemzeti megmaradásának követelményeivel.

tézkedéseket: igazságtalan földreform, állampolgársági törvény, oktatási törvény, amelyek az erdélyi magyarság létalapjait rendítették meg. Az Averescu-párt ezen az úton is mandátumokat akart szerezni magának.

A „csucsai paktumot” szabályszerűen írásba foglalták, mivel egyenrangú pártok egyezségének mindig ez az alapja. A „becsületszóra” adott támogatás majd a Magyar Népi Szövetség jellemzője lesz akkor, mikor valójában nem is lett volna értelme mondjuk egy 1945-ös paktum-szerződésnek, mivel ugyanis mindenben a hatalomra került kommunista párt döntött. A Magyar Párt és a Néppárt paktuma leszögezte: a magyar kisebbséget érintő országos és helyi kérdésekben a Néppárt – minden más politikai alakzat kizárásával – a Magyar Párttal teljes egyetértésben fog eljárni. A Néppárt vállalta, hogy a parlamenti választásokon a Magyar Párt szenátor jelöltjeit támogatja Arad, Nagyvárad, Margitta, Csík, Kolozsvár, Marosvásárhely, Székelyudvarhely, Szatmárnémeti, Temesvár és Háromszék körzetekben, a képviselőválasztásokon pedig Arad, Nagyvárad, Szalárd, Margitta, Hétfalu, Csíkszereda, Gyergyószentmiklós, Marosvásárhely, Nagyernye, Nyárádszereda, Székelyudvarhely, Székelykeresztúr, Homorod, Szatmárnémeti, Nagykároly, Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely és Nagyajta kerületekben. A többi erdélyi kerületben a Magyar Párt arra buzdítja a magyar választókat, hogy adják szavazatukat a Néppárt – nyilván, román nemzetiségű – jelöltjeire.

Az egyházak autonómiája

Legfontosabb egyházi vonatkozású megállapodás volt, „a római katolikus, református és unitárius egyházak autonómiájának biztosítása, az állam legfőbb felügyeleti jogának érvényesülése mellett, oly módon, amint azok a történelmi fejlődés során kialakultak, s amint ezek az egyházi szervezetek saját törvényeik értelmében gyakorolják. Megegyeztek abban is, hogy az Erdélyi Római Katolikus Státus autonómiáját kiterjesztik a Királyhágón túli területekre, tehát a Partiumra és a Bánságra. Autonómiát kap a Tiszántúli Református Egyházkerület Trianonban Romániához csatolt része, amelyből a Királyhágómelléki Egyházkerület alakult. Ugyancsak önkormányzata lesz a megalakuló önálló romániai magyar evangélikus egyháznak. Kimondták, hogy a közigazgatási hatóságok tartózkodni fognak mindennemű beavatkozástól az egyházak belső ügyeibe; az állam kiegészíti a magyar lelkesek fizetését, hogy az egyforma nagyságú legyen a román papokéval; hogy a magyar egyházi vagyonok és műemlékek háboríthatatlan tulajdonosai az egyházak maradnak; az egyházi iskolák és vagyonok elkobzása vagy a kisajátításukra irányuló propaganda egyenesen büntetendő cselekménynek fog számítani.

Ennek a kikötésnek azért volt kivételes jelentősége, mert Trianontól kezdve a román nacionalizmus fokozódó erővel követelte a magyar egyházi javak kisajátítását. Az „érv” ugyanaz volt, mint később, a pártdiktatúra alatt és ami maradt mindvégig: a román többségű Erdélyben ezek a javak a román nép vérének köszönhetőek, tehát őt illetik meg. Onisifor Ghibu kolozsvári egyetemi tanár (1883-1972) (1989 után középiskolát neveztek el róla Nagyváradon) *Egy anakronizmus és egy kihívás: Az erdélyi római katolikus Státus* című könyvében azt próbálta bizonygatni, hogy a Státusnak semmiféle törvényes és kánonjogi alapja sincs, a román állam biztonsága szempontjából pedig kimondottan veszedelmes szervezet, tehát megszüntetendő, és javainak a román államra kell átszállniuk. Mikó Imre szerint, előfordult, hogy a román telekkönyvi hatóságok Ghibu egyszerű kérésére milliós magyar ingatlanokat írtak át a román állam nevére; ezekből az ügyekből végeérhetetlen perek indultak.

Roppant fontos volt tehát a „csucsai paktumban” rögzített megállapodás, hogy minden magyar felekezet nyilvánossági joggal rendelkező iskolákat tartathat fenn, és ezek érvényes bizonyítványokat állíthatnak ki. Feltételül szabta, hogy a magyar felekezeti iskoláknak is olyan állami segély jár, mint a hasonló román tanintézeteknek. Az anyanyelvű oktatás biztosítását jelentette az az előírás, hogy „a tanítás nyelvét az iskola-fenntartó határozza meg.”

Autonómia a paktumban

A paktum kimondta, hogy vissza kell adni a magyar társadalmi és jótékonyasági egyesületek jogtalanul elkobzott vagyonát. Külön említés történt a brassói „Magyar Házról” – ki tud már róla a Cenk aljában? –, a nagyszebeni Theresiánium iskolaközpontról. A román Néppárt elismerte a marosvásárhelyi és aradi a művelődési intézményeknek – kultúrpalotáknak – a magyar jogfolytonosságát. Működési engedélyt ígért minden létező magyar szintársulatnak, s hogy Kolozsvárott, a Sétatéri épületet, akkori nevén a nyári színpárt állandó használatba adják a magyar együttesnek.

A magyar nyelvet törvényre emelte a megállapodásnak az a része, amely kimondta, hogy a magyar nemzetiségű román állampolgárok szóban és írásban anyanyelvükön érinthetnek a helyi és közép szintű (megyei) közigazgatási hatóságokkal. Ahol a lakosság 25 százaléka magyar, ott csak magyar vagy magyarul tökéletesen tudó tisztviselőket lehet kinevezni. Ezekben a helységekből az utcákat magyarul is fel kell tüntetni. Az ilyen helységek nevét tilos megváltoztatni, vagyis mesterségesen románosítani. Tilos a magyar vidékek olyan jellegű közigazgatási átszervezése, hogy ezáltal megváltozzék a nemzeti összetétel. „Az igazságszolgáltatásban a közvetlen érintkezés a bírák, tisztviselők és felek között a felek anyanyelvén történik.” Tehát egy magyar ember ügyét csak magyarul tárgyalhatják. A paktumban – kimondatlanul – területi és kulturális autonómiát biztosítottak volna az erdélyi magyarságnak. Joggal állapította meg Mikó Imre, hogy „az Averescu-féle paktum a legszélesebb körű megállapodás, amit a magyarság vezetői román uralom alatt kötöttek”.

Tájékozódás másfelé is

Egy esztendővel később, az újabb választások előtt a Liberális Párt mutatkozott – a Magyar Párt reform szárnyának vezetői előtt – a legesélyesebb szövetséges-

nek, és egyben a választások előrelátható győztesének. Csakhogy ebbe a pártba tartozott az a Constantin Aghelescu, aki a magyar iskolák ellen a hajsztán megindította, az úgynevezett kulturális bevezetésével (a magyar vidékekre helyezett román pedagógusok nagyobb fizetésének biztosításával), magyar tanintézetek százait szüntette meg. A Liberális Párt felajánlott ugyanannyi képviselői helyet a Magyar Párt számára, ahány magyar mandátum az Averescu-féle parlamentben volt. De semmi mást nem helyeztet kilátásba, tehát „egyoldalú” paktum lett volna, vagyis azt jelentette volna, hogy Anghelescu iskolapolitikáját, amely ellen a magyarság oly keményen küzdött, most a Magyar Párt támogatásával folytassák.

Felmerült a kisebbségi pártok paktumának gondolata. Erre Lengyelországban a németek és ukránok, Olaszországban a németek és szlovének összefogása szolgálhatott volna példának. A magyar és német pártvezetés, személy szerint Bethlen György és Hans Otto Roth választási kartellt kötött. E szövetség értelmében Jakabffy Elemér megszerzett aradi mandátumát átadta a német jelöltnek, Gyárfás Elemér hasonlóképpen járt el, és így a magyar és német képviselők között a végleges arány 8 és 7-hez lett, ami egyáltalán nem tükrözte a két kisebbségi közösség lélekszámát, tekintettel arra, hogy az akkori Romániában kétszer annyi magyar élt, mint német (szász, sváb).

Nem tekinthetjük paktumnak Nicolae Iorga kormányának lépését, amellyel kisebbségi alminisztériumot hozott létre, egy német politikust vezetésével és szaktanácsosnak dr. Bitay Árpádot nevezte ki, akit nem a Magyar Párt jelölt, hanem Iorga választotta ki. A kisebbségi alminisztérium fontosságára nézve pedig elegendő elmondani, hogy Bitay Árpádnak még íróasztala sem volt a „saját minisztériumában”. Nem paktum volt az a kényszerlépés, amellyel a feloszlatott Magyar Párt helyébe lépő Magyar Népközösséget 1939 január 17-én beléptették a Nemzeti Újjászületés Frontjába, lévén egyetlen átfogó keret, amelyben politikai alakzatok egyáltalán működhetek. Tévedés lenne „paktumnak” tartani a Magyar Dolgozók Szövetsége, illetve a belőle alakult Magyar Népi Szövetség csatlakozását a román baloldali koalícióhoz, még 1944 novemberében. Ez a koalíció ugyanis – Tătărescu szakadár liberális csoportjának kivételével – a kommunista pártnak szervezettel is alárendelt pártokból és tömegszervezetekből állott. Egy paktum-kísérlet 1944 után is történt, de kezdeményezője nem a Magyar Népi Szövetség, hanem – bárminő meglepő is! – Maniu Nemzeti Parasztpártja volt. Ha megírták

volna az erdélyi magyarság hetvenöt esztendő történetét, vagy ha kezünkben lenne a (talán) elkészült kézikönyv, akkor abban bővebb magyarázatot találnánk erre a talányra is.

1945: Maniu kezdeményezése

Kurkó Gyárfás, az MNSZ országos elnöke 1945 októberében egy brassói nagygyűlésen említette először, hogy a szervezetét megkeresték „a konzervatív demokrácia elemei”, nyilván Maniuék, ezek „tervet hoztak írásban, hogy önkormányzatot adnak, ha hozzájuk csatlakozunk. Ezt a tervezetet mi nem fogadtuk el, és nem is fogjuk elfogadni. Nemzeti-ségi miniszteri széklet ajánlottak fel, de mi ezt sem akartuk”. (*Népi Egység*, 1945. október 17.) Kurkó négy nap múlva lapjában vezércikkben ezt azzal indokolta: „A konzervatív demokráciából kivettük a részünket 25 éven keresztül. Ismertük jól minden oldaláról. Tudjuk, hogy milyen sorsot szántak nekünk, és mit valósítottak meg 25 éven keresztül. Tudjuk, mit akartak a múlt év augusztus 23-a után. Tudjuk, mit kezdtek még most is, és mit akarnak adni újból, amikor választásokról esik szó. Ez a demokrácia 25 éven keresztül minden nemzeti hagyományunktól teljesen meg akart fosztani. Nem kevesebbet, mint a nyelvünket akarták elvenni. Augusztus 23-a után azt hitték, hogy mivel hozzájárultak a változáshoz, port lehet hinteni a világ szemébe, és minket is be lehet csapni. Azt hitték, hogy ők, mint »demokraták« ki tudnak irtani bennünket, és a Maniu-gárdák hozza is fogtak a kivégzésekhez.”

Történelmi távlatból jól érthető a Maniu-féle Nemzeti Parasztpárt szándéka: ki akart törni elszigeteltségéből, szövetségeseket keresett a kommunistákkal szemben. Éppen a kommunista alárendeltségű Magyar Népi Szövetségben? A politikában nincs lehetetlen. Volt példa arra (például az 1932-es választásokon), hogy magyar jelöltek léptek fel Maniuékkel szövetségben, és néhányat közülük, például Mátis Andrást Udvarhely megyében meg is választották.

Ma sem tudjuk – levéltárak titka maradt –, hogy mit ajánlott fel 1945 őszén a Nemzeti Parasztpárt, az autonómia írásban rögzített miféle formáját és milyen garanciákat. Kurkó Gyárfásék me rev elutasítása nyilván pártparancs volt. Még a taktikázást sem engedték meg nekik, pedig ez az írásos autonómia-ajánlat alighanem jól fogna mostanság, amikor az új koalíció fő ereje éppen a Maniu hagyományait folytató Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt!

BEKE GYÖRGY

Kérdőjelek a Bolyai Tudományegyetem körül

Ellenérvek, érvek

Éles reagálásokat, magyarázkodó okfejtéseket, tovagyrúzó vitákat, és főleg értetlenséget váltott ki a romániai magyarság körében Cs. Gyimesi Éva, Egyed Péter, Magyarai Nándor László, Magyarai Vincze Enikő, Eckstein-Kovács Péter kolozsvári egyetemi oktatók 1997. január 31-i, előadásokkal is „támogatott” bejelentése: időszerről időszerről tartják egy különálló egyetemi infrastruktúra és közönség kiépítésének megkezdését! Legalkalmasabbnak egy magyar tagozati formát tekintetűnek a jelenlegi kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem szervezeti keretein belül. Cs. Gyimesi Éva szerint csak az idősebbek és a nosztalgizálók álmodoznak az önálló magyar egyetemről? Az előadások egyik visszatérő gondolata az volt, hogy a hozzá nem értő jó szándékúak a romániai magyar nyelvű egyetemi oktatás kérdését kizárólag politikai problémává tették, holott az egyetem ügye szakmai, tudományos ügy, azok dolga, akik ott tanítanak, mert az egyetemen tudományos kutatásnak kell folynia, s annak ott kell lennie, ahol a kutatók élnek, dolgoznak. Az egyetemi oktatók és diákok véleményét nem kérték ki. Az egyetemnek nincsen nemzetisége.

A fenti kijelentéseket mintegy igazolni szándékozik az Interetnikai Kapcsolatok kolozsvári Kutatóközpontja, a Desiré Alapítvány és a Collegium Transsylvanicum által végzett közvéleménykutatás végeredménye: a Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar diákjainak nagy többsége síkra szállt ugyan az egyetemi autonómia mellett, de nem tartja szükségesnek az önálló magyar egyetemet!? Egyre többen kérdőjelezik meg a felmérés hitelességét, szerintük a diákság egy része nem tudja, mit jelent

a magyar nyelvű tanszékek autonómiája.

A felvetett kérdésekre és a közvéleménykutatás eredményeire gyorsan reagált a Babeş-Bolyai Tudományegyetem rektora, Andrei Marga Professor, akit valóban az egyetemi autonómia lelkes harcosaként tart számon a romániai közvélemény. Marga professzor kijelentette: az egyetem jelenlegi felépítése messzemenően kielégíti az erdélyi kisebbség – elsősorban a magyarok és németek – anyanyelvén történő felkészítését, nincs szükség elkülönülni, s közel 40 év után újra megnyitni a Bolyai Egyetemet. A rektor azzal indokolta okfejtését, hogy a kolozsvári egyetemen a jelenlegi tanévben 2820 magyar diák tanul.

A kolozsvári Szabadelvű Kör elnevezésű RMDSZ-platform tanácskozásán részt vett Takács Csaba, az RMDSZ ügyvezető elnöke és Béres András, az Oktatásügyi Minisztérium kisebbségi kérdésekkel is foglalkozó államtitkára, aki korábban a romániai magyarság érdekvédelmi szervezete oktatási elnöke volt. A romániai magyarság önálló egyetemének kérdését taglaló tanácskozásra elküldte levelét Horváth Andor, a Bolyai Társaság elnöke is, aki viszont az egyetem visszaállítását sürgette. Kérte a román nyelvű Babes és a magyar nyelvű Bolyai Egyetemek 1959. évi egyesítése jogtalanságának, valamint a magyar nyelvű oktatás egyesítést követő elszorításának elismerését. Leszögezte: az 1945 és 1959 között működő Bolyai Egyetem nem az etnikai vagy nyelvi elzárkózás intézménye volt! Visszaállításához a jelenlegi politikai hatalom elvi állásfoglalása szükséges, továbbá elengedhetetlennek tartja a végrehajtási módozatokat kidolgozó szakbizottság létrehozását. A javak, épületek osztozása helyett az egészé-

ben új magyar egyetem létesítését tartja elfogadhatónak.

Takács Csaba ügyvezető elnök néhány napra rá nyilatkozott a Duna Televízióban: a romániai magyarság nem mondhat le az önálló magyar egyetemről! Dr. Szilágyi Pál, a Babeş-Bolyai Egyetem prorektora a Román Televízió magyar adásában úgy vélekedett, hogy a közel kétfélmilliónyi magyarság frusztrációs érzése jogos: számos területen nem biztosítják a romániai magyar fiatalok egyetemi oktatását. Példaként említette a kolozsvári jogi kart, ahol az 1000 egyetemi hallgatóból mindössze 15 magyar! Gyakorlatilag az ilyen pályák elérhetetlenek a magyar anyanyelvű fiatalok számára. Bár tételesen nem fogalmazta meg, vallomásából kiderült: mindez numerus clausus a javából! Sajnos, az önálló magyar egyetem melletti kiállása már nem volt ilyen egyértelmű.

Az RMDSZ 1989 december végi megalakulása óta az önálló, továbbra is Bolyai nevet viselő magyar egyetem újraindítása valóban szimbólummá vált. 1990. február 10-én – a könyves, gyertyás felvonuláson – valójában az önálló magyar iskolahálózat megteremtéséért és egyetemért tüntetett Marosvásárhelyen százezer magyar. 1990 március 20-án a három halálos áldozatot követelő magyarellenes pogrom idején is a leggyakrabban hangoztatott jelszavak egyike: „Bolyai Egyetemet akadunk!” Az önálló magyar egyetem létrehozását szorgalmazza a Bolyai Társaság civil szervezet, amely közvetlenül az 1989-es decemberi változás után alakult. Bár az RMDSZ csúcsvezetősége többnyire elvi síkon szorgalmazta a Bolyai Tudományegyetem „felette szükséges voltát”, mégis az autonómia-modellek mellett ez váltott ki a legtöbb vitát, elvakult ellenszöveget a román politikai pártok, de az egyetemek vezetőségei részéről is.

Vita egy felmérés körül

Az RMDSZ részvétele a jelenlegi kormánykoalícióban új helyzetet teremtett a „Bolyai Tudományegyetem-gordiuszi csomó” kibogozásában. Ebben a valóban újszerű helyzetben váratlanul érte a romániai magyar közvéleményt a Szabadelví Kör január 31-i előadásorozata, akárcsak a Magyarai Nándor László szociológus vezette kutatócsoport közvélemény-kutatási eredményeinek publikálása. (Erdélyi Napló, 1997. február 4., 11. oldal) Nagyon sokan övön aluli ütés-ként értelmezték mindkét próbálkozást. Ugyanis a diákok válasza mintha „rímelve” a Szabadelví Kör megállapításával: kell magyar nyelvű felsőoktatás, de messzemenően első helyen áll az az opció, miszerint a Babeş-Bolyai Egyetem jelenlegi kereteit kihasználva autonómiát kell biztosítani a magyar tagozatnak. A felmérés szerint a diákok ellenzik, hogy a Székelyföld különböző városaiba helyezték ki a magyar egyetemet vagy a romániai magyar egyházak szervezzék meg az önálló magyar egyetemet. A diákok nagy része amellet karoskodik – így a felmérés –, hogy nem a kommunista diktatúra által felszámolt magyar egyetemet kell újraindítani, hanem ki kell építeni egy új, a nyugati felsőoktatással kompetens struktúrát. A Bolyai Tudományegyetem hiteles történetének elmaradása révén a diákság egy része rossz emlékű kommunista intézménynek tartja az egyetemet.

Látszólag mindenkinek igaza van, a felelősség valóban óriási, elhamarkodott döntések az „ügy”-nek árthatnak a legtöbbet. Érvek, ellenérvek felsorakoztatása mellett kell tisztázni az azonnali és távolabbi tennivalókat. Ismét egy olyan vita, amely hatalmas, máshol kamatoztatható energiákat köt le, s amelyek közül negyven éve ketyegő időzített bombáját a román hatalom rakta le, következőképpen a jelenlegi román kormány kötelessége a Bolyai Tudományegyetem ügyének rendezése! Erről a vitázók teljesen megfeledkeznek, s féltő, hogy a nagy hadakozásban pontosan az önálló magyar egyetem kér-

désköre kap végzetes „léket”, olyannyira, hogy ennek létjogosultságát még fel sem lehet majd vetni! A felmérést vezető Magyarai Sándor Lászlót azzal vádolják, hogy a publikálással rossz alkuhelyzetet teremtett az RMDSZ számára, az eredmények közzététele politikai hiba volt!

Elvándorlás és az egyetem hiánya

Sajnos, most üt vissza az RMDSZ és a Bolyai Társaság egyik mulasztása: a Bolyai Egyetem körüli „filozófálgatások” helyett nem dolgozott ki konkrét tervet a magyar nyelvű egyetemi oktatásról: ilyen és ilyen épületekre, tanári lakásokra, kollégiumokra lenne szükség! Ezt még akkor is meg kellett volna tennie, ha „ködevők”-nek, álmodozóknak, fantazmagóriákban gondolkodóknak nevezte volna a román közvélemény vagy az egyetemi képzésben „járatos” magyarság egy része. A román posztkommunista hatalom pontosan tudta, hogy a magyarság önálló intézmény- és iskolahálózatra vonatkozó kéréseinek visszautasításával, minden eszközzel történő megtorpedozásával tanulni vágyó fiatalok ezreit, s velük együtt szüleiket is kivándorlásra készítetik. Arról nem készült semmilyen felmérés, hogy az önálló magyar egyetem hiánya miatt hányan indultak el a nagyvizek mentén. Ne fogjunk mindent a kalandvágyra, a jobb megélhetési és munkalehetőségekre! Magam is nagyon sokszor hallottam: Romániában soha a „norma” életben nem lesz magyar egyetem, akkor inkább tanuljon az ember Magyarországon! Publicistaként, két egyetemista apjaként Kolozsvár központú, önálló magyar egyetem minél sürgősebb újraindítását tartom az egyedüli helyes alternatívának! Nemcsak azért, mert az alig 300.000-es lélekszámú finnországi svédeknek két önálló egyetemük van, két egyetemük van a finnországi lappoknak, nemzetiségi egyetemek vannak Spanyolországban, a kossovói albánok ezt is zászlójukra tűzték, hanem azért, mert e nélkül pontosan az kerül végveszélybe, amit az

„ellenzők” legjobban féltenek: az erdélyi magyar tudományos élet! Furcsa módon megismétlődik ugyanaz a retorika – most már senkitől sem kényszerítve! – mint, amikor a Nicolae Ceauşescu vezette és Ion Iliescuval „szekundált” 1959-es „egyesítő különítmény” rákényszerítette a felszólalókra. Az akkori Igazság című kolozsvári napilapból kifénymásoltam minden, a sajtóból publikált hozzászólást. A pusztta újraközlés is nagy riadalmat váltana ki az érintettek körében és sok mindent elárulna a kor hangulatáról, de a mai ellenszegülésről is. A nagyszebeni Independenta üzemből egyetemi hallgatóvá előléptetett (köztudomású, hogy a munkásszarmazású vagy éppen munkás fiatalok valósággal besétáltak az egyetemre!) Kacsó Magda egyesítésre felszólító javaslatára hivatkozom (sajnos, nem sikerült a nyomára bukkannom, állítólag éveken át tudathasadásos állapotban élt, amiért vállalkozott a faltörő kos szerepére): „Nekünk együtt kell tanulnunk és dolgoznunk, közös tudományos és kulturális tevékenységet kell folytatnunk. (...) Jó volna tanulmányozni annak lehetőségét, hogy a Bolyai Tudományegyetem fizikai-, kémiai-, matematika-szakos diákjai együtt tanuljanak a román diákokkal, ugyanúgy, ahogyan városunk Orvostudományi Intézetében, a kolozsvári és temesvári Műegyetemen együtt tanulnak románok, németek, magyarok. Lehetséges volna-e kettéosztani a gyárat, a gazdaságot, a laboratóriumokat? Természetesen nem. Épp így az iskolát sem lehet kettéválasztani, s épp ezért teszem ezt a javaslatot Babeş és Bolyai egyesítésére. (A másik diák-javaslattevő Koszti István volt! – T. Z.)

A nacionalizmus, a sovinizmus népünk elvetemült ellenségeinek gyűlöletes fegyvere. Azok a nagyszerű vívmányok, amelyeket országunk dolgozói nemzetiségre való tekintet nélkül megvalósítottak, elkeseredett dühöt váltanak ki az ellenségben. (...) Együtt tanulva az iskolában, együtt dolgozva az egyetem elvégzése után, mi románok és magyarok, mindnyájan együtt szolgáljuk drága hazánkat, a Román Népköztársaságot.”

A magyar tudományosság záloga

Akár keretbe is lehetne foglalni, annyira „tökéletes”. A végeredményt már ismerjük: a nagy testvéri egyetértésben nemcsak a magyar szót tiltották ki a „közös” egyetem falai közül, hanem elpárolgott az utolsó fogódzóként, szalmaszálként emlegetett magyar tudományos élet is. Tudományos kutatók, egyetemi tanárok soha nem teremttek minden bokrban, évek, évtizedek folyamatos képzése során válnak, válhatnak azzá. Az önálló Bolyai Egyetem létét megkérdőjelezők azt is elfelejtik, hogy 1947-től kezdődően mindenféle hajszával, börtönbezárással, fizikai megsemmisítéssel, kényszerlakhelyre költöztetéssel, felmondással, fenyegetéssel, állandó zaklatással folyamatosan távolították el a Bolyai Tudományegyetemről a György Lajos-, Venczel József-, Szabó T. Attila-formátumú nemzetközi hírnevű egyetemi tanárokat! Arról sem esik szó, hogy a Bolyai Egyetem indulásakor a legkiválóbb tanárok magyar állampolgárok voltak. Buza Lászlóra, Miskolczy Dezsőre, Gunda Bélára, László Gyulára, Haranghi Lászlóra és másokra hivatkozom? Kezük alatt, mellettük nőtt fel az az egyetemi tanárnemzedék, amelyik – hihetetlenül nehéz körülmények között, az „osztályharc” roamaiban – folytatta a magyar értelmiség képzését. Nemrég a marosvásárhelyi Műszaki Egyetemen azzal utasították vissza a budapesti Közgazdasági Egyetem európai hírű pénzügyi szakemberének ingyenes angol- és magyar nyelvű előadás-sorozatát – a hallgatók fele magyar! –, hogy nincs szükség ilyesmire, a diákok ennek hatására még követelni fogják, hogy minden kurzust tartsanak magyar nyelven. Ez separatizmus, elszigetelődés, egyszerű a kisebbségi gyehenna maga.

A laboratóriumok, kutatóműhelyek, önálló egyetemi infrastruktúra emlegetése közben egy pissenés sem hangzik el arról, hogy a kolozsvári román egyetem 1920-ban, 1959-ben minden skrupulus nélkül bekebelezte előbb a Ferenc József, majd a Bolyai Egyetem teljes inf-

rastruktúráját, páratlan értékű gyűjteményeit, könyvtárát! Kinek kell pótolnia ezt a hatalmas veszteséget? Nem annak, aki okozta? Az önálló egyetemi infrastruktúra létrehozása elemi feltétele a Bolyai Tudományegyetem újra indításának! Mindez sokba kerül? Finnországban, Dél-Tirolban, mindenhol nagyon sokba került, s mégis vállalták, mert az egyenlő jogokról szóló deklaratív kijelentésekkel „kikövezett út” soha nem vezet az oly sokat hangoztatott történelmi megbékéléshez.

Messzemenően egyetérttek azzal, hogy intoleráns, útszéli hangvételű vitával nem lehet dűlőre vinni a Bolyai Tudományegyetem ügyét. A székelyföldi főiskolai hálózat nem az önálló egyetem rovására hanem annak kiegészítéseként épülne fel. A magyar tagozatok autonómizálása délibábos ábránd, a messzeségbe vész.

1959: az egyesítés áldozatai

Úgy tűnik, sajnálatos játék folyik itt a Bolyai Tudományegyetem ügyével! A sajtóban is napvilágot látott olyan vélekedés, miszerint olcsó fogás Szabédi László, Csendes Zoltán és Molnár Miklós mártíromságára hivatkozni, hogy öngyilkosságukkal tiltakoztak a Babeş és a Bolyai Egyetem egyesítése ellen. Ennyire „békévé oldotta az emlékezés” a Bolyai Tudományegyetem sorsát megpecsételő, 1959. február 26-a és március 5-e közötti egyesítő gyűlések elviselhetetlen légkörét? Első felszólalásában az egyesítés ellen volt Balogh Edgár, Nagy István és Szabédi László. Nagy Istvánt és Balogh Edgárt rábeszéléssel, fenyegetéssel rávették (Atanase Joja oktatásügyi miniszter azt a közmondást idézte Nagy István felszólalása után: „A kutya ugat, a karaván halad!”), majd hozzátette, hogy amit a Nyugat mond az egyesítésről, mint a kisebbségek elleni barátságtalan lépésről, azzal nem szabad és nem is lehet törődni!), hogy későbbi felszólalásukban ők is javasolják az egyesítést. Nagy István a következőket fűzte hozzá: „Két napos gondolkodás, az elvtár-

saimmal folytatott baráti beszélgetések után igazat kell adnom azoknak, akik megbíráltak. Beszédemben az egyes kitételek nem voltak világosak, sőt egyes állításaim hibásak voltak. Éppen ezért, megtagadom tegnapi beszédem e homályos részeit.” Az egyesítés kérdése tehát már „sínen” volt, csak Szabédi Lászlót kellett elnémítani. Miután Földes László és Dezső Ervin megtagadta, hogy terhelő vallomást tegyen Szabédi László ellen, akadt olyan professzor, aki szemrebbenés nélkül kijelentette, hogy Szabédi László a megelőző napi tanácskozás szünetében ellenséges kijelentésben marasztalta el az egyesítést: „mindez nem szolgálja a magyar nemzetiség ügyét és újabb elnyomás kezdetét jelenti.” A magyarul felszólaló Szabédi László második hozzászólásában szintén az egyesítés mellett foglalt állást (ez is hozzátartozik a hiteles történetíráshoz)! Ceauşescu keményen elmarasztalta, amiért magyar nyelven szólalt fel, majd megkezdődött a „pszichológiai háború”: kétnaponként este kilenc órakor behívták a kolozsvári szekuritátéra és éjfélig vallattak. Önkezevel vetett véget az életének. Mintha Márai Sándor San Gennaro vére című regényének váteszi sorai kísértének: „Az erőszakos rendszerek mindig elkövetnek, hogy megkapják a szellemi alkotó emberek jóváhagyását. Ez fontosabb számukra mint a tömegek félelme, a megrendezett bizalmi tüntetések, a hamis választások.

Abban a pillanatban, amikor a pap, az alkotó ember odaadta szavát az erőszakot gyakorló hatalomnak, rögtön értéktelen is az ilyen ember a hatalom számára...”

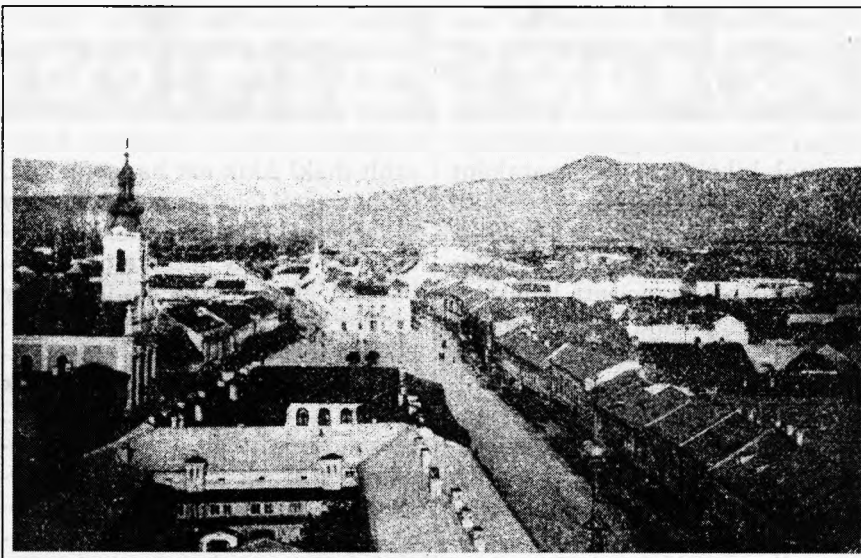
Működnek a különbizottságok

A két egyetem egyesítése után külön bizottságokat hoztak létre a „gyakorlati kérdések” megoldására. Azonnal megkezdtek a két egyetem diákjainak közös otthonba való költöztetését, majd kiindulási alapelvként leszögezték: magyarul csak azokat a tárgyakat tanítják, amelyek „az általános kul-

túra oktatására képeznek tanárokat”. Az egyik pillanatról a másikra létrehozott „bizottságok” döntöttek a tagozattá züllesztett magyar nyelvű oktatás elsorvasztásáról: a történelem-filozófia karon a Románia történelme tagozaton az előadásokat csak román nyelven tartották, a matematika-fizika kar matematika-fizika tagozatán 30 tantárgyból már csak 9-et, a fizika-kémia tagozaton 26 diszciplínából ugyancsak 9-et tanítottak magyar nyelven. A tiszta matematika és fizika tagozaton minden tantárgyat csak románul oktattak. A jogi karon minden előadást román nyelven tartottak, a közgazdasági karról nem történt említés, de itt is minden kurzust román nyelven adtak elő. A kémia karon 20 tantárgyból 6-on, a természettudományok karról 4 tagozata közül a biológia-földrajz tagozaton 28 tantárgyból 9-en, a földrajz-biológia tagozaton 33 tantárgyból 10-en magyarul is előadhattak. A fizikai földrajz és a geológia tagozaton az előadásokat már csak románul tartották. A mai krónikás joggal teszi fel a kérdést: miért nem hoznak létre hasonló sietséggel bizottságokat, amelyek a magyar nyelvű oktatásnak okozott mérhetetlen károkat orvosolják? A román médiák rendkívül hasznosnak tartották a Szabadelvű Kör vitafórumát: a magyar egyetemi hallgatók elutasítják az önálló egyetem gondolatát, szembehelyezkedtek az RMDSZ programjával!

A Bolyai Tudományegyetem létrehozását ellenzök a tanár-, kutató-, tudóshiányra hivatkoznak, s valóban, nem is alaptalanul! Ez a vád egyébként – szintén nem alaptalanul! – az 1948-as tanügyi reformot követő kontraszelekciós kinevezések során is elhangzott.

Az úgynevezett „neptuni tárgyalások” – az amerikai PER és a román hatalom között, amelyen résztvett Frunda György, Tokay György és Borbély László – egyik eredménye az volt, hogy a „Babeş-Bolyai” Egyetemen biztosítottak 300 helyet a magyar diákok számára. Az egyetemi oktatókról azonban szó sem esett! Köztudomású, hogy a Ceausescu-diktatúra idején elsősorban a kisebbségi értelmiségiek elől zárták el a doktorátusi fokoza-

Sziget látképe

tot, a frissen végzett tehetséges hallgatókat pedig következetesen a Kárpátokon túli területekre, kizárólag románok lakta vidékekre helyezték ki. Utánpótlásról, utódnevelésről szó sem lehetett!

Hiányzó oktatók

Sajnos, az 1989 decemberét követő eufórikus hangulatban a romániai magyarság érdekvédelmi szervezete, az RMDSZ, teljesen megfélemlített arról, hogy az ország különböző eszmei központjaiban tanító egyetemi tanárok számára megfelelő lakást, esetleg vendégszobákat biztosítson. A nagyon szerény fizetések mellett nem lehet elvárni, hogy saját költségükre tanárok, kutatók ingázzanak Jászvásárról vagy éppen Bukarestből Kolozsvárra. Külön gond, hogy a neves kutatókat – többen közülük a Magyar Tudományos Akadémia tagjai – nem sikerült megnyerni a hazai magyar nyelvű oktatás számára! Az, ami a Bolyai Egyetem indulásakor természetesnek tűnt, hogy magyar állampolgárságú tanárok oktassanak éveken át, az ma teljesen kivihetetlen. Megszállottak csak ideig-óráig akadnak. A magyarországi diplomák honosítása körüli „lebegtető” és cseppfolyós állapot szintén akadályozza, hogy kutatók egyetemi tanárként oktaszanak a jelenlegi rendkívül foghíjas és csak a tanárképzésre szorítkozó magyar tagozaton.

Van azonban az egyetemi tanárgondoknak egy fájdalmas deontológiai vetülete. A magyar tagozaton oktató tanárok egy része – a hagyományos: tisztelete a kivételnek! jelszóval – nem tartja rendszeresen az előadásokat, szemináriumokat! Olcsó kifogás, hogy a román tagozaton is hasonló a helyzet. A magyar nyelvű újságíró tagozat másodéves hallgatói például úgy vizsgáztak retorikából, hogy egy egész szemeszteren át egyetlen kurzust sem tartottak! A szociológiai kar diákjai is panaszkodnak: előadások, szemináriumok maradnak el, teljesen indokolatlanul! Tanáraink utaznak, konferenciákra vesznek részt – ami egyébként dicséretes dolog –, csak éppen a folyamatos egyetemi oktatás szenvedni meg mindezt. A nyugati egyetemekkel kompetens struktúrák kialakítását itt kellene kezdeni: színvonalat, fegyelmet teremteni!

Román egyetem a Székelyföldön

Igazuk van mindazoknak, akik nehezményezik a magyarországi segélyek kellően át nem gondolt „project”-ekre való elfecsérelését. Azzal az összeggel koncentráltan sokkal előbbre tartanánk az önálló magyar egyetemért folytatott sziszifuszi küzdelemben. Lám, a román hatalom milyen cseles mestertervgással sietett a székelyföldi

főiskolai-hálózat kiépítésének sokat hangoztatott és sok tintát felémésztő ügye elé. 1997 őszén Gyergyószentmiklóson a Babeş-Bolyai Tudományegyetem földrajzkarának kihelyezett tagozataként megkezdte működését – román nyelven! – a Turisztikai Főiskola. Ugye, milyen zseniális? A város saját erejéből teremtett lehetőséget arra, hogy majd a román anyanyelvű diákok turisztikát tanuljanak a huzatos, de annál szebb Gyergyói-medencében. Láthatatlanban merek fogadni, hogy Gyergyószentmiklóson lesz pénz a tanári lakásokra, diákkollégiumokra is! Kegyként egy-két székelyföldi diák is tanulhat majd – legalábbis a kezdetekben – román nyelven turisztikát. Ha fel tudja venni a versenyt a román anyanyelvű jelöltekkel vagy eleve román gimnáziumi osztályokba iratkozik. A román főiskolai tagozat nyomán szépen kerekedik majd az etnikai összetétel is, természetesen a románság javára. Hát így állunk a nagy csatározások kellős közepén az önálló magyar nyelvű egyetemi oktatással!

Egy közlemény s ami mögötte van

A Kolozsvári Magyar Diákszövetség közleményéből az is kiderül, hogy a bevezetőben emlegetett szociológiai felmérés körül is súlyos gondok vannak, „félresikerültnék” tartják. Jónéhány Kolozsváron tanuló magyar egyetemistát kérdeztem meg: kikérték a véleményüket az önálló magyar egyetem ügyében? Tagadó volt a válasz! Nyilvánvaló: a 2820 magyar diákot megkérdezni szinte lehetetlen, de a „kiválasztott szemnifikáns tömeg” gyanúsán egységes véleményt hangoztat: nincs szükség az önálló magyar egyetemre, csak a Babeş-Bolyai keretein belüli magyar tagozatra! Ez utóbbi további meglétét Andrei Marga jelenlegi rektor – állítólag – becsületszavával biztosította. Mi a garancia arra, hogy jövőben ő lesz az egyetem rektora? Világos és egyértelmű törvények nélkül még az is bizonytalan, hogy azokból a tantárgyakból, amelyeket a diákok a gimnáziumokban magyar nyelven ta-

nultak, ugyancsak magyar nyelven felvételizhessenek. Gyakran hangzik el egyfajta aduként, hogy a megadott 300 helyre sem jelentkezik megfelelő számú, alaposan felkészült diák! Akik ezt hangoztatják, csupán arról feledkeznek meg, hogy az egyetemi felvételre nem elegendő, hogy néhány héttel a nagy próbatétel előtt közlik velük, hogy esetleg magyarul is felvételizhetnek. „Fütyöntésre” nem lehet átcsoportosítani diákok százait, akik a bejutás reményében már IX–X. osztálytól kezdődően román nyelven készülnek a felvételi tantárgyakból. Minden szeptember valószínű akadályverseny: az egyetemnek mindent elkövetnek, hogy – miniszteri engedély mellett is! – a román nyelvű felvételi vizsgákra terejlék a jelentkezőket. Egy-egy titkárnői „makacsságon” áll vagy bukik a magyar csoportok megléte? Nyilatkozatok és kinyilatkozások, állásfoglalások egész sora bizonygatja, hogy az önálló magyar egyetem újraindítása az RMDSZ-program szerves része, hogy a tagozat csupán az első lépés az ehhez vezető úton. A konkrét tervek, elképzelések kidolgozása a szakemberek feladata. Mikor lesz ebből kézzelfogható valóság? Szirénhangú és nagyon ismerős ígérgetésekkel nem lehet elintézni a romániai magyar önálló iskolahálózat és felsőoktatás kérdését.

Intő példa a múlt

Nem elegendő tanulság, hogy 40 év távlatából is mennyire groteszknak tűnik dr. Takáts Lajosnak, a magyar parlamenti képviselőcsoport vezérszónokának 1947-ben, a párizsi békeszerződés aláírását követő beszéde? „Meg voltunk győződve és meggyőződésünk azóta is számtalanszor felerősödött, hogy a román munkás karja, a román földműves kérges keze és a haladó román értelmiségi szava sokkal nagyobb és hathatósabb védelmet nyújt nekünk, mint bármilyen záradék.” (Népi Egység című lap. 1947. Augusztus 27.: a felszólaló lelkesen üdvözölte, hogy a békeszerződésből kihagytak „bárminemű kisebbségvédelmi záradékot”). Az olyan

kompromisszumok elfogadása, amelyek akár időlegesen is károsíthatják a romániai magyar nemzeti közösséget, ismételten figyelmeztetnek: a legkisebb visszalépés, engedmény az önálló egyetem létét, színvonalát döntő mértékben meghatározó szakembergárda kialakulását akadályozza. Az elmúlt esztendőben a kolozsvári egyetem jogi karára mindössze egy magyar anyanyelvű diák felvételizett sikeresen. Hogy teljesebb legyen a magyar jogászképzés visszaszorítása, a magyarországi jogi fakultások is mereven elzárkóznak az erdélyi diákok továbbtanulásától. Az idősebb jogászok nyugdíjbavonulásával nem lesz erdélyi magyar jogász, aki a Parlamentben, a bíróságokon az erdélyi magyarság érdekeit képviselje! Rektori „engedetlenséggel” magyarázzák az egyetemi zenei képzés hiányát, a Műegyetemen nem tanulhatnak magyarok. A román hatalom részéről hét éve hangoznak el mindenféle ígéretek, miközben egy lépést sem haladtunk előre sem az egyetemi szakemberképzés, sem a diplomák honosítása terén. Rekordok könyvébe illő módon egy-egy egyetemi tanár 5-6-7 tantárgyat is tanít. A magyar nemzetiségi számaránytól (7,1%) messze elmarad mind az egyetemre bejutottak, mind a továbbtanulók részaránya. Még a négy százalékos sem éri el! Ennek egyenes következménye, hogy a magyar értelmiség száma tovább csökken, s nem csak az egyetemi, hanem az elemi, gimnáziumi oktatás is veszélybe került. Kisebb tájegységek falvainak nagy részében már csak szakképzetlen pedagógusok tanítanak. Míg Dolj, Prahova megyében a szakképesítetlen tanszemélyzet aránya 5 százalék körül ingadozik, addig Hargita és Háromszék megyében ez az arány eléri a húsz százalékos! A minőségi színvonal már tized, századrangú kérdés! A romániai magyarság számára tehát az önálló magyar egyetem újraindítása – a gazdasági talpraállítás mellett! – a legsürgősebb feladatok egyike. Pótolni kell mindazt, amitől a romániai magyarságot politikai eszközökkel megfosztottak.

TÓFALVI ZOLTÁN

A macedón kérdés

Valamikor a korai középkorban, annak is az elején szlávok nyomultak be erre a területre, elkeveredve az itteni lakossággal. Asszimilálták is az itt találtakat. Amikor 680 táján a nomád bolgár-törökök kerültek a Dunától délre eső területre és itt államot alapítottak, fennhatóságuk idővel Macedóniára is kiterjedt. Az itteni szlávok is a bolgár állam fennhatósága alá kerültek. Ez pedig ugyancsak szláv állam volt, miután a bolgár-törökök is elszlávosodtak. A Bizánctól elhódított területen az állam súlypontja a keleti részeken volt, a változó fővárossal együtt. Ezt az ún. első bolgár cárságot azonban Bizánc, orosz segítséggel, felszámolta. A dél-nyugati területeken egy Sámuel nevű előkelő azonban megtartotta önállóságát és folytatta a bolgár cárságot, így az állam súlypontja most a dél-nyugati területekre helyeződött át. A bolgár történetírás ezt az első cárság szerves folytatásának tekinti, a mai macedón történetírás egy újabb, már szláv macedón államnak. 1018-ra Bizánc ezt a területet is visszafoglalta.

Egy 1185-ben indult felkelés révén létrejött egy újabb bolgár állam, a román történetírás ezt román államnak is tekinti, mert román etnikum is szerepelt benne, persze kunok is, de azok manapság már nem tudják a magukénak követelni. A 13. század során ez a második bolgár cárság sorra elfoglalta az elsőhöz tartozott területeket, a macedón rész tehát megint bolgár uralom alá került. Nem sokáig, mert az oszmán hódítók már a következő század derekától kezdve lassanként jóformán az egész Balkán-félszigetet megszállták, bevezették itt az oszmán feudális rendet, a lakosság etnikai hovatartozásával pedig nem törődtek.

Az oszmán uralom integy 500 évig eltartott. Idők folytán azonban bizonyos változások mentek végbe, városok alakultak ki, élénk kereskedelemmel és kézműves iparral. A

Macedóniáról az átlag-olvasónak nyilván Nagy Sándor jut az eszébe. Nem is egészen alaptalanul, hiszen a macedón királyság adta a nevét annak a balkáni területnek, az Égei-tenger partvidéke felett, amelyet aztán későbbi korokban is így neveztek. A római birodalom tartománya is volt hosszú ideig.

Pax Ottomanica hosszú időre a békes fejlődés lehetőségét biztosította. Nem jelentéktelen etnikai változások is mentek végbe, a városokba török, örmény, görög, zsidó kereskedők települtek be, a török helyőrségek mellett, a város tehát etnikailag igen tarka képet mutatott. A vidék megmaradt szlávoknak. Az oszmán hatóságok nem törekedtek az iszlám terjesztésére, így ortodoxnak is megmaradhettek, mint a városi nem-török lakosság.

A 19. század elejétől kezdve a Balkánon is megindult az a fejlődési sor, amelyet nemzeti megújulásnak vagy ébredésnek vagy újjászülésnek is szoktak nevezni. Ez a modern nemzet létrejöttének sajátos fejlődési útja, a nemzeti identitás kialakulása. Ennek az identitásnak pedig az egyik lényeges összetevője a történeti tudat mellett a nemzeti nyelv volt. A Balkánon, ahol nem voltak addig nemzeti nyelvek, ezeket létre kellett hozni, többnyire úgy, hogy valamelyik nyelvjárást tették meg irodalmi nyelvvé. A bolgárok esetében is ez történt.

Egyébként Macedónia volt ennek a nemzeti megújulásnak az egyik törzsterülete, a Miladinov-fivérek, gazdag kereskedők sokat tettek az érdekében, népköltészetit anyagokat gyűjtöttek, természetesen az itteni tájszólásban, amelyet dél-nyugati bolgár tájszólásnak is szoktak nevezni. A bolgár nemzeti mozgalom súlypont-

ja azonban a 19. század derekára a keleti bolgár területre helyeződött át, a mozgalom vezetőinek többsége ekkor már innen, a Balkán-hegység déli lejtőin elhelyezkedő városokból került ki. Természetes volt, hogy amikor az irodalmi nyelv alapjául valamelyik dialektust kellett kiválasztani, az ittenit választották, amelyik a leginkább eltért a macedóniai dél-nyugatitól.

A bolgár nemzeti megújulás egy ideig nem törekedett a teljes állami függetlenségre. Egyházi úton akarták ezt előkészíteni, megszabadulni a görög ortodox püspököktől, akik a konstantinápolyi patriarcha jóvoltából itt uralkodtak. Az oszmán kormányzat felismerte, hogy itt kedvező alkalom kínálkozik az egyre nyugtalanabb alattvalók megosztására. Ezért végül is létrehoztak egy ún. exarchátust, amely független volt a patriarchától (az természetesen rögtön ki is átkozta az exarchát, de a kormányzat mellette állt). Meg is határozták az exarchátus területét, s ebbe belevették mindazokat az egyházközségeket, amelyeknek a lakossága a szláv nyelvet használta. Mindez 1872-re lépett életbe.

Közben azonban a bolgár nemzeti mozgalom már túljutott az egyházi önállóság követelésén, a teljes politikai függetlenséget kívánta. Elvégre a Balkán egyéb etnikumai a század elejétől kezdve ezt már ki is vívták maguknak, a görögök teljes önállósághoz is jutottak, a szerbek, románok még a szultán vazallusainak számítottak. Legalább ezt a bolgárok is el akarták érni. Amikor 1875-ben a hercegovinai felkelés felvetette a keleti kérdést, a nagyhatalmak is foglalkoztak az ügygel, a bolgárok fegyveres felkeléssel próbálkoztak. Ezt az oszmán próbálások véres kegyetlenséggel leverték. Csakhogy ekkor Oroszország lépett közbe, 1877-ben háborút indított, és a Balkán-félsziget jelentős részét meg is szállta. Az orosz se-

regek már Konstantinápoly elővárosainál álltak. Itt is kötötték meg 1878. március 3-án, San Stefanóban a békét. Ez létrehozott egy vazallus bolgár fejedelemséget. Területe természetesen egy exarchátus területével volt nagyjából azonos, tehát Macedónia is hozzátartozott.

Nyilvánvaló volt, hogy ez az új állam Oroszország csatlósa lesz. Ezért a nagyhatalmak közbeléptek és az év nyarán a berlini kongresszuson lényegesen módosították a békét, területileg is. Ez pedig azt jelentette, hogy Macedónia visszakerült közvetlen oszmán fennhatóság alá. Helyi felkelések törtek ki tiltakozásképpen, a nagyhatalmak intézkedései ellen azonban nem volt orvoslás.

Az új bolgár kormányzat természetesen az eredeti határok mellett állt, Macedóniát a saját területének tekintette, segítséget is nyújtott itteni bolgár népiskolák felállításához. A lakosság szívesen küldte gyerekeit ezekbe az iskolákba. Csakhogy a függetlenné vált szerb állam hatóságai szintén szemet vetettek erre a területre, ők is felállították itt iskoláikat, persze szerb nyelvűeket, hiszen abból indultak ki, hogy az itteni lakosság szerb. A városi görög lakosságra való tekintettel a görög kormány is hozott létre iskolákat, már csak arra való tekintettel is, hogy Macedónia ősi görög tartomány. Mindhárom kormányzat egyéb úton is fejtett ki propagandát ezen a területen.

Az itteni lakosság megpróbálta megismételni a század derekának eseményeit, amikor a fegyveres felkelések végül is kikényszerítették a terület felszabadulását. Tekintettel azonban arra, hogy Macedónia hozzászólása bármelyik szomszédos államhoz felborította volna a balkáni erőegyensúlyt, a felkelők önálló Macedónia létrehozására törekedtek. 1903-ban két nagy felkelés is kitört, ezeket azonban a nagyhatalmak jóváhagyásával az oszmán hatóságok sikeresen felszámolták.

Az 1912 októberében megindult első Balkán-háborúban az itteni államok visszazorították a török hadsereget, kiűzték a félszigetről. Macedónia területének kisebb részét Görögország kapta meg a békekötés során, nagyobb részét pedig Szerbia, mert ennek a csapatai

szabadították fel. Az 1913 nyarán kitört második Balkán-háborúban a bolgár kormányzat fegyverrel igyekezett visszaszerezni Macedóniát, a túlerővel szemben azonban elbukott. Macedónia nagyrészt Szerbiáé maradt.

Az első világháború kitörése után a szembenálló felek igyekeztek a semleges államokat is bevonni, ezért területeket ígértek. Az Antant azonban a bolgároknak nem tudott sokat ígérni, hiszen első számú szövetségese, Szerbia rovására kellett volna azt tennie. A központi hatalmak viszont könnyű szívvel meg tudták ígérni egész Macedóniát, 1915-ben a bolgár csapatok be is léptek a háborúba, elfoglalták Macedóniát, a tengerparti görög rész kivételével, s be is kebelezték. A bolgár nemzeti törekvés tehát teljesült.

Az első világháborút azonban nem a központi hatalmak nyerték meg. Az 1919-es neuilly-i békeszerződésben Bulgária kénytelen volt nemcsak Macedóniáról lemondani, hanem még az addig birtokolt Égei-tengerparti sávról is. A trianoni sokkhoz hasonló belső megrázkódást nemcsak a bolgár kormányzat, hanem a lakosság is nehezen viselte el. Sok családnak volt rokonsága Macedóniában, sokan Bulgáriába menekültek, a nyugati bolgár területeken fegyveres macedón alakulatok tartották kezükben a hatalmat, szinte államként az államban. Macedón Szemle címen folyóiratot is adtak ki Szófiában, s létrehoztak egy macedón tudományos intézetet, amely szinte egy akadémia szerepét játszotta.

Aszerbek közben berendezkedtek, s abból kiindulva, hogy az itteni lakosság szerb, csak valami furcsa tájszólást használ, most kizárólag szerb iskolákat hoztak létre.

Természetes, hogy amikor a németek lerohanták Jugoszláviát, Bulgária is belépett a második világháborúba, s ismét elfoglalta Macedóniát. A nemzeti törekvés másodikban is beteljesült. Nem érdekeltlen, hogy míg Jugoszlávia egyéb területein már a nyáron megindult a partizánháború, Macedóniában ez csak októberben történt meg. A bolgár hatóságok katonai közigazgatást vezettek be, a háború is sok megpró-

báltatást hozott magával, a lakosság egyre elégedetlenebb volt. Az illegálisan működő bolgár kommunista párt az itteni kommunistákat saját szervezetébe szerette volna beolvasztani, Tito azonban erősebb volt, a Komintern a jugoszláv pártra bízta a szervezést. Egészen természetes volt, hogy a háború végén a bolgár csapatokat ki kellett innen vonni, a terület Jugoszláviához került, a titói kormányzat pedig az új föderatív kereten belül létrehozott egy macedón köztársaságot, egyenrangút a többi szövetséges köztársasággal.

Úgy tűnik, legkésőbb ettől kezdve beszélhetünk már arról, hogy az itteni lakosság most már nem bolgárnak, hanem macedónnak tekintette magát. Elsőrendűen az értelmiség körében mehetett végbe ez a változás, s ennek nyomán aztán, az iskolarendszer révén is, a lakosság széles körében is általánossá vált a macedón identitás. Az a folyamat ment végbe itt, amelyik egy évszázaddal korábban létrehozta a bolgár nemzetet.

A bolgár kormányzat tudomásul vette ezt, elismerte a macedón nemzet önállóságát, sőt a jóviszony érdekében egyes nyugati bolgár területek lakosait egyenesen rákényszerítette, hogy a népszámlálásnál vallják magukat macedónoknak. Később ezek a macedónok eltűntek a népszámlálásból, Tito számon is kérte. Bulgáriában ekkor nagybolgár sovinizmust kiáltották, ha valaki Macedóniát emlegette. Az 1960-as években ez aztán megváltozott, a macedónok ismét voltaképpen bolgároknak számítottak, sorra jelentek meg a két világháború közti revíziós kiadványok. De amikor a jugoszláv válság nyomán 1991-ben Macedónia kikiáltotta önállóságát, a bolgár kormány ismerte el elsőként. Csak a görög kormány akadékoskodik, mert a Macedónia nevet nem hajlandó elismerni.

Így jött létre a macedón nemzet, így alakult a macedón kérdés. Ma is vannak, akik azt mondják, hogy ők macedónok, tehát nem bolgárok. Alighanem az utóbbiak vannak egyre inkább többségben.

NIEDERHAUSER EMIL

A MAGYAR ORVOSOK ÉS TERMÉSZETVIZSGÁLÓK KOLOZSVÁRI NAGYGYŰLÉSE ÉS AZ ERDÉLYI UNIÓ

(II. Közlemény)*

A „lelkes szónoklatok” elhangzása után Szócs József orvosnár, a vándorgyűlés titoknoka következett, aki a természetvizsgálók ülésének magyarhoni meghonosítóját, Bene Ferencet köszöntötte. Ezután Erdély természeti nevezetességeit, így a gyógyító hatásuk miatt olyannyira fontos tordai, kiscégi, patai és ölyves gyógyvizeket említette, majd Kolozsvár szabad királyi város természettani, helyirati és statisztikai adataival ismertette meg a hallgatóságot. Az előadást követően Brassai Sámuel, a gyűlés egyik „titoknoka” (titkára) az előző, 1843. évi vándorgyűlés jegyzőkönyvét olvasta fel, majd tájékoztatta a résztvevő tudósokat a kolozsvári ülés várható napirendjéről. A két titoknok felolvasta a természetvizsgálók gyűlésére küldött leveleket, így a Magyar Természettudományi Társulatnak az ülést üdvözlő levelét, valamint a „kisebbik magyar hazá”-ban, Erdélyben is köztiszteletnek örvendő gróf Széchenyi Istvának „ritka szép tollal írt levelét”, melyben „a nemes gróf meg nem jelenhetéséért” elnézést kér az ülés résztvevőitől.

Csak ezután kezdődhetett meg a különböző szakosztályokban a tulajdonképpeni érdemi munka, a tudományos értekezések fölolvasásával. Kubinyi Ágoston, aki a Királyi Magyar Természettudományi Társulat küldöttségét vezette az ülésen, *Az állattan külföldön és Magyarhonban* című, Petényi Salamon, a magyar tudományos madártan megalapítója, a Kubinyiak barátja pedig az állatkínzásokról írt, jutalomban részesített munkájának kivonatát olvasta fel. A különböző szakosztályok ülésén fölolvasott, igen változatos témájú és izgalmasnak tűnő előadások közül megemlítendő még Stetter Frigyes Vilmos dévai építésznek az Állat-, élet- és

növényntani szakosztály szeptember 4-én tartott 2-dik ülésén Petényi által fölolvasott „madártani vázlata”, *Adatok Erdély ornithológiájához* címmel, melyben a szerző az általa „Erdélyben talált és észrevett madarak” jegyzékét is közli.

Az első közgyűlés után a résztvevők Kolozsváron és környékén a természeti nevezetességekkel ismerkedtek, majd délután 3 óra a város részéről adott „barátságos ebéd”-re voltak hivatalosak, amelyet Kolozsvár nagy tánctermeiben tartottak, több mint 200 fő részvételével. Gróf Teleki József erdélyi főkormányzó pohárköszöntőt mondott az uralkodó család és a nádor tiszteletére. De koccintottak a meghívottak az anyaországi, illetve erdélyi nemzeti ébredés két élharcosa, Széchenyi és Wesselényi Miklós, továbbá a természetvizsgálók vándorgyűlésének egyik alapítója, Bene Ferenc egészségére, valamint a magyar lélek mélyén, a nemzet tudatában nagyon is szerves egységet alkotó „**két testvérhaza egyesüléséért**” is. Este Teleki kormányzó adott estélyt a vándorgyűlés résztvevőinek tiszteletére. A pohárköszöntők ezúttal sem maradtak el, majd az estély végeztével éjjeli zenék következtek... A lelkes kolozsvári ifjúság a kor szokása szerint egy, erre az alkalomra készített unió-dalt énekelt az ülés elnökének és alelnökének ablaka előtt.

Szeptember 2-től 6-ig az ülés összes tagjának ebédjéről és vacsorájáról az ülésnek otthont adó Kolozsvár vendégszerető polgárai gondoskodtak. A város tanácsa a résztvevők fogadására és emlékpénz verettetésére, valamint az egyéb szükségletekre 1200 Ft-ot különített el. Mivel ez az összeg nyilvánvalóan kevésnek tűnt, kikötötték, hogy mind a tagok fogadásáról, mind az elszállásolásról és a kirán-

dulásokról a város polgárai fognak gondoskodni, átvállalva így a költségek jelentős részét.

Szeptember 3-én és 4-én reggel 8 órától a különböző szakosztályok külön tartották üléseiket, majd 4-én 10 órától délután 2 óráig tartott közgyűlésen dolgozatokat olvastak föl.

A tordai kirándulás

Szeptember 4-én, ebéd után a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 5-dik vándorgyűlésének résztvevői a közeli Tordára ruccantak ki, hogy ott megtekintsék a nevezetes Tordai-hasadékot, illetve a sósfürdőket, továbbá a marosújvári sóaknákat. A múlt század közepének utazója Kolozsvár felől jövet a kincses város fölött magasodó 730 méter magas nyereg, az ún. Felekitető túlsó oldalán leereszkedve, mindössze néhány óráig tartó szekerezés után megpillanthatta Torda városának hat tornyát.

Az 1840-es évek közepére „az erdélyrészi három nemes város egyike”, Torda vármegye székvárosa, az erdélyi főváros árnyékában meghúzódva már sokat veszített egykori jelentőségéből. A reformkor évtizedeinek az Aranyos folyó partján „pompalkodó”, nagy kiterjedésű Tordája három részből állt: Ótordából, Újtordából és Egyházfalvából. Az egykorú leírások szerint „elég csinos, elég nagy város, piacza, mellynek közepén az egyház barna falai emelkednek, szépnek mondható több csinos épületet számítván”, így a XVI. századból való emeletes házat, az ún. „fejedelmek házat”.

A gazdag történelmi múlt ismerete, a jeles, több évszázados építészeti emlékek megtekintése alapján Szilágyi Sándor, a kolozsvári szüle-

tésű jeles múlt századi történész úgy vélte, hogy ... „históriai szempontból véve alig van nevezetesebb hely hazánkban, mint Thorda és környéke. Összejártam határát, megálltam síkjain, felnéztem ormaira; minden fű a múlt emlékének, s a halkán susogó szellő a halottak utó sohájának tetsze, melly az eseményeket szomorúan panaszoja el!”

De a nemes városnak nemcsak a múltja volt jelentős, tiszteletet parancsoló. Az 1840-es évekre vonatkoztatva igazat kell adnunk Orbán Baláznak, aki az 1880-as évek végén Tordáról írott monográfiájában úgy látta, hogy „Torda városa még ma is az erdélyrszi városok közt tekintélyes állást foglal el.” Torda megye kaszinója 1833. január 10-én „alapított nemzetiségünk sikeresebb s czélszerűtleni kifejtésére”, gróf Kemény József történetíró kezdeményezésére, mely Erdélyben az első volt, megelőzve olyan jelentős városokat e téren, mint Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyenyed és Zilah. Három olvasó-társasága is van már Tordának az 1840-es években, két úri és egy polgári. Torda ebben az időszakban azon 9 jelentős erdélyi város közé tartozott, amelyek lakossága meghaladta a 6000 főt. Hankó József Torda megyei főorvos korabeli, a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók ötödik nagygyűlésére megjelent munkájában 8000 lélekben adja meg a város lakosságát.

Szeptember 5-én reggel 7 órakor az 1795 és 1806 között épült emeletes, kistornyú városháza újonnan kialakított színháztermében Szigethi Sámuel, a város főhadnagya és Simon András, Torda vármegye pénztárosa, lelkes beszédekben üdvözölték a megjelent orvosokat és természetvizsgálókat. Simon a különleges nemesi testületi jogállást élvező város nevében emlékeztette a tudósokat a harcokban, küzdelmekben közösen eltöltött évszázadokra. Mindent átgondolva, az egész, egységes magyar történelmi múltat gondolatban újra átélve érezte csak Simon „egész hatásában a testvérek, a két testvér haza fiai találkozásuknak e mai dicső innepét”.

Főlelevenítette beszédében az erdélyi magyar vármegyéknek és

székely székeknek az 1790-91-es magyarországi országgyűléshez intézett együttes kérését, melyben az egyes vármegyék és székek rendi egységesen az unió, vagyis a nemzet egysége mellett foglaltak állást. Akkor a rendek kinyilatkoztatták, hogy „nem csak hogy azon szorosabb egyesülésnek ellenzői nem lesznek, hanem inkább Atyafiúi buzgó indulattal és tellyes igyekezettel annak tökéletes véghezvitelére törekedni fognak.” Ezután Simon a vándorgyűlés magyarországi résztvevőihez intézte szavait: „Magyarhon nemes fiai! Mi önöket kerestük 54 évvel ezelőtt a nagy hazában; emlékeztetők, hogy mi ugyanazon csontból való és vérből való vér vagyunk s önök reánk ismerének, a tesvére”. Örömet fejezte ki amiatt, hogy most az „anyaország” képviselői keresték föl a „szeretett kiskorú testvért”. Annak az érzésének adott kifejezést, hogy – legalábbis az emberi kapcsolatok kiépítése szempontjából – „e szív és természetbúvár egyetlen e szíves lelkes látogatása aligha többet nem munkáland a két haza egyesülésére...”, mint mind összesen ezen országos küldöttségek, melyek 1790 óta az erdélyi iniciatívától fogva a két haza részéről kiutasítottak”. Túlzásokkal teli, a hazafias pátosztól sem mentes szónoklatában a magyarországi, túlnyomórészt jelentéktelen és a magyar politikai garnitúra és tudományos élet második vonalához tartozó személyekből álló küldöttséget „a nemzeti szent ügy önválalatú nemes bajnokai”-ként üdvözölte. „Dicső innep”-nek nevezte azt a napot, melyen meglátta és köszönthette a testvéri Magyarországi fiait. Búcsúzóul arra kérte még a jelenlévő „magyarhoni” orvosokat és természetvizsgálókat, „vigyék meg ... a testvérhon minden fiainak is testvéri idvezletünket s mondják meg: mi Istentől áldást, fölvirágzást esdeklünk a testvér hazának, a nagy nemzetnek!”

A beszédek elhangzása után a vándorgyűlés Tordára látogató résztvevői három csoportra oszlottak. Az első uticélja „a szélesen elterülő Maros-Újvár, csinos épületeivel, sódús bányáival, s a csinos kamarai épületekkel”, ahol a só minőségét és mennyiségét kívánták

megtekinteni. A második csoport a nevezetes természeti ritkaságot, az ún. Tordai-hasadékot, a Tordán maradó harmadik csoport pedig a sós fürdőket, a már a rómaiak által is művelt sóbányákat nézték meg.

Este a városházában egy nagy-szerű lakomát rendeztek a kolozsvári ülés résztvevői számára. A „folytonos poharazás” közben, amellet, hogy a lakoma vendégei áldomást ittak az uralkodó és az egész uralkodó család egészségére, sűrűn követték egymást „a két testvérhon egyesülése érti hő kívánatok” is.

A kolozsvári vándorgyűlés jelentősége

Már a kortárs értékelők is komoly kételyeiknek adtak hangot a reformkori vándorgyűlések sikerességét, valódi hasznát illetően. „Micsoda eredménye volt ezen gyűléseknek a tudományra nézve?” – teszi föl a kérdést A. O. A. jellel Balogh Pál a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1846. augusztus 9-ike és 17-ike között megtartott 7-ik nagygyűléséről tudósítva, majd a keserű választ is megadja. „A felelet, fájdalom! nem lehet kedvező.” – írja. A beszámoló „végszavá”-ban Kassán és Eperjesen szerzett tapasztalatait abban összegzi, hogy a német, angol, francia és olasz hasonló tárgyú gyűlésekhez viszonyítva a magyarországiak jelentéktelenek. „Nálunk hiányzanak a világhírű férfiak, kik a külföldi gyűléseknek irányt, tekintélyt adnak, a teljes kiképzett szakférfiak, ... a természet titkaiba mélyen beavatott tudósok, ... nem dicsekedhetünk ám másrészt tudományoszerető publicummal sem.”

Ugyanakkor, szintén erről az ülésről szólva, Balogh Pál helyesen mutat rá arra, hogy „egy nemzetnek sincs Európa művelt nemzetinek sorában annyi szüksége az öszves együtt-tartás általi működésre, mint a magyarnak”, egy nemzetnek sincs olyan nagy szüksége a különféle tudományos és művelődési egyesületek eredményes tevékenységére, mint nekünk. Hazánk lemaradása ugyan-

is „minden európai művelt nemzetek közt a szellemi műveltség pályáján” kétségtelenül óriási. Ezt a tényt figyelembe véve ezért a vándorgyűlések – s köztük az 1844-es kolozsvári – hatása már korántsem becsülhető le. A gyűlések ugyanis a tudomány fejlesztésén és terjesztésén kívül alkalmat adtak a magyar orvosok és természettudósok közötti, olyannyira fontos együttműködésre, tapasztalatcsereire is, továbbá egyes magyar országrészek, tájak megismerésére, természeti kincseinek feltárására, megismertetésére is mód nyílt a történelmi Magyarország és Erdély különböző városaiban megtartott eszmecsereken.

A kolozsvári vándorgyűlés tudományos értékű, vagy más szempontból fontos eredményei közül megemlíthetjük, hogy Kubinyi Ferenc indítványára itt vetődött fel először a hazai műemlékek megőrzése érdekében egy külön archeológiai alosztály föllállítása a természettani és földrajzi alosztályon belül. Innen indult el az állatkínzás elleni mozgalom. Petényi Salamon a pályadíjban részesített munkájáért kapott jutalom összegét följánlotta az állatkínzás elleni társulat alapítására. A hazai gyógyvizek hasznosítása tárgyában kiküldött állandó bizottság annak érdekében tett javaslatot, miként lehetne nagyobb összeget biztosítani a magyarországi és erdélyi gyógyvizek megvizsgálására, illetve hasznosítására.

Orvostörténeti szempontból érdekesnek mondható Halász Géza gyakorló orvos előadása a kopogtatás és hallgatóság módszeréről, amely a vándorgyűlés munkálatait tartalmazó, 1845-ben kiadott kötetben is olvasható. A kolozsvári ülés részletesen tárgyalta az alkoholizmus és a vérbaj társadalmi kihatásait, következményeit is. Szilágyi Miklós kolozsvári orvostanár elítélte a túlzott pálinkaivást, rámutatva az alkoholizmus és a bűnözés közötti összefüggésekre. Az alkoholizmus elleni küzdelemben Szilágyi az erdélyi „mértékletességi egyesületek” támogatását kérte, továbbá az orvostársadalom tevéleges bekapcsolódását, segítségét is igényelte. Megemlíthetjük még, hogy Pataki Dániel kolozsvári főorvos a vérbaj

fokozódó erdélyi terjedésére hívta föl a nagygyűlés részvevőinek figyelmét. Az ötnapos kolozsvári vándorgyűlés legnagyobb érdeme azonban kétségtelenül az, hogy fontos szerepet töltött be az „ikerházak” egymáshoz közelítése terén. Méltán mondhatta az összegyűlt résztvevők előtt mondott „bérekesztő” beszédében gr. Teleki József, hogy „a két testvérházat összefoglaló kötelekek eggyel szaporodtak.” Jelentőségét az unió későbbi diadalra juttatása szempontjából a hazai történettudomány eddig még nem vizsgálta. A természettudományos kutatás sem lépett túl annak száraz, tényszerű megállapításán, hogy „a Kolozsvárt 1844-ben tartott V. vándorgyűlés az 'Unió'-t is előkészítette”. Nem ment sokkal messzebbre ennél a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűléseinek félévszázados történetét feldolgozó Chyzer Kornél sem, aki a kolozsvári találkozóról megállapította, hogy az „első lépés volt... a két testvérhon egyesülésére, melyet ekként a tudomány inaugurált. „... Hány magyar ember nem látta volna a tengert,... a magas Tátrát, Máramarosnak és Erdélynek földfeletti és földalatti természeti kincseit, só- és kőszénbányáit, a tordai hasadékok... ha nem vett volna részt a vándorgyűlésekben” – jegyezte meg Chyzer.

Egy hónappal a szeptemberi vándorgyűlés befejezése után, 1844. október 7-én és 8-án Kubinyi Ágoston két fontos magyarországi tudományos fórum előtt számolt be a kolozsvári nagygyűlés eredményeiről, ott szerzett személyes benyomásairól.

Október 7-én, a Tudományos Akadémia közgyűlésén Kubinyi, aki az Akadémia képviselőjeként vett részt a kolozsvári gyűlésen, beszámolójában a tudományos kérdésekre nem tért ki. Annál fontosabbnak tartotta a magyarországi és erdélyi magyarok közötti személyes kapcsolat fölvetését oly sok év után. Különösen nagy meglepetéssel töltötte el – mint ezt kifejtette –, hogy „Magyarország férfiai valahára Erdély lelkes fiaival s leányaival közvetlen érintkezésbe jöttek.” Kifejezésre juttatta ugyanakkor azt a reményét is, hogy az erdélyi tudósok és orvosok tevé-

keny részvétele a nagygyűlés munkájában a későbbiekben majd lelkesítőleg fog hatni az erdélyiekre, akik remélhetőleg „a természettudományokat szép testvérházánkban is felfogják virágoztatni.” Végül Kubinyi a kisgyűlés nagy létszámú hallgatósága előtt néhány, az Akadémiának küldött ajándékot mutatott be. Az ajándékok között szerepelt több, a kolozsvári ülés, illetve a tordai kirándulás alkalmára megjelentetett természettudományi munka, emlékérem, alkalmi vers, kőrajz és a gyűlés résztvevőinek névsora.

Egy nappal később, október 8-án, a Királyi Magyar Természettudományi Társulat kisgyűlésén a kolozsvári vándorgyűlésre kinevezett küldöttség vezetője, Kubinyi Ágoston ismét jelentést tett a nagygyűlés munkájáról. Elismeréssel nyugtázta, hogy a küldöttség valamennyi tagja „mind a nagy gyűlés elnöke Gr. Teleki József..., mind pedig a testvér Erdély jeles fiai által tiszta magyar vendég szeretettel és szívességgel fogadtatott.” Újra csak kiemelte, hogy „a két testvér haza rokon keblű fiai közt tudományos egyesülés nem csak létesült, hanem meg is alapított”. Kolozsvár városa a kialakult széles szokásokhoz híven a nagygyűlés tiszteletére Gyulafehérváron (Károlyfehérvár) 45 mm-es átmérőjű, 26,25 gramm súlyú ezüst, valamint ón emlékérmeket veretett. Az emlékérem előlapján koszorús nő, antik ruhában balfelé fordulva, egy kővön ülve ír. Körülötte távcső, könyv, földgömb és retorta, mögötte fára tekergőzdő kígyó. Felirata körben: MAGYAR ORVOSOK ÉS TERMÉSZETVIZSGÁLÓK GYŰLÉSE A szelvényben: KOLOZSVÁRT SEPTEMB. 2. 1844. Az érem hátlapján szárnyas géniusz leppellel, a fején lángocskával, jobbfelé fordulva lebeg a Kolozsvárnak barokk kartusba foglalt ovális címerét (háromtornyú várkapu), s a fölötte lebegő fejedelmi süveget tartja. Felirata fönt, ívvolnalban: ÜDVEZLEK (sic!)

LOSONCZY TÓTH ÁRPÁD

*A tanulmány első része a Magyar Múzeum 1991.1-4. számában jelent meg.

Költők a határon túlról

Visky András

Miatyánk '95

ha elhagy szó emlékezet
az égből hulljon ékezet
miatyánk ki vagy

országod jöjjön el ha van
vendég legyen a hontalan
miatyánk ki vagy

de integet az égi más
ne itt legyen feltámadás
miatyánk ki vagy

a kétkedő ha arra jár
legyen egy égi Kolozsvár
miatyánk ki vagy

*

HA ERRE JÁRSZ, URAM, HA ERRE JÖNNÉL,
E KÓHALOM VOLT EGYKORON MONOSTOR...
HOGY ELLENSÉG? UGYAN, FIAM, MON OSTOR
CSAPOTT LE RÁ – S KISEBB A VÍZÖZÖNNÉL.

FELISMERSZ KÖNNYEDÉN, EGY GÖDRÖT ÁSOK,
MAJD RAJTAM LESZ A KEZDETEM S A VÉGEM.
SOKAN VAGYUNK, DE MEGTALÁLSZ, MINT RÉGEN
MERT ŐK IS ÉN VAGYOK, S NEM LESZNEK MÁSIK,

HA ERRE JÁRSZ, URAM, HA ERRE JÖNNÉL.

*

az árnyékom még követ-e
zuhan az isten köpenye
miatyánk ki vagy

hó hull a mennyég felhőtlen
fogadj el végleg felnöttem
miatyánk ki vagy

Németh Zoltán

Kharón

szerte a mezőn hullák fénylenek.
fölénk állok, szeretkezek.
szelíd szememre légy száll,
szárnyára akasztom, amit
még lehet. és gyorsan.
csak meg ne lepjenek.

p.m.

mintha szómond.
egyszerűen elviselhetetlen.
na, itt vagyok.
a szavak lesznek.
meglesznek gondolatok.
jaj, mennyi ilyen jó szó.

most már inkább sosem lennék.

***

Az ősz betöri az összes évszakot,
Telepít a nagy asztalra pár
Klasszikus mattot, az össze-
Néz sok sosemvolt lomha szem,
Mit felfűzne, de nincs,
Az értelem.

alef

az ember végzetét az értelme adja.
egy szenvedő táj kitépelt darabja.
felnevez, s látja magát, mint régen.
semmit sem mondhat, hogy bármit megértsem.

Szűts Zoltán

Délvidéki depresszió

– pénz helyett
 motívumok lapultak
 ebekként zsebemben –

kutyák ugatása
 a szántóföldeken,
 a boszorkány fogaiként
 álló deszkakerítések közül
 pálinkásüveg a költő előtt
 pálinka költőben

ritka kimozdulás
 a falvakból az
 ismeretlen városokba

a nemzeti hovatartozás
 és szűziesség elvesztése

kopott asztalok
 műanyag székek
 betört üvegek és
 ablakokat védő
 rozsdás rácsok
 idegenül szemlélik
 a bentről kiszűrődő
 magyar népzene,
 és dohányfüstöt
 felszínes kapcsolatokat,
 „mert kevés az idő”
 és „jó humor”
 játszás helyett megjátszás
 évszázados fáradtság
 és távolságokkal
 benőtt utak

– motívumok sorba állítása
 már ellenséges tevékenységként
 fogható fel,
 s elfelejtettünk már a
 sorok között olvasni –

tankok hosszú sora
 indult meg a fővárosból
 a szívünk felé
 (ha az mindenkinél
 ott lehetne nem tudnák
 feltérképezni életünk
 de önmagunkban is
 megtalálnának)
 és mi szegények azt
 gondoljuk
 a politikusok (és) kurvák
 (járnak jól)

a becsapottak még
 összekeverik
 az aranykort a bro(n)zkorral

az üres nyomtató papír
 és behívó fölött
 összegyűródik tekintetünk

arcomba robban a táj
 a sok bújával
 és „ha majd”-jával együtt

idegeimmel méregetem
 messze-e a trianoni határ
 s milyen esélye van
 egy határon túli magyarnak
 (határon túli magyar =
 1. itt szerb román ukrán
 szlovák horvát szlovén
 osztrák – otthon magyar
 2. ötödrendű állam-
 [álmatlan]polgár)
 vérszínű útlevéllal
 babonák pletykák
 szennylapok
 között pannon(gsm)íában
 a túlélésre
 nyelvünket magunk
 téptük ki
 s már alig fogom be
 a szám amikor
 a délvidéki magyar (*sajtó*)
 azt mondja írja novi sad

a rímek rémekként
 látogatnak meg
 s elhítenék velem
 hogy e szél(ke)verte pusztán
 a halottak boldogok pusztán
 s hogy ez patthelyzet
 maga a halál mely
 reménytelen éjszakán
 rád talál

ezek után is egyedüli
 aki mindig megtalál
 az Isten

*Szabadka-Becskerek-Budapest-Nézsá-
 Kecskemét, augusztusától novemberéig*

Népek hazája: Kárpátalja

TÖRTÉNETI BARANGOLÁS „A BÉKE SZIGETÉN”

Több mint egy évezrednyi magyar fennhatóság után Kárpátalja – másfél éves katonai megszállás után – 1920. június 4-én de jure is Csehszlovákia uralma alá került. 1938. november 2-án, az első bécsi döntéssel Kárpátalja déli magyar-lakta sávját – mintegy 1600 km² – ismét Magyarországhoz csatolták. 1939. március 15-ig a vidék túlnyomó részén Volosin „Karpát-Ukrainá”-ja állt fenn; 1944. október végéig Kárpátalja ismét Magyarország része. Ekkor a szovjet hadsereg szállja meg, de a területre az új-jáalakuló Csehszlovákia is igényt tart. Moszkva nyomására 1945. június 29-én szovjet-csehszlovák szerződést kötnek Kárpátaljáról, amely rögzíti a terület kiválását a csehszlovák államból. Ezt követően 1946. január 22-én a moszkvai Legfelsőbb Tanács Elnökségének rendelete nyomán Kárpátalját az Ukrán SZSZK Kárpátontúli Területévé szervezik át. A Szovjetunió felbomlása, Ukrajna 1991. augusztus 24-i állami függetlenségének kikiáltása után sem változott Kárpátalja közjogi státusa, jelenleg az ország egyik megyéje.

A nyolc évtizeddel ezelőtt, az első világháború után mesterséges határokkal kialakított új közjogi, geopolitikai egységet sokféleképpen nevezték: Kárpátalja, Ruszka Krajna, Ruszinszko, Podkarpatska Rus, Podkarpattyja, Kárpátoroszország, Ruténföld, Kárpát-Ukraina. Mai hivatalos neve Kárpátontúli Terület – Kijevből nézve! –, ukránul Zakarpatyjszka oblaszty. A magyar Kárpátalja elnevezés nem a csehszlovák időkben dívó Podkarpattyja tükörfordítása mint sokan – tévesen – gondolják, hanem a Szerednye-Munkács-Nagyszőlős vonal alatti síkvidéket nevezték így a XIX. századtól. Az 1920. évi impériumváltozás után ez a fogalom a Verhovinára, Máramaros Csehszlovákiához csatolt

Történeti földrajzi szempontból a mai Kárpátalja a hajdani Északkeleti-Felvidék – mint a Kárpát-medence legkisebb hegyvidéki peremtája – központi részén található, s összesen 19200 km² területéből 12800-at foglal el.

részére és a Tiszahátra is kiterjedt. Hasonló játszódott le mint Erdély esetében, amikor minden volt magyar területet, amelyet Romániához csatoltak, – tehát Máramaros déli részét, a Partiumot, a Bánságot is –, Erdélynek kezdték nevezni.

A magyarok

A Vereckei-szorost 896 körül lépte át honfoglaló Árpád és népe, amely igen csekély számú, feltehetőleg bolgár vagy pannon-szláv lakosságot talált Kárpátalja mai területén. Ennek oka, hogy a Kárpátok gerincén általában itt hatoltak be afféle „felvonulási területként” használva a vidéket a népvándorlás egymásra torlódó keleti nomád népei, így kevés állandó település alakulhatott ki – ezek is csak jobbára a sík vidéken, az Alföld peremén –, ugyanakkor Kárpátalja négyötödét alkotó hegyvidék ősréngetegek, küzdelmekkel járható hágói is szinte lehetetlenné tették jelentékenyebb népsűrűség kialakulását. A hágóknál, illetve a folyóvölgyek bevágásainál voltak csak utak, amelyek az alföldi részen általában mocsárvilágon vezettek keresztül. A vidék ezért szinte magától kínálkozott Árpád-házi királyainknak, hogy itt építsék ki az északkeleti, gyakran ötven- száz kilométer széles határvé-

dő sávot, a gyepút. Szinte érintetlen őserdői fejedelmi, majd királyi vadászterületek. Az uralkodók természetesen várakat is építettek – Ungvár, Munkács, Nyaláb, Borzsova –, az utóbbi már a honfoglalás előtt is állt, földvárként. S annak ellenére, hogy már a tatárjárás előtt királyaink hospeseket (vendégeket), vagyis külföldi telepeseket honosítottak meg a vidéken, a XVI. század második feléig a magyarság a terület lakosságának mintegy kétharmadát alkotta.

A XVI. század közepétől a XVI–II. század elejéig a mai Kárpátalja több mint másfél századon át német, török, tatár hadak felvonulási területe volt. Nem feledkezhetünk meg Munkács és a többi vár – Huszt, Királyháza, Kovászó, Nagyszőlős stb. – ostromáról, a kuruc-labanc háborúkról II. Rákóczi Ferenc szabadságharcáról, végül az 1717. évi utolsó tatárjárásról, amelynek szinte teljes egészében áldozatul esett Ugocsa és Máramaros vármegyék magyarsága. Mindent megtehető az 1738 és 1742 közötti években dúló pestisjárvány, amelynek következtében a XVIII. század közepére a mai Kárpátalja magyar lakossága gyakorlatilag kihalt. A legnagyobb csapás Munkács környékét és Ugocsát érte. A korabeli becslések szerint a Tiszahát vonalig hatezer(!) magyar maradt. A szervezett népességtelepítés, illetve a spontán újratelepülés az 1810-es évekig tartott. A XIX. század második felében a mocsarak és az árterületek lecsapolása vonzotta a vidékre a telepések újabb és újabb ezreit. A folyamat századunkban is folytatódott, a két világháború közötti csehszlovák földreformmal, majd az 1945 utáni szovjet korszak „iparosításával”, amely a kismértékű természetes migráció mellett elsősorban Kárpátalja politikai indíttatású kolonizálását jelentette.

Hogyan alakult a magyarok száma az elmúlt több mint egy évszázadban Kárpátalja mai területén? 1880-ban összeszámlált közel 410 ezer lakosa közül csak 105 ezer (25,7%) magyar, akiknek száma harminc év alatt – 1910-re 185 ezerre emelkedett (30,6%). Az impériumváltozás után az 1921. évi első csehszlovák népszámlálás mindössze 103 ezer (17,3%) magyart írt össze. Ennek okai az első világháborús veszteségekben, a hivatalnokréteg és az értelmiség jelentős részének repatriálásában keresendők. Az 1931-es népszámlálás 116 ezer magyart (16,0%) talált, az 1941. évi újbóli magyar összeírás pedig közel negyedmilliót, mivel a visszacsatolás után a statisztika 86 ezer kárpátaljai zsidót magyarként tartott számon. Az 1944. évi elhurcolásuk után több mint 30 ezer tért vissza szülőföldjükre, de ekkor megint – miként a csehszlovák korszakban – külön nemzetiségként szerepeltek a statisztikában.

A második világháborút túlélő mintegy 120 ezer fős kárpátaljai magyarság 1944 novemberétől súlyos veszteségeket szenvedett. A fronttal visszavonult mintegy 7000-7500 kárpátaljai születésű magyar katona kétharmada nem tért haza, legalább ennyire tehető az elmenekült hivatalnokok, a vidékre helyezett tisztviselők, értelmiségiek száma. Ugyancsak 1944 novemberében háromnapos munkára, „malenkij Robotra” hurcoltak a megszálló szovjet hatóságok minden 18 és 50 éves kor közötti magyar férfit – mintegy 40 ezret – akik közül több mint 20 ezren elpusztultak a kényszermunkatáborokban. 1945-ben a kárpátaljai magyarság száma mindössze 92-95 ezer lehetett. Az embertelen megpróbáltatásokra a magyarság demográfiai robbanással válaszolt, elsősorban a természetes szaporulatból következett, hogy az 1959. évi első szovjet népszámlálás már 146 ezer magyart talált, az 1969-es 166 ezret, az 1989-es viszont tízezerrel kevesebbet, 156 ezret, amivel ekkor az összlakosságon belül a magyarság aránya 12,5%. Számottevő oka, hogy még mindig ezek vannak bejegyezve szlovák-ként és ruszinként – sőt a leszár-

mazottaik is! –, akik akkor csak így tudtak megmenekülni az 1944. novemberi megtorlástól. Az ugoicsai magyar anyanyelvű görög katolikusok jelentős része – tucatnyi faluban élnek! – sem magyarként, hanem ukránként vannak hivatalosan bejegyezve. A legszemléletesebb eset Csepe község, ahol 1900 lakosból 1800 magyar, de a statisztika szerint mégis kisebbségben vannak.

Napjainkban a kárpátaljai magyarság száma a becslések szerint nem éri el a 200 ezer főt. Természetes szaporodása visszaesett és kivándorlás, áttelepülés is apasztja. A magyarság ma az Ungvár-Császlóc-Csongor-Izsnyéte-Dercen-Beregújfalú-Salánk-Fancsika-Csepe-Feketeadó-Szőlősgyula alatti éles nyelvhatar alatt él, és lakóterülete – Illyés Gyula szavaival – úgy tapad az anyaország tetéhez „mint kenyérhez a héja”. Négy és fél évtized szovjet elnyomás után ma kétségtelen, hogy politikailag kedvezőbb helyzetben van a kárpátaljai magyarság, gazdaságilag azonban sokkal sanyarúbbak körülményei. Az 1989. február 26-án Ungváron megalakult Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, a KMKSZ a legfontosabb szervezetévé vált, amely a magyar-ukrán alapszerződés következetlenségeivel és az ukrán nacionalista megnyilvánulásokkal küszködve igyekszik képviselni a magyarság érdekeit. Az 1991. december 1-jei népszavazás során a beregszászi járás lakosságának 81,4 százaléka egy Magyar Autonóm Körzet létrehozására szavazott, amelynek székhelye az egyetlen magyar jellegű és többségű város, Beregszász lenne. Az itt élők szerint a KMKSZ nem karolta fel egyértelműen a döntést, ezért a KMKSZ beregszászi városi szervezetének elnöksége 1994. július 23-án bejelentette a szövetségből való kiválását és a Bereg-vidéki Magyar Szövetség (BMKSZ) megalakítását. Az új kárpátaljai magyar szervezet programjában legfontosabb célként a magyar autonóm körzet létrehozását határozta meg. Ide összpontosítanak a magyar intézményrendszert, s ide kötődne a kulturális autonómiával a nyelvszigeteken (Beregrákos, Técső,

Visk, Aknaszlatina stb.) és a szórványokban, elsősorban a Felső-Tisza-vidéken (Gyertyánliget, Rahó, Kőrösmező) élő magyarok.

A ruszinok

A legutóbbi, 1989. évi népszámlálás szerint az egymillió 245 ezer fős összlakosságú Kárpátalján 976 ezer ukrán állampolgárt írtak össze, mert a hatóságok csak 1990 januárjától engedélyezték a ruszin elnevezést. Napjainkban a ruszin identitásukat büszkén vállaló irodalmárok – például Volodimir Fedinisines, Ivan Petrovcij – több mint 800 ezerre becsülik népük számát. A valós szám ennél jóval kevesebb lehet, mert a kárpátaljai ruszinok/ukránok identitástudata meglehetősen képlékeny állapotú. Ennek elsődleges okai a félévszázados szovjet uralom terrorral kombinált ellenpropagandájában, illetve a belső területekről a vidékre települt legalább 200 ezer főnyi ukránban, valamint a hatalommal teljesen azonosult, vagy ahhoz alakoskodó helyi ruszin rétegben keresendők. Mintegy 600 ezer lehet a ruszinok száma az 1991. december 1-jei népszavazás Kárpátalja „különleges státusú önkormányzatát”-ra leadott 78%-os igenlő voksok, illetve a ruszin szövetség adatai alapján. Bonyolítja a helyzetet a görög katolikus és a pravoszláv vallás különbsége is. A szovjet korszakban üldözött unitusok egy része ugyanis válásában látta – s látja ma is az immár önálló Ukrajnában – nemzetiiségét, amely lényegében ruszin mi voltát is jelentette.

A ruszin népcsoport alaprétege minden bizonnyal az a csekély szláv népesség, melyet a honfoglaló magyarság Kárpátalján talált. Ezek nyugati szláv fehér horvátok, az ungi és borzsavai földvárakhoz, a tiszaujlaki révhöz tartozó, őrséget ellátó bolgárok, valamint a Balkántól a Kárpátok ívéig át Morvaországig vándorló vlach pásztorokból leszakadó népesség tagjai voltak. Egységes etnikummá szerveződésükben döntő volt annak a legendák szerint 40 ezer, a valóságban azonban jóval kevesebb szláv nyelvű embernek az érkezése, akik

Korjatovics Teodorral, a litván fejedelem fiának a vezetésével menekültek a vidékre. Zsigmond magyar király munkácsi várbirtokát adományozza letelepülésükhöz, a podóliai herceg alapítja meg a csernek-hegyi Szent Miklós ortodox kolostort. Itt kezdenek működni 1440 körül a ruszinok első pravoszláv püspökei, s ennek nyomán szerveződik meg a munkácsi püspökség. Az említett néprétegekből így alakul ki a kárpátaljai ruszinok legmarkánsabb csoportja a dolisnyák, vagyis a „völgylakó”. A további századokban is folyamatos a Kárpátok túloldaláról a szlávok betelepülése, amelyek fokozatosan beolvadnak a kárpátaljai ruszinokba, de egyes néprajzi jellegzetességeik – főként nyelvjárásukban – fennmaradnak. Így élnek ma bojkók Percseny környékén, az Ung folyó völgyében, lemők Szolyva vidékén és a Bukovinához közeli részeken a jóval később érkezett huculok, Rahó körzetében.

A ruszin etnikum kialakulásában döntő szerepe volt a görög katolikus egyháznak, amely a mai Kárpátalján lényegesen nagyobb területen – tizenhárom északkeleti vármegyében Sáróstól Máramarosig, – jött létre az 1646-ban kötött ungvári unióval, vagyis a római katolikus és a pravoszláv egyház egyesülésével. 1703 és 1711 között a ruszinok aktívan részt vettek a munkácsi dominium ura, II. Rákóczi Ferenc szabadságharcában a Habsburgok ellen, amelyért a fejedelemtől a „gens fidelissima”, a leghűségesebb nép címet kapták. Az 1773. évi helységnévtár, az un. Lexicon locorum szerint az imént említett tizenhárom vármegye összesen 742 településén dominált a ruszin (rutén) nyelv, amelyet ekkor mintegy 290 ezren beszéltek. A népcsoport már ebben az időben, a XVIII. században etnikai túlsúlyra jutott Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék – lényegében a mai Kárpátalja – hegyvidéki területein. Az utóbbi részeken 1880-ban 276 ezer, 1910-ben 356 ezer, 1930-ban 450 ezer fő lakott. Az ezt követő újabb, immár szovjet népszámlálás – mint már említettük – csak ukránokat vett számításba Kárpátalján.

Az elmúlt századokban ruszinoknak, ruténeknek, rusznyákok-

nak, kisoroszoknak, magyaroroszoknak nevezett népcsoport politikai újjászerveződése a Szovjetunió végnapjaiban, 1990 februárjában kezdődött, amikor Ungváron megalakult a Kárpáti Ruszinok Társasága. Azóta az ukrán és ruszin irányzat képviselői között éles vita alakult ki, mert az előbbi nem ismeri el a ruszinokat önálló nemzetiségként, s nyelvüket az ukrán nyelv egyik dialektusának tartja. A tartui egyetem professzora, Alexander Dulicsenko mutatta ki monográfiájában, hogy a ruszin nyelv nem az ukrán nyelv egyik dialektusa, hanem önálló képződmény. Hangtanilag a szlovákhhoz (nyugat-szláv), szótanilag a kelet-szlávhoz (a galíciai nyugat-orosz) és mondattanilag a dél-szlávhoz (horvát, szerb) hasonló. A ruszin társaság (újabbban szövetség) fő célja a népcsoport önállóságának, nyelvének elismeretése, amelyet azonban minden eszközzel akadályoznak Ukrajna hatóságai. Ezért 1993. május 15-én a szövetség Munkácson tartott konferenciáján Ivan Turjanica ungvári egyetemi tanár vezetésével megalakítják a Kárpátaljai Köztársaság (Podkarpatszka Rusz) ideiglenes árnyékkormányát, amelynek fő célja, hogy elvezesse Kárpátalját az önállóságához.

Még tucatnyi nemzetiség

Kárpátalján a legnépesebb ruszin/ukrán, s utána a legnagyobb számban élő magyar nemzeti közösség mellett még tucatnyi nemzetiség él. Ez utóbbiak közül a legszámosabb az óslakos román etnikum, akiknek elődei a XIII. században települtek pásztorokként a Felső-Tisza völgyébe, a mai Aknaszlatina környéki falvakba. Számuk (kerekítve) 1910-ben 12 ezer, 1941-ben 16 ezer, 1959-ben 18 ezer, 1989-ben 29 ezer fő. A szovjethatalom 1945 után hivatalosan „moldován”-okká nyilvánította őket, iskoláikban, sajtójukban cirill betűs írásmóddal kellett használniuk román nyelvüket. A kommunista rezsim végidejében, 1990 elején alakult érdekvédelmi szervezetüknek, a Kárpátaljai Románok Szociális-Kulturális Szövetség-

gének sikerült elérnie, hogy 1990-1991-es tanévtől a kárpátaljai román iskolák első osztályaiban bevezették a latin betűs írásmódot. A szövetség a rahói, illetve a técsői járásban élő románok számára célul tűzte ki egy autonóm körzet megalakítását.

A szlovákok a XVIII. század első felében jelentek meg a mai Kárpátalján telepesekként a Rákóczi- és Bercsényi-otthonokból kora-auradalmakban. Ezek egy része néhány évtized múlva a magyart fogadta el mintegy közvetítő nyelvként. Ezért 1910-ben mindössze 6346 szlovákot számláltak össze a területen, 1930-ban viszont már 34 ezret, amelynek oka, hogy a Kárpátaljára települt cseh hivatalnokokat és légionárius telepeseket is „csehszlovák”-ként egybe számították. 1941-ben az újbóli magyar uralomkor a szlovákok száma csak 6838 fő, 1959-ben azonban már 12289. A duplájára növekedés abból származik, hogy több ezer magyar úgy tudta elkerülni a „malenkij robot”-ot, hogy szlováknak vallotta magát. Ezt az is bizonyítja, hogy az 1989-es népszámlálás már csak 7329 szlovákot talált Kárpátalján, és közülük közel kétezeren vallották anyanyelvüknek a magyart, s még többen az ukránt. A szlovákok többsége az Ungvár mellett Órdarmán, illetve a területi székhelyen él. 1990 nyarán alakult a Kárpátaljai Szlovákok Kultúregyesülete, közreműködésével sikerült felújítani az elemi szintű iskolai szlovák nyelvoktatást.

A németek megtelepülése már a tatárjárás előtt kezdődött, amikor II. Géza király (1141-1162) szászokat hozott a vidékre. Ők alapították Lampart- vagy Luprechtszászát, a mai Beregszász városát. Másik jelentős szász hely ekkor Visk. A tatárjárás után IV. Béla (1235-1270) újra hospeseket telepít Beregszászra és Munkácsra, jelentős kiváltságokkal. A középkori német etnikum részben az asszimiláció, részben a török hódoltság idején felmorzsolódik. Az újabb német/szász/sváb bevándorlás a XVIII. század második felében kezdődött a Schönborn-uradalom falvaiba, Munkács környékére, valamint Máramarosba. Ezek a telepesek

A római katolikus templom a piarista gimnáziummal

nemcsak Németországból és Ausztriából jöttek, hanem Csehországból és a közeli Galiciából is. Számuk (kerekítve) 1910-ben 93 ezer, a csehszlovák korszakban 1930-ban 13800, 1959-ben 93 ezer. A négy-szeres csökkenés oka, hogy 1944 novemberében a magyarokkal együtt a német férfiakat 18-tól 50 éves korig, a német nőket 18-tól 35 éves korig kényszermunka-táborokba hurcolták, s jelentős részük odahalt. A megmaradtak anyanyelvüket értizedekig szinte csak a templomokban használhatták. 1989-ben ugyancsak 3500 németet számláltak össze Kárpátalján, számukat 8-10 ezer főre becsülik, akik szórványban, szétszórtan élnek a vidéken. Kérésükre 1989 őszétől több falu iskolájában bevezették a német nyelvoktatást. 1990 elején Munkácson alakult meg Újjászületés nevű kulturális szervezetük, amelynek fő célja anyanyelvük ápolása.

Kárpátalja életében évszázadokon át jelentős szerepet töltött be a zsidóság, amely már az Árpád-korban jelen volt a vidék kereskedelmi és közigazgatási központjaiban. II. Endre király 1233. évi berkei-erdei oklevele korlátozta a zsidók és izraeliták iménti helyeken való működését. Tömeges betelepülésük a Rákóczi-szabadságharc után kezdődött és a XX. század elejéig folyamatossá vált. Eddigre különösen Máramaros hegyvidéki te-

riületén (Rahó, Kőrösmező), valamint Kárpátalja városaiban és mezővárosaiban – Ungvár, Munkács, Beregszász, Tiszaújlak, Nagyszőlős, Huszt – éltek a legtöbben, Munkácson például már relatív többségben voltak. 1910-ben a zsidók nagyobb részét németként írták össze, közülük mintegy 36000 vallotta magát magyarnak. 1930-ban a csehszlovák statisztika külön nemzetiségként tartotta őket számon (95 ezer fő), az 1941-es magyar népszámlálás viszont 86 ezer magyar nemzetiségű zsidót írt össze. Közülük több mint 30 ezren tértek vissza szülőföldjükre a megpróbáltatások után, bár ismét külön nemzetiségként regisztrálták őket, a megtizedelt magyar értelmiség helyébe álltak. 1959-ben még 12 ezer, 1970-ben 10800, 1989-ben már csak 2600 zsidó élt Kárpátalján, az utóbbiak közül 298-an magyar anyanyelvűnek vallották magukat. Többszörös fogyatkozásuk oka elsősorban az Izraelbe történő folyamatos kivándorlás, amely az ötvenes években kezdődött meg repatriálással, családegyesítéssel. A szülőföldjükön maradtak 1991-ben Munkácson alakították meg a Kárpátaljai Zsidók Egyesületét.

A cigányok szintén évszázadok óta élnek Kárpátalján, gyakorlatilag annak minden részén. Legjelentősebb kolóniájuk Ungváron található. 1930-ban 1651, 1959-ben

4970, 1970-ben 5902, 1989-ben 12131 cigányt írtak össze Kárpátalján. Az utóbbiak többsége – 7973 fő – a statisztika szerint magyar anyanyelvű. A becslések szerint napjainkban közel 30 ezer cigány nemzetiségű személy él Kárpátalján, akik 1990-1991-ben – a magyarországi példához hasonlóan – több cigányszervezetbe tömörültek.

Az iménti, immár őslakosnak számító nemzetiségek mellett Kárpátalján már az 1920-as évek elején letelepedtek az un. „fehéremigráns” oroszok. E népesség száma különösen 1945 után, a szovjet megszállással növekedett erőteljesen. A hivatalos ideológia szerint kezdetben „a burzsoá eszmékkel megfertőzött” helyi kommunisták felváltására jöttek a birodalom különböző részéből orosz aparátcsikok, valamint a párt szempontjából megbízható szakemberek, felsőfokú oktatók, a gazdaság szocialista átalakítására, a vidék iparosítására s kolhozosítására. Az oroszosítást szolgálta a Kárpátalján állomásozó nagyszámú katonaság, mivel elsősorban a nyugdíjazott tisztek, de közlegények is itt maradtak. 1959-ben már 29 ezer, 1970-ben 35 ezer, 1989-ben 49500 orosz élt Kárpátalján, elsősorban a városokban. Kultúrájuk megőrzésére un. Orosz Házakba szerveződnek, de nem zárkoznak el a helyi céloktól, így nagy részük támogatja Kárpátalja „különleges státusa” megteremtését célzó autonómia-törekvéseit. Az oroszok ma napjainkban a terület harmadik legnépesebb nemzetisége. (Egyébként Ukrajnában – az 1989-es népszámlálás szerint – az 51 milliós összlakosságból 11,3 millió embert (22%) regisztráltak oroszoknak, rajtuk kívül 10 millió ukrán nemzetiségű orosz anyanyelvűnek vallotta magát, elsősorban az ország keleti felében. Kárpátalján az említett nemzetiségeken kívül összességében még tízezer körüli az ott élő *beloruszok, grúzok, örmények, türkmének, kazahok, észtek, lettek, litvánok, lengyelek, csehek* stb. száma. Kárpátalját napjainkban „béke szigeté”-nek tartják, ahol nincsenek etnikai konfliktusok.

A CSECSENEK "ATOMBOMBÁJA"

Csecsenföldön győzött az 1956-os magyar szabadságharc. Minden kis nép, kis ország háborúja az elnyomó nagyhatalmakkal szemben. Huszonegy hónapon át tartó ádáz küzdelem után, Oroszország kénytelen volt elismerni katonai vereségét. Egy 17.0750.000 négyzetkilométer nagyságú birodalom egy 19.300 négyzetkilométeres miniállammal szemben. Az arány szinte érzékelhetetlen: 884-szer kisebb Csecsenföld Oroszországnál! Lakosságuk pedig: egyik oldalon úgy 130 millió, a másikon egymillió! Hadierőjét tekintve az egyik fél (még mindig) a világ második atomhatalma, a másiknak csak géppuskákra és kézigránátokra telik.

Már-már úgy tűnt, a főváros, Groznij eltűnt a térképről. Robbantások, romok, repülőtémadások és kétségbeesett kórházfoglalások. Utóbbiakat a humanizmus soha nem fogadhatja el, de miféle humanum a 884-szeres túlsúly nyomása egy kicsiny népre, amelyik semmi mást nem akar, csak visszaszerezni szabadságát és függetlenségét, amitől a XIX. században a kaukázusi terjeszkedésben lévő cárizmus fosztotta meg. A birodalmi gondolatot a cárizmust megdöntő szovjet rendszer kapta örökül. Erről a szovjet hatalmat megdöntő „orosz demokrácia” sem akar lemondani.

Ez a nép kész meghalni a szabadságáért. Igen, ez az amit katonailag csakugyan nem lehet megmagyarázni – a csecsen győzelem a világtörténelem ritka pillanatainak egyike; ami ma napi, hadi vagy politikai, esemény az holnap történelem, vagy épp irodalom és költészet.

A csecsen irodalomról igen rövid címszó tájékoztató a Világirodalmi Lexikon 1972-ben megjelent 2. kötetében. E szerint a csecsen folklór egyike a leggazdagabbaknak a Kaukázusban, mesék, mondák, legendák, hőselemek maradtak fenn élő szájhagyományként; gyűjtésük folyik. Az írásos irodalom – a lexikon szerint – csak az Októberi Forradalom után alakult ki csecsen, ingus

és orosz nyelven; az első ingus újság 1923-ban jelent meg. Az orosz nyelvű irodalom volt a fontosabb, pontosabban az oroszosítás. El kellett feledtetni az arab nyelven fennmaradt írott emlékeket, mivel a csecsenek és ingusok 1924-ig az arab abécét használták – hát mégis írtak? –, attól kezdve latint. Nem sokáig, mert 1936-ban a cirill abécé vált az egyetlen hivatalos írásmóddá. Első jelentős költőként az 1873 és 1938 között élt T. Bekovot említik, akinek tehát része volt a cirill írás boldogságában is, és aki mi mást írhatott volna, mint elbeszélő költeményekben „a szocialista fejlődés kezdeteit, a forradalom és polgárháború eseményeit.” Másik író társa, Z. Malszagov (1894-1934) Lenin alakját rajzolta, míg az 1972-ben még élő, 1911-ben született I. Bozorkin „a vallásos előítéletek, babonák ellen fordult”. Egyszerű, nem? Vallás és babona együtt, és éppen annak a népnek a kultúrájában, amelyikről örmény források már a VII. századból említést tesznek és amelyik a legmélyebben vallásos, szinte fanatikusán mohamedán a térségben.

Nem tud a lexikon a csecsenek Sztálin parancsára végrehajtott deportálásáról a második világháború idején. Aligha „szovjet hazafiságuk” miatt hurcolták el és gyil-

kolták halomra őket. A mi magyar világirodalmi lexikonunk azonban kijelenti, hogy a csecsen irodalom, a fiatal költők, írók fellépése nyomán, „a Nagy Honvédő Háború idején s az azt követő években a hősiesség, a szocialista hazafiság és a fasizmus elleni harc témáival gazdagodott.”

Orosz költők a csecsenekről

Elképzelhetetlen, hogy azok a hőselemek, amelyek oly gazdaggá tették a csecsen folklórt, ne idézték volna fel a cári Oroszország ellen, a gyarmatosító orosz katonák ellen vívott élet-halál küzdelmet a múlt századból, illetve a jóval régebbi időkből. Ez a táj, a Kaukázus vidéke soha nem volt a béke földje. Az észak-kaukázusiak már a Krisztus utáni V. és VI. századokban részt vettek Perzsia és a Kelet-római Birodalom háborúiban... Az orosz cárok először a XVI. században vetettek szemet a csecsenek földjére. Rettegett Iván hatalma alá hajtotta a kazányi és az asztrahányi tatár kánságot, majd háború nélkül, diplomáciai úton szerette volna megszerezni a Kaukázust is. Ezért egy cserkesz hercegnőt vett el feleségül. Majd Borisz Godunov próbálkozott (1587–1605). Ő is előbb békés úton akarta a kezét rátenni Csecsenföldre, de mivel ez nem sikerült, fegyverrel tört a kaukázusi népekre. Hiába volt minden kísérlete. Egy évszázadnyi nyugalom után, Nagy Péter (1721–1725) uralkodásától kezdődött el a majdnem másfél évszázados küzdelem, II. Sándor cárig (1855–1881), akinek sikerült levernie a csecsenek ellenállását.

A „művelt” Nyugatra és így hozzánk, magyarokhoz is a vérszomjas, engesztelhetetlen, kedvtelésből ke-

gyetlenkedő csecsen harcosok rémképe jutott el. Alekszandr Puskin fiatalon katonáskodott a Kaukázusban, élményei verseiben tükröződnek. De milyen képet fest a csecsen harcosokról? „Ébredj, kozák, a csend becsap, / Csecsen oson a part alatt”. (Fodor András fordítása). Nem váltott ki rokonszenvet a csecsenek szabadságharca a másik nagy orosz költőből, Mihail Lermontovból sem. Egy 1837-ben írt költeményét a cár lázadónak találta, ezért a 23 éves huszártisztet „kegyelemből” nem Szibériába száműzik, hanem a Kaukázusba, egy ott harcoló ezredhez. Bejárja majdnem az egész Kaukázust, megismeri a csecseneket, akiket egyenesen a Sátánhoz hasonlít. Ime, a Lermontov-vers, Bella István magyar fordításában: „Köves a Tyerek patakja, / Véres, zavaros, / Sátán csecsen setteng arra, / Tőre vért okoz. / De az apád jó katona: / Iga-zi orosz. / Beli-beli, kicsi buba, / Nem bánt a Gonosz.”

Legenda Bej-Bulatról

Miként jelenik meg a csecsen szabadságharc saját népük énekeiben, mondáiban? Jermolov tábornok csecsemőket hányatott kardélre, egész vidékeket pusztított ki. Nevéhez fűződik a kiírtott területeken létesített „katonai erődök” ötlete. Ezek egyikét „Rettenetesnek” nevezte el, Groznjának, ebből lett a mai Groznij, a csecsen főváros. A cár 1816-ban nevezte ki a kaukázusi vidék katonai parancsnokává. Azért esett rá az uralkodói választás, mert Pétervárott is megelégték a kaukázusi népirtásokat és pacifikálni szerették volna a vidéket. Jermolov tábornok liberálisnak számított az orosz fővárosban, közeli barátságot tartott a dekabristákkal, a legjelentősebb alkotmányos-liberális titkos társaság tagjaival. Csecsenföldön felbőszítette a konok ellenállás. Vérdíjat tűzött ki Majr Bej-Bulat csecsen vezér fejére, és két csecsent megbízott, hogy fogják el a vezért. Ezek azonban visszatértek a csecsen táborba, és elmondták a parancsnokuknak, hogy mire akarták rávenni őket. Bej-Bulat nyugodtan végighallgat-

ta katonáit, és harcra készítette csapatát. De az ütközet előtt magához kérette a kádit meg az öregek tanácsának tagjait, s elmondta nekik, hogy elkészítette magában az oroszokkal való megbékélés vagy az örök háború tervét. Hatalmazzák fel ennek a tervnek a végrehajtására, ő pedig kész feláldozni életét a csecsen szabadságért.

– Sokszor bebizonyítottad, hogy méltó vagy a nevedre – mondták az öregek. – Csecsenföld kész végrehajtani a tervedet. (A Majr név csecsenül bátrat jelent.)

Azon az éjjelen három csecsen „kém” jelentkezett az orosz előőrsöknél, hogy igen fontos mondanivalójuk van, de csak a cári fővezérrel közölhetik. Mikor Jermolov tábornok elé vezették, az egyik „kém” – akinek a fejét hatalmas baslik fődte, úgy, hogy felismerhetetlen volt az arca – előadta jövetelük célját. Még ezen az éjszakán az orosz tábornok kezébe adják Bej-Bulat fejét. De nem a megígért három ezer aranyért, hanem azért, hogy a szegény csecsen nép meg a bátor orosz katonák megszabaduljanak a háborútól. Nem kér pénzt érte, csodálkozott a cári tábornok. Hát akkor mit követel cserében?

Az eltakart arcú „kém” előadta a csecsenek kívánságait. Jermolov másnap vagy harmadik napon vonuljon vissza csapataival Groznij erődjébe. Hivassa oda a csecsen öregek tanácsát és kössön velük békeszerződést, minek értelmében az oroszok nem létesítenek Nagy- és Kis-Csecsenföldön több katonai erődítményt és kozák telepet, szabadon engedik a csecsen rabokat és ezentúl a mohamedán egyházi és világi törvények szerint kormányozzák Csecsenföldet, az öregek tanácsára bízva az ügyeket. Ha a cári parancsnok minden körülmények között teljesíti ezeket a feltételeket, akkor még az éjszaka megkapja Bej-Bulat fejét.

Jermolov nem értette a cselet, de becsületszavát adta és a cár kegyességét fejezte ki a „kémnek”, megígérve azt is, hogy a kádik és a népi tanács tagjai jutalmat kapnak.

A „kém” kezét fogott a tábornokkal és hálát adott Istennek, hogy a csecsen nép megszabadul a háborútól. Majd mikor a tábornok azt követelte, hogy esküdjék meg a

Koránra, levette fejéről a baslikot. Nincs miért megesküdni, mivel ő maga Majr Bej-Bulat. „Mindig kész voltam feláldozni magam a szegény csecsen nép nyugalmaért Istennek és az Ő igazságszolgáltatásának ajánlom magam.”

Ez a történet lett volna igazán méltó a dekabrista orosz írók tollára!

Jermolov tábornok akkor – adott szavát tartva – elengedte Bej-Bulatot, sőt, a cári kormány nevében kinevezte egész Csecsenföld vezérévé, de ahogy megszilárdult az orosz seregek helyzete a térségben, egy olyan csecsen zsoldossal, aki vérbosszút fogadott a saját vezére ellen, orvul megölette.

A csecsenek titka

Mi a magyarázata ennek az olthatatlan szabaságvágnak, amit nem tudtak elfojtani Csecsenföld teljes bekebelezése után sem, a sztálini diktatúra idején sem, nem tudtak megtörni egy egész nép deportálásával, százezrek kiirtásával, vidékek felperzselésével? Értő magyarázatát adta a csecsen néplelek titkainak Kun Miklós történész:

„Az ősi pogány kultúrákra emlékeztet a csecsenek furcsa időfel fogása is: ők mintegy lineárisan érzékelik a múltat, velük élőnek tekintvén a megelőző lét nemzedék tagjait, akiknek sorsáról minden egyes csecsen férfi köteles a legkisebb részletekig tudni – ha azt akarja, hogy férfinek tekintsék. Ez az oka annak, hogy írásaikban kínzó részletességgel, már-már aggályosan felsorolják a szovjethatalom áldozataivá vált rokonaik nevét és pusztulásuk körülményeit.” (Kun Miklós: *Csecsenek vallanak önmagukról*. Magyar Napló, 1996. október.)

Magyarázatot ad a csecsen hőiségre Abdurahman Avtorhanov, aki fél évszázada él nyugati emigrációban, közeledve 90. életéhez. Fiatal korában pártfunkcionárius volt a szülőföldjén, belülről ismer- te meg a diktatúra mechanizmusát. München mellett él, egy falucskában, onnan küldi üzeneteit a világnak, amely a csecsenekben megint csak barbár lázadókat, kegyetlen-

kedő „terroristákat” lát, miként annak idején Puskin vagy Lermontov. E népek „tragédiáját (vagy nagyságát) fokozta, hogy történelmük folyamán soha nem ismertek el maguk felett idegen uralmat. Ebből fakadt örök küzdelmük a puszta fennmaradásért, számtalan és nem egyszer örült módra támadó háborújuk a sokszoros túlerővel rendelkező hódító ellen.” Csecsenföld népe a XX. század végén lényegében ugyanazt a harcot vívta a megszálló oroszok ellen, amit Őseik a XIX. század elejétől, Jermolov tábornok idejétől kezdve.

Soha nem adta meg magát ez a nép. A népirtás iszonyú időszakában csak népi énekkel védekezhetett. *„Megfosztottál bennünket a hajnaloktól, Sztálin. / Megfosztottál bennünket az alkonyoktól, Sztálin. / Megfosztottál bennünket a hazánktól, Sztálin / Adja Isten, hogy koporsóba tegyenek téged. / Hogy ne legyenek hajnalaid, Sztálin. / Hogy ne legyenek alkonyaid, Sztálin. / Hogy semmi ne legyen, ami kedves neked, / Ahogyan te is megfosztottál minket a hazánktól.”*

Mikor a Szovjetunió összeropant, az elnyomott népek békésen vagy fegyverrel vívták ki sorra a maguk szabadságát. A csecsenek semmi mást nem akartak, csak függetlenül élni a maguk életét, beszélni a maguk nyelvét, őrizni nemzeti szabadságára, sőt: segítették más rab népek küzdelmét. Dzsoszar Dudajev, a csecsen függetlenségi harc vezére, a szovjet hadsereg repülő tábornoka volt. A Baltikumban állomásozott, mikor parancsot kapott a balti népek városainak bombázására. Talán akkor értette meg teljes mélységében népe történelmének tanítását: az elnyomók ellen csak a harc segít, gyáva nép, egyezkedő nép, megalkuvó nép mindig elvész. A tábornok nem adott parancsot a bombázóknak, hanem hazament a szülőföldjére, hogy haláláig irányítsa a csecsen szabadságharcot. Előbb a béke jegyében, majd – mert erre kényszerítették – fegyveresen.

Európa és a világ „művelt” népei a csecsen felkelés kezdetén sajnálkozva beszéltek erről az öngyilkos lépésről. Néhány nap, esetleg néhány hét és Csecsenföldet eltör-

lik a föld színéről. Oroszország még így, tagállamai és szövetségesei nélkül is, világhatalom, atomhatalom. Van-e a csecseneknek atombombájuk? Ha nincs, akkor próbáljanak alázatosan egyezkedni és bízni az orosz demokrácia növekvő erejében. Modern világunkban nincs semmi esélyük a „helyi háborúnak”.

Vajon most legalább annyira megkövetik-e a csecsenek népét, mint a legjobb európai szellemek 1956 után a magyarokat?

Csecsenföldről kivonultak az orosz megszállók, megválasztották

a köztársaság elnökét, a Dudajev halála után a harcot irányító Aszlan Maszhadov vezérkari főnököt, aki haladéktalanul tárgyalásokat akar kezdeni Moszkvával, hazája függetlenségének elismeréséről. Arra törekszik, mondta, hogy „ezt a függetlenséget mindenki, köztük Oroszország is, ismerje el diplomáciai síkon.”

Csecsenföldön nemcsak a nagy orosz hódítás és gőg szenvedett vereséget, de minden kispénz önfeladása, megalkuvása is.

BEKE GYÖRGY

Boldoggá avatják a vértanú püspököt

Megindították Scheffler János szatmári püspök (1887–1952) boldoggáavatási eljárását, aki negyvenöt éve szenvedett vértanúhalált a románok börtönében. Leforrázták.

Tehettem arról, hogy németnek születtem?...

Majdnem egy esztendő ígéretét teljesíti Theil Edit, ez a kedves, szomorúszerű brassói asszony, amikor végre leülünk beszélgetni, emlékezni az ötven esztendő előtti kegyetlen (Verschleppung) elhurcolás idejéről. Romániai németek (szászok, svábok) tízezreinek kálváriája pedig az emlékezés orsóján.

Nem voltak bűnözők, áldozatai voltak egy olyan eljárásnak, amely a kollektív felelősség elvén alapult. Többnyire a Don medence bányáiban, a Kaukázus vidéki építőtelepeken, szovhozokban végezték „jóvá-tételi” munkájukat hosszú éveken.

Bartalis-Theil Edit is a Donbasz bányáiban dolgozta le a jóvátétel öt kegyetlen esztendejét. Az egykori hamvas arcú, alig húszesztendő fiatal leány, ma megtört, a szovjet lágerekben szerzett betegségektől szenvedő, idős asszony. Nehezen lélegzik az ott szerzett asztma miatt, keze, ujjai magukon viselik a torzító reuma nyomát. Ő is emlékezik csöndesen, egyszerű tárgyilagossággal.

„Még nem töltöttem be a huszadik évemet. Vidám leánynak ismeretek, szerettem kirándulni, ez amolyan brassói szokás. Nem sokat örülhettem a gondtalan fiatalságnak, amibe alighogy belekóstoltam, amikor 1945 január 10-én hét román és orosz katona jött utánam, elvittek. Amikor a marhavagonba zártak, hatvanat egy vagonba, még a családtagokat sem engedték közel hozzánk, a közelítésre a katonák lőttek, mintha ki tudja milyen bűnösök lettünk volna. Elindítottak, azt sem tudtuk, hová. Vegyesen voltunk, férfiak, nők, tisztálkodni sem lehetett, a vagon deszkáját feszítettük ki, hogy a szükségünket végezzük. Ha néha megállt a vonat, leszálltunk, hogy havat gyűjtsünk azt ettük, ittuk, egy marék hó éhség és szomjúság ellen. A Donyec medencébe kerültünk, Donbaszba. A barakkok falát felülről is jégréteg fedte. Üres szalmazsákokat adtak,

„A kollektív büntetés, mint nemzetközi gyakorlat, a legaljasabb elv, amivel a század megajándékozta magát. Tegnap a zsidók, ma a svábok, holnap a polgárság, aztán a laposfülék... S hajtanak bűnöst, ártatlant”...

(Márai Sándor)

amiket szalmával kellett megtölteni, aki erős és fiatal volt, az több szalmával töltötte meg a zsákját, a másik már másnap újra a deszkát érezte, a kevés törött szalmán. Úgy válogattak ki bennünket, mint az állatokat. Engem, először a fürdőbe osztottak be. A fürdő azt jelentette, hogy vedrekbe gyűjtöttük a havat és a munkáról jövők, valahogyan megmosták az arcukat, kezüket a fagyos hóval. Megtetvesedtünk, nem volt mit tenni. Pár hónap múlva a konyhába kerültem, de ott is rövid ideig dolgoztam. Káposzta levest, árpakását főztünk fürdőkádakban, ki tudja azelőtt kik fürödtek bennük. Aki nem dolgozott, vagy nem dolgozta ki a normát, nem kapott enni. Mi odaégettük az árpakását a kád aljára, majd az égettet kikapartuk, kiloptuk nekik. A konyha után, építkezésen dolgoztam egy évig, nagyon nehéz munka volt, nem sokan bírták. Azután, több mint három évig dolgoztam a bányában. Gyötrelmes volt. A lámpát a nyakamba akasztották, pufajkát kaptam, sokszor a lámpa kialudt, az életveszélyes sötétségben bukácsoltam, vigyázni kellett, hogy oldalra ne lépjek, hogy a kanálisba zuhanjak. Igaz, amúgy is egy kanálisfélében dolgoztunk. Pusztá kézzel kellett kimerni a szemet, fenéken csúsztunk, úgy dobtuk a csillébe. Minden nagyon kezdet-

leges volt. Nemsokára új csoport került hozzánk, velük együtt a tízfusz is. Elkezdtek hullani az emberek, naponta öten-hatan. A kemény földbe, csak úgy kezdetlegesen dobálták be őket, leöntötték mésszel és tavasszal, olvadáskor sokszor láttunk elszórva kezeket, lábakat, rettenetes volt. Csak az Istenbe vetett hit tartotta bennünk az életet. Az ötödik év végén jött a hír, hogy megtizedelt lágerünk feloszlik, mehetünk haza. Kaptunk pár rubelt, bemehettünk a szomszéd faluba valamit vásárolni, rendbehozni valahogyan magunkat és úgy pufajkásan hazaindultunk. Már nem őrizték vagonjainkat a fegyveresek. Amikor hazaértünk, amikor leléptem a vonatról Brassóban, a taxis már tudta az öltözetemről, honnan jövök. Nem fogadott el pénzt, csak megkért, engedjem meg velem jönni. hogy lássa a család örömét. Szegény anyám, amikor kopogtam és szóltam, hogy eresszen be, én vagyok, majdnem szívrohamot kapott, elkezdett zokogni, apám is. Szólongattak, sirtak, simogattak, bejöttek a szomszédok is. Anyám mind mondta: nem lehetsz itt, biztosan álmodom. Azt mondták, pihenjek legalább egy évig, de szó sem lehetett róla, mert aki hazajövetel után nem ment azonnal dolgozni, vitték a Dunadeltába a nádhoz. Én jelentkeztem és a posztógyárba kerültem. Később férjhez mentem. A mi családuk régi brassói szász család volt, szász iparoscsalád. A férjem magyar. Lányaim születtek, ma unokáim vannak. Körülvesznek szeretettel és úgy hallgatják a valamikor velem történeteket, mint valami rémmesét. Az államtól is kapok egy kevés kárpótlást, szabadjegyet, de mi ez a tengernyi szenvedéshez képest, amin át kellett mennünk? Kevesen maradtunk, akik túléltek a gyötrelme éveit, rokkantak és betegek vagyunk. S mindezt, miért...?

VÁRADI MÁRIA

ERDÉLYI ÖRMÉNYSÉG

Románia egykor ezer színben pompázó nemzetiségi térképét ma már igencsak halovány árnyalattal tarkítják az évszázadok óta ott élő nációk. A százokat fejpénz ellenében eladták Németországnak, a zsidók szinte az utolsó szálig kivándoroltak, már akit nem öltek meg, a Dobrudzsában egykor főlényes többséget alkotó törökökből, tatárokból, bolgárokból és görögökből mára csupán hírmondó maradt. A több mint kétmilliós magyarság is erősen megfogyatkozott.

Az erdélyi örménységet, mint veszélyes nemzetet, azonban soha nem jegyezte a hatalom. Talán kis létszámuk miatt, vagy mert már olyannyira kötődnek a magyar nyelvhez és kultúrához, hogy amellet jelentéktelennek tűnhet eredeti mivoltuk. Az azonban már kevésbé érthető, hogy a hazai és a romániai magyar közvélemény szinte semmi figyelmet nem szentel rájuk. Hiszen számos kimagasló személyiséget adtak a magyarságnak, felvirágoztatták a gazdaságot, a kulturális életet, és tömredék véráldozattal járultak hozzá az 1848-49-es szabadságharc sikereihez.

Az örménység az 1700-as években telepedett meg nagyobb számban Erdélyben, ahol Apafi Mihály fejedelem külön privilégiumokat biztosított nekik. Több városban is otthonra leltek, ahol azután zárt kolóniákat alkottak. Ezek közül négy település – Gyergyószentmiklós, Beszterce, Csíkszépvíz és Erzsébetváros – kifejezetten örmény jelleget öltött. Az élelmes nép Besztercén összetűzött az ugyancsak kereskedelemmel foglalkozó helyi szász lakossággal, így hamarosan új várost kerestek maguknak: Szamosújvárt, amely

„Az” örmény városként vált ismertté.

Az egykor életerős, szapora népből mára alig maradtak Erdélyben. Két évszázad alatt szinte teljesen átvették a magyar kultúrát, ők maguk is magyarokká váltak, amit történelmünkben vállalt pozitív szerepük mutat. Bár az utóbbi években reneszánszát éli az örmény nemzeti öntudat, ez inkább a származás büszke felvállalásában nyilvánul meg, mintsem egykori anyanyelvük használatában. Legnagyobb számban ma Gyergyószentmiklósban élnek azok, akik e nemzet tagjának vallják magukat. Orbán Balázs a múlt század közepén mintegy 1200-ra becsülte az ott élő örmény családok számát. Gyergyóban különösen fejlett volt a közigazgatás. A XVIII. században jött létre a Mercantil Forum (kereskedelmi törvényszék), amely biztosította az örménység széles körű autonómiáját. A bíraskodás és a közigazgatás bonyolítása éppúgy a szervezet hatáskörébe tartozott, mint pl. a szociális gondoskodás az öregekről és a magatehetetlenekről. Jelenleg az örménység kettős identitásáért küzd, ami Romániában nem jár Apafi Mihály-féle privilégiumokkal.

Életük Gyergyószentmiklósban ma az örmény templom köré szerveződik. Zárug Aladár, a templom gondnoka a helyi kis közösség egyik oszlopos tagjaként ismert. Ha forogatócsoportok, újságírók érkeznek a helyszínre, az elsők között keresik meg az öreget.

– Gyergyószentmiklósban a vegeházasságoknak köszönhetően már nem nagyon találni szintiszta örményt. Persze kiállunk a származásunk mellett, van is nálunk egy olyan mondás, hogy nem jó magyar, akiben nincsen egy kis örmény vér. Számomra ezt az aradi vértanúk példája is igazolja, akik közül kettő örmény származású volt – mondta.

A helyzet valóban nem túl rózsás. Az egész városban mindössze 650 ember fizet adót az örmény egyháznak. Igaz, ez egy stabil mag, sőt az örmény nyelven folyó misékre eljárnak a környékbeli székelyek is. A nyelvet azonban a legidősebbek közül is már csak néhányan beszélik. Nem csoda. Az utolsó pap, aki hittanórák keretében, anyanyelven foglalkozott a gyermekekkel, harmincöt éve meghalt. Utódja idős volt, nem tudott már törödni a fiatalsággal, ráadásul nem is volt örmény. Fogoián atya, aki négy évvel ezelőtt érkezett, ugyan tökéletesen beszéli a nyelvet, a hittanórák mégis elmaradtak. Hogy miért, arra Zárug Aladár sem tud választ adni.

Viszont beindított egy nyelvtanfolyamot. Hamvába holt kezdeményezés volt a jó szándékú, de a pedagógiához már kevésbé értő paptól, kínos végjátékkal. – Fél évet, ha jártunk... – néz maga elé a templomgondnok – Lassanként valamennyien otthagytuk az egészet. Az atya nem tudta megérteni, hogy mi már elfelejtettük a nyelvet, és

mindent előlről kell kezdeni. De nagyobb bajnak tartom a hittanórák hiányát. Az ifjúság nem kötődik a templomhoz, az örmény közösséghez. Velük együtt már két teljes generáció veszett el a jövő számára.

Szerencsére még vannak önzetlen emberek, akik a lehangoló körülmények ellenére megpróbálják a lehetetlent: kiemelni az erdélyi örménységet a történelemtudományok lapjaiból a jelen valóságába. Mint például Bodurian János, a székelyudvarhelyi Palló Imre Zene- és Képzőművészeti Szakközépiskola igazgatója. Ősei az 1915-ös örmény holocaust idején menekültek az akkori Magyarországra. Nagybátyja később az Arménia című lap főszerkesztőjeként vált ismertté, legnagyobb érdeme azonban az első örmény enciklopédia összeállítása volt.

– Én már Szászrégenből kerültem fel Udvarhelyre – teszi hozzá az igazgató –, egyszerűen idehozott a szakma. Eredetileg egyébként hegedűtanár vagyok. A fiammal, aki szintén itt él, nemrégiben létrehoztunk a Magardici Bodurian Alapítványt, amely nagybátyám nevét viseli. Az alapítvány célja igen szerteágazó. Először is el szeretnénk készíteni egy számítógépes adatbankot, külön a Gyergyószentmiklós-Csíkszépvíz-Székelyudvarhely zóna családjairól, és külön a Kolozsvár-Szamosújvár vonalon élőkről. Ezenkívül kiadványokat, életrajzokat jelentetnénk meg, hogy ezzel is bekerüljön a köztudatba az örmény sors, a többévszázados hányattatás.

Az igazgató egyéb terveket is forgat a fejében. Hogy felújítsa az elmúlt ötven év alatt szétszakított családi-baráti kapcsolatokat, elhatározta, hogy a jövő tanévben megszervezi, majd rendszeressé teszi az örmény kórusok találkozóját.

– A kommunista rendszer felszámolta a felekezeti iskolákat és ezzel együtt a kórusainkat is. A legtöbben ezalatt a négy-öt évtized alatt felejtettük el a nyelvet. Az utóbbi években azonban felébredt az emberekben a nemzeti öntudat, és sorra alakultak meg a kórusok

A református főgimnázium

is az örmények lakta településeken. Ezek a találkozók pedig nagyszerű alkalmat adnának arra, hogy újra megismerjük egymást, és még inkább megerősödünk az identitásunkban. Állandóan utazó, kereskedőnép lévén szinte minden család ismerte a másikat, bár erről már csak nagyapáink tudnának mesélni...

A magánkezdeményezések különösen felértékelődnek az anyagi helyzet tükrében. A Romániai Örmény Egyesület ugyanis nevével keveset ér, kevés összeget kap a költségvetésből, amelynek későbbi felhasználásáról elképesztő módon az állam dönt. Így az egyesület Erdélyi Fiókja csupán jelképes összegből gazdálkodhat. Ebből tartják fent és adják ki Arménia című lapjukat. A néhány száz példányban megjelenő újság az erdélyi örménység egyetlen orgánuma. Esztegár János, az Erdélyi Fiók Szamosújváron élő vezetője nemrég ugyan ígéretet kapott a román kormánytól a külön támogatásra, ám ennek nagysága és időpontja bizonytalan.

Ám ha fojtogatja is a pénzhiány az erdélyi örménység szervezetét, mégsem kell a magára hagyatottság érzésével küszködniük. Ugyanis az V. kerületi önkormányzat, valamint az örmény kisebbségi önkormányzat már felvette a testvérvárosi kapcsolatot Gyergyószentmiklóssal, a Fővárosi Önkormányzat még az idén együttműködési megállapodást szeretne kötni

Szamosújvárral, a XII. kerület és a zuglói örménység pedig Csíkszeredával vette fel a kapcsolatot. Jószándék és akarat tehát együtt vannak, igaz, ebben az esetben is hiányzik a legfontosabb kellék, a pénz. Ám mint Issekutz Sarolta, a Fővárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzat elnöke elmondja, így is komoly segítséget tudnak nyújtani odaát élő nemzetársaiknak. Többek között kulturális rendezvényeket szerveznek vagy könyvadományokat küldenek az ottani közösségek részére. Az V. kerületi önkormányzat például teljes mértékben állta a gyergyószentmiklói örmény templom elektronikus hangosító berendezésének a költségeit. Egy nagyszabású kiállítás vándorolt Erdélyben városról-városra.

Issekutz Sarolta külön kiemeli annak fontosságát, hogy ne csak az örmény származásúak, hanem a magyarok, sőt a más nemzetiségekhez tartozó emberek is megismerjék ezt az ősi kultúrát.

– Számomra ez a kisebbségi önkormányzatok egyik szervezőjeként és erdélyi származású magyarörményként egyaránt fontos. Véleményem szerint sokkal nagyobb hangsúlyt kellene fektetni a kisebbségek kultúrájának a bemutatására, hiszen az nemcsak az érintettek, hanem hazánk kultúráját is gyarapítja.

HARRACH GÁBOR

AZ ELSŐ MAGYAR ATLANTISZ

Volt egyszer egy SZERÉMSÉG

„... a Duna és a Száva közötti nagytáj... Területe Sirmium központtal már az ókorban értékes kultúrterületté vált. A római birodalom bukása után gyakran gazdát cserélt, de provinciális kultúrájának fontos elemei megérték a magyar államszervezés időszakát. A középkorban vármegyét szerveztek területén ... A központi Magyarország egyik legértékesebb mezőgazdasági vidéke volt európai híré szőlészete révén, egyben jelentős szerepet játszott a mezővárosi (Kamonc, Újlak) elemek társadalmi, kulturális mozgalmában (huszitizmus, eretnek mozgalmak) ... Szeged polgárainak 15. századi bortermeléséről több adat maradt fenn.”

Fenti ismertető, mely *Kósa László-Filep Antal: A magyar nép táji-történeti tagolódása* című, 1975-ben megjelent munkájából való, megdöbbentő mai képpel egészíthető ki. Mint ha a Dunántúlon járnánk: a hegyek, dombok szelíd hajlatai, az egész vidék hamisítatlan pannon jellege már Újvidék környékén megsejthető, s amint átérünk a Duna túlsó partjára, Pétervárad ősi várát elhagyva, szinte azonnal „hullámszani” kezd az addig megszokott alföldi táj – s rá kell jöjjünk: egészen eredeti hangulatú, sajátos vidéken járunk. Völgybe le, völgyből föl, aprócska falvak követik sűrűn egymást, itt is, ott is mára igen nevezetessé lett ortodox kolostorok, erdőkkel benőtt domborulatok között, itt van *Karlóca*, mely 1848 májusa, a nyílt szakítás óta szerb mozgalmi központtá lett városka, s végig lefelé, amint az út levezet a Száva-parti városig, Szávaszentdemeterig, mely ma – közelében Sirmium maradványaival – a Szremszka Mitrovica nevet viseli: délszláv világ mindenfelé. Ez a Szerémség – ma.

Ezt a tájat – a történeti magyar Szerém vármegyét – 1764-ben Fiume városáért cserébe kapja meg a társállam Horvátország, s egészen a titói Jugoszlávia által végrehajtott közigazgatási átszervezésig Horvátország része ez a különleges sorsú vidék. „A hódoltság alatt teljesen tönkretették a hadműveletek”, ol-

vasható a fenti kötetben, s ez a megállapítás bizony arra is következtetni enged („lakossága elpusztult, elmenekült”) hogy a korábban színmagyar szerémségi népességet rettenetes történelmi csapások után „ülték meg” szerb és horváth betelepülők. A 18. században német, szlovák, cseh és ukrán telepesek is megjelennek errefelé, ám ezzel nagyjából egyidőben, bizonyos dunántúli és bácskai kirajzások eredményeként, ismét magyarok is megtelepednek a vidéken. Így és ekkorra jön létre az a sajnos, máig csupán szórványként (annak is csak jókora jóindulattal nevezhető) megmaradt néhány magyar vagy magyarok által is lakott település (*Ürög, Nyékinca, Ingyija*, a később, napjainkra nevezetessé lett *Herkóca*, a jelképes nevű *Maradék stb.*, amely egészen a legutóbbi időkig mementóként jelezhetett valamit régmúlt századok itteni magyar világából...

Nemeskürty István írja meg először *Mi magyarok* című könyvében, hogy történt itt a Szerémségben valami, ami – megdöbbentő magyar vakságunk korai, ám cáfolhatatlan jeleként – még jóval a török hódoltság előtt végérvényesen eldöntötte a Szerémség magyar jövőjének sorsát. Ha kissé alaposabban megvizsgáljuk ezt a magyar (rém)történetet, vélhetően nemcsak azt láthatjuk igen plasztikusan magunk előtt, miért is sorolható az első, a legelső magyar

Atlantiszok, a múlt mélységébe süllyedt magyar világok közé a Szerémség – de talán arra is rájöhetünk önnön rövidlátásunk, saját korlátaink olykor (gyakran) bennünket gyűlölő ellenségeinknél is mennyivel veszélyesebbek – főleg fajtánk jövőbeli lehetőségeit tekintve...

A 15. század első felében, az 1400-as évek huszas-harmincas éveiben járunk: gazdag, virágzó és zavartalan a magyar élet itt túl a déli Dunán, zene az árkádiai békét árasztó, gyönyörű vidéken, ahol a Tarcal (Köleshegynek is nevezték) lankáin dúsan terem a szőlő, s a környező gazdag falvak, Karom, Nagyolaszi, Szalánkemén, Bánmonostora, Karmonc, Árpatarló, Újlak lakosságának természetesen fogalma sincs arról, hogy alig öt évszázad múltán a Tarcal-hegységet csak Fruška Gorának ismerő kései utódai milyen környezetben, hol és hogyan is élnek majd... Az ország trónján Zsigmond király ül: még 1387-ben megkoronázzák, 1410-ben német-római császárrá is választják, 1415-től beavatkozik bátyja, IV. Vencel cseh király és a husziták konfliktusába, 1420-tól pedig már mint cseh király folytatja velük több mint két évtizedes harcát. Zsigmond, aki kerek félszáz esztendeig ül Szent István király trónján, uralkodásának ötven évét jelentőségben csak a nagy államalapító előd és IV. Béla időkához hasonlítják a történészek. Igen komoly államférfiúi erényei mellett azonban számtalan negatív jellemvonása hathatott erősebben – abban a Nemeskürty által joggal elképesztőnek minősített akcióban, ami oly végzetesen érintette a magyar Szerémséget.

A század huszas éveinek végére, a harmincas évek elejére a huszitizmus szinte teljes mértékben délvideki – ezen belül szerémségi – vallási irányzat lett. A huszitizmus fellegrává vált a Köleshegy alatti magyar

települések egész sora. Ez elkerülhetetlenül felkelti a huszitákat kitarótán üldöző király figyelmét is...

Zsigmond a Szerémségbe küld egy fanatikus inkvizitort, bizonyos Marchiali Jakab nevezetű ferencendi szerzetest – mondjuk ki rögvest: nevéhez fűződik, végső soron neki „köszönhető” az első, a legelső magyar Atlantisz létrejötte Szent István országában... A Nápolyból származó királyi rendcsináló irtózatot pusztítást végez: ezrével küldi máglyára és üldözi el a szerémségi magyarságot, tűzzel-vassal írtván az eretnekiséget. Egykorú feljegyzések szerint legalább 25 ezer embert „térített meg”, ám a máglyára küldöttek s az elmenekültek számát senki sem tudja. Még a huszitagyanúsnaak talált holtak sírját is kiásatta és csontjaikat tűzbe vetette, ahogyan Nemeskürty írja: dühvel pusztította még a halott papokat is. 1435-től kezdődő működésének alig fél évtizede alatt gyakorlatilag megtisztítja a Szerémséget a lakosságtól: a magyaroktól. Főleg mert közben a népi ellenállás is felángol: 1439 nyarán éppen Kamonc lázad föl az inkvizitor ellen, a felkelést királyi seregek segítségével verik le.

Az üldöztetés olyan kegyetlen, hogy az első magyar nyelvű Biblia fordítói is – igen sokadmagukkal – elmenekülnek: Moldvába jutnak, ott terjesztik tovább Husz tanait. „Végre megszűnik a magyar nyelvű Biblia, középkori nyelvűeknek ez a csodálatos emléke, a régi magyar kultúrának ez a felbecsülhetetlen kincse” – írja Nemeskürty István. „És akkor Zsigmond királyunk és császáruk erre az irodalmi-nyelvi ékszert létrehozó közösségre rászabadít egy fanatikus őrültet, aki nem nyugszik, amíg az utolsó magyar is el nem menekül saját hazájából a románok lakta Moldvába, mert ott biztonságban tudja magát, helyükre pedig délről benyomulnak a törökkergette-hajszolta szerbek, s megtelepülvén, azt hazájukká fogadják. A határvidék pedig ebek harmincadjára kerülvén, kiszolgáltatottan várja a törököt.”

Alig szükséges kommentár... Az 1438 táján Moldvába menekült szerémségi magyar tömegeket sohasem sikerült még csak részlegesen sem pótolni: a jó háromszáz évvel későbbi magyar újra betelepülési

kísérletet (elsősorban a bácskai Kis-hegyesről, Temerinből, továbbá Győr környékéről érkeznek) már délszláv tengerbe kerül. (Sőt: fullad is.) Nem lehet eléggé hangsúlyozni: csakis ezek után, szigorúan mindezek után válik a Szerémség a délvidéki szerbség (később bizonyos fokig a horvátság) sajátos, északi irányban működő „kiröptető fészkevé”, majd szerb szempontból olyan eszmei-vallási-etnikai bázissá, amit egyszerre jelez a kolostorok idegenforgalmi prospektusokban nagy kedvvel bemutatott sora (Beočin, Vrdnik, Rakovac, Krušedol, Hopovo, Remete, Görgeteg – összesen 15 épült a 18. századig), a karlócai szerb központ vagy a Szerémségbe található legrégebbi szerb olvasókör...

A Szerémséget az így kialakult, teljesen egyértelmű etnikai viszonyok következtében voltaképpen már jóval Trianon előtt „leírják”: a társországként elfogadott Horvátország Szerém megyéjeként része 1918-ig az Osztrák-Magyar Monarchiának, de nyugodtan kijelenthető – érdemi érdeklődés már a múlt század elején sincs e vidék iránt. 1848–49-ben voltaképpen ide kell a hadvezetés szerint „kiűzni” a Bácskában Bánátba betört és fellázadt szerbeket, s azon már végképp nincs mit csodálkozni, hogy 1941 tavaszán, a Délvidék visszacsatolásakor kiadott Horthy-féle hadparancs utolsó mondata: „Előre, az ezeréves déli határookra!” – természetes módon az el is foglalt déli Duna-vonalra vonatkozott, a megfelelő és ekkoriban már jócskán ható magyar történelmi tudatlanság és közszellem miatt ezeréves határrá téve azt, ami sohasem volt az: a Dunát Bács és Titel vonala alatt...

A Szerémségből magyar életről már hosszú-hosszú ideje nem érkeznek hírek. Nem is érkehetnek. Itt már csángó-szintű, elcsángósodott magyar létről sem igen lehet beszélni, szörványnak is – említettük – csak meglehetősen jóindulattal minősíthetők az itt lakó magyarok. No de vannak még itt – akár írmagnak – egyáltalán? A legutolsó, az 1991-ben kitört délszláv háborút megelőző népszámlálás szerint Satrinca 810 lakójából 615 magyar; Vrdnik-Pernyavor 4610 lakója közül 284, Herkócán 904, Nyékián 801, Platicson

310, Erdővégen 302, Kamoncon 199, Vogányban 160. Maradékon ugyan a falu fele, 1241 fő református magyar, színmagyar község csupán a néhány tucatnyi lakót magának mondó Dobrodolpuszta... Összesen három járásban (Ürög, Ruma, Ingyija) 4523 magyart regisztráltak. Mondhatnánk persze első meglepetésünkben, hogy ennyi emberről tán mégiscsak hallani illenék egyet-mást, nem is beszélve arról, hogy a földrajzilag igen közeli Bácska magyarságának életéből szükségszerűen át- meg át kellett volna sugározni nem egy s nem két éltető, élénkítő hullámnak a Duna túlsó partjára – csakhogy ami általában a titóizmus évtizedei alatt a délvidéki magyarsággal a nemzeti azonosságtudat kiirtásával kapcsolatosan történt – hatványozottan érvényesült eme, még összmagyar szempontból is többszörösen szerencsétlen sorsú magyar közösségek esetében. Csupán egyetlen, ám annál jellemzőbb, talán mindent eláruló példa: 1991 őszén az ekkoriban a délvidéki magyarságért hősiess, bátor harcot folytató Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének, a VMDK-nak néhány vezetője Satrinca-ra látogatott, megpróbálván megnyerni az üldözött és háborúba kényszeríteni akart délvidéki magyarság ügyének a szerémségi maradék-testvéreket. Ahogyan Petőfi Sándor Szabadszálláson járt a jó kis-kun választókkal, szinte eltörpül az eset mellett: jóformán a szószoros értelmében kiverték őket a faluból, felháborodottan és izgatottan elzavarván az őket nyugalomukban háborgatni akarókat...

Többféle és lám, irtózatossal irtozatosabb vetés érik be rajtunk: ki tudja, nem a Marchiali Jakabé, a legelsőé tán a legfájdalmasabb... A félezer évesnél is régiebb, mostanra – így van ez nálunk – egyszerű kis irodalomtörténeti alfejezetté egyszerűsödött délvidéki história, a volt egyszer egy Szerémség kezdetű magyar tragédia magyar Atlantiszt „teremtő” valósága komor tanulságok sorát kellene elének vetítse. A Szerémség néhai borának keserű utóízével: vajon melyik lesz a következő...?

És volt egyszer egy város: MÁRAMAROSSZIGET

Máramarossziget erdőkkel övezett, folyókkal határolt, lapályos földnyúlványra épült város. A középkortól megyeszékhely: a magyar kultúra egyik végvára; a megye szellemi életének központja. Egyik templomát Károly Róbert építette, a másikat a nagobbikat, Habsburg III. Károly magyar király. I. Lajos király a koronavárosok jogaiban részesítette a Szigetet és a város nemessége 1848-ig pallosjoggal bírt. Szigetet az erdélyi fejedelmek olyan alapítványokkal látták el, hogy a megye román és ukrán fiataljai is tanulhassanak. Szigeten korán tért hódított a reformáció. A nyolcosztályos református gimnáziumban, a XVIII. századtól bölcseletet is tanítottak. Az 1750-ben épített templom mellé, III. Károly rendházat is építtetett a kegyesrendi (piarista) szerzetesek részére. Az új, az 1730-ban épült templom ekkor a római katolikusoké, a kisebbik, amit még Károly Róbert emeltetett, a reformátusoké lett. 1731-ben Erzsébet nőnevelde néven felső leányiskola nyílt. 1736-ban újabb leánynevelő intézet létesült, Mária Valéria főhercegnő védnökségével, nevéről elnevezve, a Szatmárról kihelyezett irgalmas nővérek vezetése alatt. 1837-től 1850-ig működött Szigeten egy Jogakadémia is. 1876-ban Állami Tanítóképző Intézet indult be. 1845-ben nyílt meg a Habsburg birodalom egyik első óvodája és több felekezeti iskola is működött a városban. A kétemeletes kultúrpalotában kiállítások, különféle rendezvények váltották egymást.

Egyéb nevezetességek: a máramarosszigeti színházban színészkedett ifjú korában koszorús költőnk, Arany János – a 20-as 30-as években a színházban még tartottak előadásokat. (Napjainkban a színház nem létezik. Lebontották.) 1865-ben Máramaros néven hetilap indult a Kahán és társa nyomdában.

A közismerten és messzemenően románbarát Berthelot francia tábornok elképzelése 1918 telén az volt, hogy az erdélyi kérdést a román hadseregnek kell megoldani. Ezért anélkül, hogy előzetesen arról konzultált volna a főparancsnokkal, december 12-én táviratban elrendelte, hogy a királyi Románia hadserege lépje át a demarkációs vonalat, hogy megszállja: *Máramarosszigetet, Nagybányát, Szatmárnémetit, Nagykárolyt, Dést, Kolozsvárt, Nagyváradot, Aradot, mely városokat még a Párizs-környéki béketárgyalásokon is magyarnak ítélték meg a nagyhatalmak.* „Mi valami kínos és kellemetlen dolgot akarunk elkövetni Magyarországgal szemben, amikor elveszjük tőle Erdélyt és a románoknak adjuk.” E városokra, – akárcsak egész Erdélyre – ma már nem lehet ráismerni. *Máramarosszigeten járva, Elli Wiesel is azt láthatta: mintha elcserélték volna szülővárosát.*

A lapot indításától kezdve, tizenkét éven át, Szilágyi István, a szigeti református kollégium igazgatója, Arany János debreceni diáktársa és barátja szerkesztette. 1821-ben Szigeten született Lóvei Klára, pedagógus és író, egy ideig a lap munkatársa. Szigeten született 1826-ban Prielle Kornélia, a kitűnő színművésznő. Egy másik jeles szülőtte Szigetnek, Hollósy Simon festőművész, aki 1857-ben látta meg a napvilágot. 1906-tól 1908-ig Szigeten, a piarista gimnáziumban tanított Juhász Gyula költő. 1923-ban, Szigetről indult el a világhír útján, Szigeti József hegedűművész. A szigeti levéltárban (régen megyeháza) őrizték II. Rákóczi Ferenc fejedelem hatvanhárom levelét. Sziget központja az egyemeletes házakkal

körülépített téglalap alakú Főtér. Ott áll a római katolikus és a református templom, a Korona Szálló, a mozi, a cukrászda, a megyeháza épülete – jelenleg is levéltár –, több hivatal és a forgalmas üzletsor: kis és nagy üzletei. Ezek az üzletek – egy keresztény tulajdonú vegyeskereskedés kivételével –, a legtöbb műhely és gyár szombatonként – államilag engedélyezve –, zárva tartottak, a két világháború közti időszakban is. Tulajdonosaik vallásos zsidók – többségük Galiciából vándorolt át Máramarosba és jobbra a Tisza, Taracz, Visó-folyó völgyében telepedtek le. Szombatonként templomba menet ünnepi ruhát öltöttek: hosszú fekete kaftánt, fényesre suvikszolt bőr-, vagy lakkcipőt. Templomuk nem messze a Főtértől délre állt. Ünnepeit egyébként minden felekezet munkaszüneti nappal ünnepelhette, még a királyi Románia idején is. Az említett templomokon kívül volt minden felekezetnek temploma, például a görög-katolikusoknak, görög-keletieknek, stb. Máramaros soknemzetiségű népe: magyarok, románok, ukránok, németek, izraeliták, évszázadokon át, egymás szokásait tiszteletben tartva, testvéries egyetértésben élt és tömörül egy lobogó alá: tatár, litván, török, osztrák ellen, ha a történelem úgy hozta. A máramarosi nemzetiségek nem gyilkoltak, nem támadták hátba a magyart.

Sziget csendes szombatait élénk hangulatú vásárnapok követték. Zúgtak a misére, istentiszteletra hívó harangok, mélyen búgva vagy magasan szárnyalva – aszerint, hogy éppen melyik felekezet templomának a harangja szólt. Templomba igyekvőkkel népesült be a Főtér, az utcák. A templomi szertartás után, majd a délutáni mozi, vagy színházi előadás előtt, a barátságos szigetiek, hogy látva láttassanak, a külsőségekre is adva egy-két oda-vissza sétát tettek a főtéri kor-

zón, szívélyesen üdvözölve ismerőst, jó barátot.

Otthonossá tette a várost az árnyas, hangulatos Színházkeret, a fehér boglárkák millióival pompázó, pázsitos, Izaparti Malomkert – ott állt hajdan, Hollósy Simon festőművész műterme –, az öreg fűzekkel szegélyezett Iza, Tisza, Visó part – az Iza és a Tisza Máramaros nyugati csücskénél egyesül –, a folyókon túl magasodó fenyvesek, lankák, a nyáron is fehér koszorújú Máramarosi havasok távoli körvonalai. S mind e szépségek mellett, Máramarossziget nem ért fel a nagyvárosok színvonalára. Az 1920-as évek elején lakóinak száma: huszonötezer körüli. Pedig megyeszékhely volt, s hivatalai száma a húszat is meghaladta. S a kisiparos, kiskereskedő, gyári munkás, fuvaros, napszámos, kevés földműves mellett, egy elég jelentős hivatalnok és közalkalmazotti réteg lakta. Egy 1910-ben készült felmérés szerint, amikor a lakosok száma: 21.370, s ebből 8521 az aktív dolgozó, a következően alakult a város dolgozóinak, foglalkozás szerinti megoszlása:

Mezőgazdasági dolgozó	878
Östermelő	449
Iparban dolgozó	2392
Kereskedő	971
Közlekedési dolgozó	540
Közszolgálatban dolgozó	1044
Véderő	538
Napszámos	440
Házicseléd	1044
Egyéb	625

a lakosság anyanyelv szerinti megoszlása 1910-ben:

Magyar	17542
Német	1257
Szlovák	6
Román	2001
Rutén	532
Horvát	7
Egyéb	25
	21370

Vallás szerinti megoszlás:

római katolikus	4901
görög-katolikus	5850
református	2274
ágostoni evangélikus	207
Görög-keleti	128
unitárius	28
izraelita	7981
egyéb	1

Máramarossziget lakosainak anyanyelv szerinti megoszlása 1930-ban:

Magyar	17014
Német	199
Szlovák	41
Román	9198
Rutén, orosz	669
Egyéb	34

Máramarosban általában kevés és gyenge a termőföld. Szigeten is az iparral gyakran összefonódott a kertészkedés és a földművelés. Csak az egyikből nehezen lehetett megélni. A legtöbb iparosnak volt kis konyhakertje, gyümölcsöse. Gazdagnak mondható család nemigen akadt, még a kereskedelemmel foglalkozó izraeliták között sem. A többség egyszemélyes boltocskában árusította az élelmiszert, a ruhaneműt és egyéb árucikket. Egyszemélyes, apró műhelyben, vagy otthon a konyha egyik sarkában javította, foltozta a lakosság ruhaneműjét, lábbelijét, s a napi puliszka vagy paszuly leves, vagy csupán egy vereshagyma, egy sóshering mellett – a heringet spárgán lógatták a menyezetről az asztal fölé és a puliszka falatokat a család tagjai – öthet gyermek is előfordult egy családban –, csak hozzá ütögették a heringhez épp hogy ízt adjon és sokáig tartson –, a még jó ha legalább szombaton jobb falat került az asztalukra. Ilyenformán élt ott, márólholnapra a legtöbb kétkezi munkás. És ennél is rosszabbul azok a tisztviselők és közalkalmazottak, akik 1920 után nem esküdtek fel a román hatalomra, nem tettek nyelvvizsgát. Állásaikat Óromániából érkezett hivatalnokok, alkalmazottak foglalták el s ők végkielégítés, nyugdíj nélkül az utcára kerültek. A fiatalabbja mégcsak elhelyezkedett, itt-ott fakitermeléseken, útépitéseken. Az idősebbek a létminimum legalsó határán, ingóságai eladogatásából tengődtek, míg 1929-ben Maniu Gyula (Iuliu) miniszterelnök rendelete folytán a nyugdíj-jogosultak, akik utólag esküt tettek, az eskütétel időpontjától számítva, a régi magyar törvények alapján megkapták nyugdíjukat – ezért a rendeletért, intézkedéséért Maniut elég sok támadás érte.

A máramarosszigeti lakosság jelentős hányadának a két világhá-

ború között még a gyárak adtak megélhetést. A bútor, a kályha, a vasöntő, a lakatosáru, a téglá, a kefégyár, a fűrésztelepek, malmok és egyéb kisebb üzem és ipartelep. A Favorit Kefe és Ecsetgyár például átlag 180–200 dolgozót foglalkoztatott. A tágas, világos, levegős termek, jó munkakörülményeket biztosítottak a dolgozóknak. Akkor a hangsúly, a mai szokástól eltérően, a termelő munkára esett. Az adminisztrációt egy 5x4 méter nagyságú irodahelyiségben, az igazgatók, illetve a részvényesek intézték. A három íróasztalon kívül, egy iratszekrény, egy gépiró asztal, írógéppel a gépirónó részére és néhány szék tette ki a berendezést. A három igazgató, vagyis részvényes: Farkas, Izrael és Rosenfeld elintéztett minden vásárlással, rendeléssel, szállítással kapcsolatos munkát. A gyár szakmai irányítása Kövesligeti Román Károly feladata volt. A gyár alkalmazásában áll egy raktáros Vazel (Wiesel) Samu, két utazó: (üzletkötő) (Herskovics és Lusztig). A munkaidő reggel hét órakor kezdődött és egy órai ebédidővel, délután öt óráig tartott, hétfőtől csütörtökig. Pénteken, a sabszre (szombat előestéje) való tekintettel déli egy óráig dolgoztak. Szombat, vasárnap munkaszüneti nap volt. A munkásoknak, úgy hetven, nyolcvan százaléka izraelita volt...

A 20-as években még emlékeztek az 1896-os milleniumi ünnepségekre amikor Hollósy felkérték a huszti vár megfestésére; megjelent Máramaros vármegyét bemutató mű; amikor május 10-én hálaadó istentiszteletet tartottak a különféle hitfelekezetek: a római katolikusok, a görög katolikus ruténok, a szintén görög katolikus románok, a reformátusok, az izraeliták. Másnap az akna-szlatinai bányászzenekar járta a várost, délben a vármegyházán díszközgyűlést és díszebédet tartottak, a népség-katonaság pedig a Malomkertben ünnepelt. Ma már azonban csak néhányan élnek közöttünk, akik emlékeznek arra, hogy milyenek voltak városaik a Szamos, a Bega, a Pece, az Iza partján...

KÖVESLIGETI ROMÁN BERTA

A ROMÁNIAI ZSIDÓSÁG TÖRTÉNETE

Mindezidáig – hogy csak néhány nevet említsünk – Eisler Mátyás, Marton Ernő, Moses Camilly-Weinberger munkái az erdélyi, illetve a Juliu Barasch Történeti Társaság, Lazar Rosenbaum, Matatias Carp kiadványai; a romániai rendszerváltás előtt Izo Schapira tanulmányai és a Zsidó Közösségek Föderációja dokumentum kiadványai a romániai zsidóság történetének alapvető, tudományos igényű forrásai. Ma több szempontból kedvezőbbek a kutatási-publikálási lehetőségek, amint azt a kérdés napjaink talán legavatottabb, legfelkészültebb szakértője, a temesvári Victor Neumann történész esete is mutatja, aki a kolozsvári Echinox 1982-es számában közölte: *A zsidóság a román fejedelemségekben a 16–19 században* című tanulmánya miatt a szerkesztőséggel együtt a pártinkvizíció előtt kellett feleljen „tettéért”. Legújabb publikációja az *Istoria evreilor din România*. (Temesvár, Amarcord 1996) a szakma nemzetközi tekintélyű sorai közé emeli.

A mai Románia földjére először a római légiókkal érkezett néhány zsidó katona – akárcsak Pannoniába, Macedóniába, vagy Görögországba –, a vlach népesség a Balkánon találkozott romanizált zsidókkal. Az írásos dokumentumok sokasága vall arról, hogy a 15–18. században Erdélyben, a Bánátban, Bukovinában, valamint Havaselvén és Moldvában mindenekelőtt a régiót átszövő, jólszervezett kereskedelmi hálózatba bekapcsolódva szaporodtak meg a zsidó közösségek. Bukarestben 1550-be; Gyulafehérváron 1591-ben – ekkor alakult meg az első béth-din. Az uralkodók különböző privilégiumokat biztosítottak számukra, mert – ahogy Bethlen Gábor, Erdély fejedelme mondotta – hozzájárultak a fejedelemségek „felvirágoztatásához”. A privilégiumok egyúttal biztosították, hogy saját törvényeik szerint éljenek. A szerző kiemeli: mozgékonyaságuk, kapcsolattartásuk nyugati közösségekkel, arra szánta a zsidóságot (a szefárdokat mindenekelőtt, de az askenáziakat is), hogy Kelet- és Közép-Európában a gazdasági fejlődés motorjai legyenek és közvetítsék a különböző szellemi áramlato-

kat (amelynek kialakulásában is meghatározó szerepük volt, ld. az olasz könyvnyomtatást, művészetet stb.) – mint a reneszánsz, a humanizmus, felvilágosodás. A nyitás – írja Neumann – a zsidóság számára szükségyszerűség volt, zárt szerkezetű társadalmukat, életmódjukat, indentitásukat nem veszélyeztette. Mondhatni azt is, hogy az évszázadok során a zsidóság hozzá szokott e kettősséghez.

A monográfiában nagy hangsúlyt kap az a tény, hogy az erdélyi írástudók, akik maguk is felvetettek, akárcsak nyugat-európai kortársaik az Oszövetség és az Újtestamentum közötti kapcsolat problematikáját, rendkívül nyitottnak bizonyultak a zsidó gondolkodók művei iránt – jelentős szerepet játszottak ebben azok a zsidó tanítók, orvosok, rabbik, akik az 1600–1700-as években hosszabb-rövidebb időre megjelentek Erdélyben –, csaknem valamennyi jelentős munka megtalálható volt a kollégiumok könyvtárában (Moise Maimonide, Josephus Flavius, Spinoza). Különösen értékes gyűjteménye a kolozsvári református kollégiumnak, illetve Köleséri Sámuelnek volt.

Victor Neumann munkájában tekintélyes helyet kapott az erdélyi és a bánáti zsidóság története – utóbbi három fejezetben is. A merkantilista osztrák politika következménye volt 1776-ban a *Judenordnung* kibocsátása, amely a temesvári zsidóság belső életének volt a szigorú szabályozója; II. József rendelete három nyelvet jelölt ki számukra: a latint, a németet és a magyart. Az 1787-es rendelettel, mely kötelezővé tette a zsidók számára a német elő- és utónév használatot, elérkeztek az asszimiláció küszöbéhez, amelytől már nem volt visszaút. A rendeletek – beleszámitva a *Judenordnungot* – a szigorú szabályzók ellenére a zsidók fontosságáról/hasznosságáról – elismertségükről – adtak tanúbizonyosságot. Zsinagógák, fürdők, iskolák stb. építése következett; a gazdasági életben betöltött szerepük elismerése után a politikai/szellemi élet meghódítása következett, amelyet megelőzött a vallási reform (neológok, ortodoxok kettéválása); vita az egyházon belül a német, a magyar nyelv bevezetéséről.

Ami a magyarországi, tehát erdélyi és bánáti zsidóságot illeti, a jiddis és a héber nyelv kiszorulása eléggé rövid folyamat volt, és a magyar nyelv hamarosan a család, az egymás közötti érintkezés nyelve lett.

A szerző méltatja a magyar reformnemzedék érdemeit a zsidók egyenjogúsítása terén, amelyre – és ezt részletesen taglalja – a román fejedelemségekben a nemzetközi elvárások, kényszerítő körülmények, határozatok ellenére, mintegy 60 esztendővel várták (1913-ig a 231 038 fős zsidó közösség 4668 tagjának adták meg az állampolgárságot – természetesen az első világháború utáni csatolt részek nélküli Romániáról van szó), pontosabban az 1866-os

párizsi békétől az 1923-as alkotmányig. Ekkor, külföldi nyomásra végül a zsidóknak is biztosították a polgári szabadságjogokat.

Victor Neumann bátorsággal nyúl a kulturális életben jelentkező román antiszemitizmus kérdéséhez. Nem kerülve el, hogy nemcsak a szélsőjobboldal: Cuza professzor, Codreanu, vagy Moțu hirdette a zsidók nélküli Románia gondolatát, de olyan kiválóságok is, mint Mihai Eminescu, Ioan Petrețcu Hașdeu, Vasile Conta. Elidőzik Nae Ionescunál és Mircea Eliadenél is: ők hogyan viszonyultak a honi zsidósághoz. Eminescu több cikket szánt a „zsidó kérdésnek”. „A mi legbelőbb véleményünk az, hogy jöllehet a zsidók- akik nagy számban áraszották el az országot, de különösen Moldovát – közvetlen veszélyt jelentenek az ország nemzetgazdaságára, ennek ellenére olyanok inkább, mint egy gyorslefolyású, semmit egy szervi betegség és rá lehet bírni őket, hogy Kelet más országaiba távozzanak. A zsidók azokat az országokat áraszották el, ahol a félműveltség az álliberalizmussal párosul, és azonnal elmenekülnek az igazi civilizációtól és az igazi szabadságtól... A zsidó örökké idegen marad az országban, mert a családban nem románul beszél, mások a törvényei, mint az ország többi lakosságának, nem keveredik házasság révén, örökké idegen marad, amíg nem lesz belőle román”. Hașdeu szerint a zsidók Európa valamennyi nemzetét veszélyhelyzetbe hozzák, mivel „nem dolgoznak, nem termelnek, ellenben sokat keresnek... A zsidó a spekulációban kihízik... uzsora, csempészés, prostitúció – ez az ő lényege; a zsidó maga körül elveti a korrupció magját, és ami ebből következik: a csődöt, a kémkedést, a megvesztegetést...” Vasile Conta az értelmiséget, az országot egyaránt attól féltette, hogy Romániából Palesztina válhat a zsidóság nagy (800 000-es) száma miatt.

Victor Neumann legnehezebb vállalkozása midőn a história eseményeinek sorjázása, elemzése után „megideologizál” egy-egy jelenséget és folyamatot, bár jó érzékkel elkerüli, hogy állást foglaljon abban a kérdésben, hogy „mi a zsidó?”. A tudósok legjelesebbjeihez

méltón a tudomány olimposzi magasságából nem nézi le a körülötte lévő világot, nyitva hagy kérdéseket, amelyek valójában is nyitottak. Megkísérli bemutatni a zsidó világgép összetettségét, a vallásban gyökerező, oda visszatérő nemzeti tudatot, a Tora és a Talmud mindenhatóságát, ugyanakkor a „fals” kényszerkereszténységet a történelem nehéz éveiben.

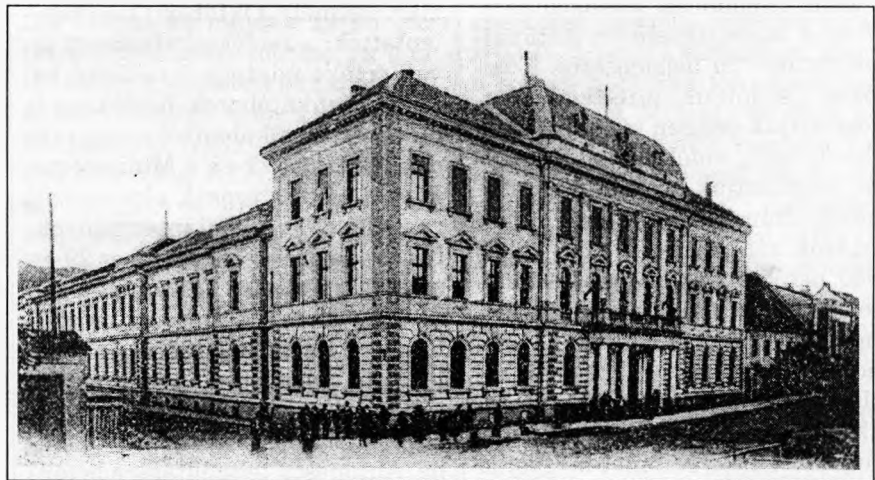
A zsidó diaszpóra bármely pontján éljen is a világnak – írja a szerző már a felvezetőjében – *ami a vallást, hagyományokat, szokásokat illeti egységet alkot.* Hol szigorúbbat, hol lazábbat – tehetjük hozzá, mert épp ebből következik a második megállapítása: *ugyanakkor kész magáévá tenni, azonosulni egy más kultúrával, és a gondolkodás új formáival,* különös érzékenységről téve tanúságot a civilizáció új áramlatai, irányzatai iránt. Neumann ennél is többet sejtet: a zsidó sorshoz hozzátartozik a közvetítő szerep a különböző kultúrák között. Vitatható némiképp eufórikus kijelentése, mely szerint a zsidó közösségek sohasem éltek elszigetelten a világtól, amely őket körülvette, hiszen a rájuk kényszerített gettó maga is kirekesztő volt. (Pontosabban: a felvilágosodás korától érvényes a szerző kijelentése.) A másságot maga a zsidóság is hangsúlyozta a valláshoz és szokásokhoz való *természetes* ragaszkodással. Hiszen ez biztosította a nem kívánatos asszimilációt az idegen népek tengerében.

A jeles romániai történész nem kerülhetett el egy kényes problémát, hogy ti. a zsidóság nagyobb fogékonyságot mutatott volna a baloldali mozgalmak, a nemzetközi internacionalizmus ideológiája iránt. Tordai Zádor tanulmányát Buberről, aki nem tagadja e tényt, de pontos magyarázattal is igyekezett szolgálni az Aczél-i kultúrpolitikába fektette sokáig; szerencsésnek volt mondható aki kéziratban olvashatta azt. Buber és Neumann koncepciója eltér egymástól, utóbbi ugyanis *szórványjelenségként kezeli,* hogy a zsidóság kulcspozíciókat töltött be a kommunista diktatúrák idején térségünkben az állami, a pártéletben, az erőszakszervezeteknél. Még azt is hozzáteszi: Rákosi, Slánsky, vagy Romániában Ana Pauker, Iosif Chișinevschi-Roitman, Alexandru Nikolski-Grünberg, Vass Gizella elvesztették zsidó identitástudatukat, nem tartották a vallást, szokásokat.

Érdekes adalékokkal ismeret meg a szerző: a hazai cionista mozgalmakkal, a kivándorlási hullámmal, a zsidó vezetők le-, illetve felváltásával olyan személyekkel – ő Moses Rosent nevezi meg –, akik hajlandóak voltak a diktatúrákat, így Ceaușescu-diktatúráját kiszolgálni. (Moses Rosenről fejt ki azt a véleményt: „ahhoz a romániai kis létszámú zsidó-körhöz tartozott, amely félúton állt a kommunizmus és a cionizmus között”.)

Victor Neumann műve méltó arra, hogy a világnyelveken, sőt magyarul is eljusson az olvasókhöz.

LIPCSEY ILDIKÓ

Királyi törvényszék

Az Antonescu-féle zsidóirtás boszorkánykonyhája

Evreii din România între anii 1940—1944. Vol. II. *Problema evreiască în steno-gramele Consiliului de Miniștri. București 1996.* című kiadvány magában foglalja az Octavian Goga — A. C. Cuza 1937 decemberi zsidóellenes programtól kezdődően a romániai zsidó politika fontosabb dokumentumait, a statisztikai és demográfiai elaborátumokat és jelentéseket a háború végéig, valamint a Minisztertanács gyorsíró jegyzőkönyveiből készült kivonatokat az Antonescu-rezsim idejéből mely korszak zsidó politikáját röviden így jellemezhetnénk: 1. Az etnikailag egységes és homogén román nemzet megteremtése; 2. A zsidók eltávolítása a gazdasági, társadalmi és művelődési életből; 3. A zsidók kiűzése az országból, gyűjtőtáborokba és gettóba való összegyűjtése és fizikai megsemmisítése — a diktátor rendszeresen és következetesen akarta megvalósítani, mégpedig a *hitleri holocaust* előtt.

Mindjárt hatalomra jutása után, 1940. szeptember 17-én Ion Antonescu kijelentette: „Arra fogok törekedni, hogy civilizált módszerekkel fokozatosan eltávolítsam a zsidókat a román gazdaság szerkezetéből.” (129. old.) Egy napra rá a Minisztertanács elhatározta a falusi zsidó tulajdonok államosítását. 27-én a Miniszterelnöki Kabinetben Antonescu bejelentette: a zsidókat „kidobjuk mindenünnen, megfosztjuk minden megélhetőségi lehetőségtől, kidobjuk az iskolákból, megfosztjuk társadalmi státusuktól, eltávolítjuk a szabad foglalkozások szférájából.” (133. old.) 1940. október 1-én a Minisztertanácsban Antonescu kiadta az utasítást, hogy vonják meg a zsidóktól a szabad foglalkozások gyakorlását, töröljék a zsidókat az Ügyvédi Kamarák jegyzékéből. Október 4-én a Miniszterelnöki Kabinet megvonja a zsidóktól a jogot, hogy megrende-

1996 őszén újabb forráskiadvány jelent meg Benjamin Lya gondozásában és előszavával a második világháború alatti romániai zsidóüldözésről és zsidóirtásról. A vaskos könyv címe magyar fordításban: A zsidó kérdés a Minisztertanács gyorsíró jegyzőkönyveiben.

lést kapjanak a királyi hadsereg részéről, és kötelezi a zsidó kereskedőket, hogy üzleteikben román etnikai származású személyzetet alkalmazzanak. Négy napra rá elrendeli az egyik bukaresti zsidó temető bezárását és azt, hogy minden könyvesboltban tegyék ki a zsidó szerzők jegyzékét, valamint azt is, hogy állítsák össze a zsidóktól elkobzott földtulajdonok megyénkénti kimutatását. Az indok: az elkobzott zsidó javakat arra kell felhasználni, hogy erős román „paraszburzsoáziát” hozzanak létre. Október 11-én a minisztertanács ülés határozata szerint az Ügyvédi Kamarákban maradt zsidó ügyvédek sem szerkeszthetnek hivatalos iratokat, nem képviselhetnek és nem léphetnek fel a bíróságon, kivéve azon eseteket, ha ügyfelük zsidó fizikai személy. Október 17-én bejelentették: a zsidóktól elkobzott javak értéke mintegy 5 milliárd lej. Zsidó munkatáborok felállítása is szerepelt ez alkalomból a napirenden. Október 22-én a Minisztertanács a zsidó orvosok eltávolítását rendelte el az állami intézményekből és a hadseregből. Október 29-én a belügyminiszter beszámolt a zsidó, magyar és bolgár kommunisták tömeges letartóztatásáról és bejelentette, hogy a román kommunisták mind nagyobb számban szivárognak be a vasgárdista mozgalomba. Antonescu felszólítására bemutatta a nagyobb városokban élő

magyarok és zsidók számáról készített kimutatást. A diktátor kiadta az utasítást: „Kezetekbe kell venni a magyar, a zsidó és a kommunisták kérdését, meg kell tisztítani Bukarestet és a többi nagy központot: Brassót, Temesvárt, Aradot a nem bennszülött magyaroktól..., e műveletet legtöbb két-három hónap alatt be kell fejezni. Következésképpen meg kell szervezni a lágereket...” December 13-án a Miniszterelnöki Kabinet a romanizáló kormánybiztosok tevékenységéről döntött, elrendelte az államapparátusból elbocsátott személyzet elhelyezését a zsidó kereskedelembe és iparba, December 29-én felfüggesztettek minden zsidó újságot, kivéve egyet, de ez is csak héber nyelven jelenhetett meg. 1941. január 10-én Antonescu elrendelte az országba „törvénytelenül” letelepített zsidók internálását. E célra Caracalban, Slobozian és a Brassó melletti Fellegvárban lágereket állítottak fel. 1941. február 3-án a gazdaság „románizálásáról” döntöttek. Utasította az egyetemek rektorait, hogy minden zsidó egyetemi hallgatót buktassanak meg. A Miniszterelnöki Kabinet először tárgyalta a Palesztinába kivándorló romániai zsidók szállítását a tengeren. A kérdésre később is visszatértek, de tudott dolog, hogy miután jelentős összegeket csikartak ki a kivándorlóktól, a rendelkezésre bocsátott hajók egy része elsüllyedt és a háború alatt csaknem 2000 zsidó vesztette így életét.

A diktátor 1941. február 18-án mutatta be tervét a zsidó javak kisajátításáról. A nemzetgazdasági államtitkár tájékoztatta a jelenlevőket, hogy ebben a kérdésben a Nürnbergben kiadott náci intézkedéseket vették irányadónak.

A Minisztertanács április 11-én a Románizálás Nemzeti Központja

A vármegyeháza

felállításáról döntött. Április 14-én Antonescu újra azzal fenyegette a fővárosi zsidókat, hogy az elégedetlen tömegeket rájuk engedi. „Én visszavonulok fellegváramba, s miután lemészárolják a zsidókat, újra rendet teremtek.” (229. old.)

Alig öt nappal Románia háborúba való belépése előtt Mihai Antonescu miniszterelnökhelyettes a Minisztertanács ülésén kijelentette, hogy Besszarábiában és Bukovinában napirendre kerül az etnikai tisztogatás. Teljes és erőszakos eltávolítást helyezett kilátásba. Három nappal a háború megkezdése után bejelentette, hogy Moldova, Besszarábia és Bukovina falvaiból a zsidókat összeszedték. Július 2-án ugyanaz a Mihai Antonescu tanácskozáásra hívta egybe az elfoglalt Besszarábia, Bukovina és Transznisztria frissen kinevezett kormányzóit. Kiadta a parancsot a nevezett tartományok megtisztítására, „fertőtlenítésére” az idegen elemektől. Szerinte „biológiailag egészséges” és tiszta román területet kell itt létrehozni. Július 4-én, a Minisztertanács a Iași városában megrendezett zsidó vérfürdőt tárgyalta. A diktátor szerint megint a zsidók maguk voltak a hibásak, mert szerinte hátba támadták a román hadsereget. Július 8-án Mihai Antonescu a Miniszterelnöki Kabinet ülésén kijelentette: „Számomra mindegy, hogy barbároként vonulunk be a történelembe.”

(267. old.) Szerinte a háború teremtette kedvező alkalmat teljesen ki kell használni. Parancsa így hangzott: „Nincs törvény! Két-három hétig semmilyen törvényt nem hozok Besszarábia és Bukovina tekintetében. Teljes a szabadság.” (268. old.)

Július 28-án, amikor a Miniszterelnöki Kabinet gyűlésén az egyik résztvevő a főbelövés helyett akasztófát javasolt, Mihai Antonescu cinikusan kijelentette: „Bevallom, hogy én is gondoltam e dologra. A módszer hagyományos és román.” (275. old.) Ebben a légkörben hajtották végre Besszarábia, Bukovina és Észak-Moldova „teljes megtisztítását” a zsidóktól. Több mint 300 000 zsidót vittek a Nyeszteren túli vidékekre gettókba és lágerekbe. A gyalog kísért menekő útvonalán minden 10 kilométerre 100 emberre méretezett gödröt ástak, a menettől elmaradó zsidókat főbelőtték és ezen gödrökben hantolták el. Napirendez volt a zsidók kifosztása. A közönséges kirablás botrányos ügyét, amelyben magasrangú tisztek és tisztségviselők is részesek voltak a Minisztertanács kénytelen volt napirendre tűzni, anélkül azonban, hogy a tolvajokat azonosították volna. Még a gödrökben elhantolt zsidók kirablása is napfényre került. A szakemberek véleménye szerint mintegy 150 000 romániai zsidó vesztette életét a Nyeszteren túli lágerekben

és gettókban, még a hitleri holocaust előtt.

1941. augusztus 5-én a Minisztertanács elrendelte, hogy a zsidók Romániában a megkülönböztetés jelét viseljék. Augusztus 22-én a zsidó alapítványok, szövetségek és közösségi javak elkobzását rendelte el. Szeptember 3-án a diktátor a frontról küldött táviratban a többi között ezeket írta: „A zsidókkal való harc az élethalál harca. Vagy mi győzünk és a világ megtisztul, vagy győznek ők és mi rabszolgák leszünk..., általában a háború és az odesszai harcok fölöttébe bizonyították, hogy a zsidó a Sátán.” (290. old.) Antonescu most is tisztogatásról, fertőtlenítésről írt. A tisztogatás vonatkozott szerinte a zsidók mellett befurakodott görögökre, ukránokra, gagauzokra. Etnikailag homogén román nemzetet akart teremteni. „Ne gondoljátok, hogy amikor a román nemzet fertőtlenítéséről döntöttem a zsidóktól, nem számoltam azzal, hogy nagy gazdasági válságot fogok okozni. De a román nemzetnek fel kell készülnie a válság elviselésére, hogy megszabaduljon a éldösdiektől.” (298-299. old.) 1941. szeptember 6-án bejelentette, hogy a zsidókat Oroszországba dobja, még az Uralon túlra is.

A radikális „megoldás” nem volt ám könnyű, sőt egy bizonyos ponton lehetetlennek bizonyult. Ezért a diktátor ideiglenesen meghátrált. Intézkedett, hogy a „hasznos zsidókat” meghagyják állásaikban, de egyben kiadta az utasítást, ki kell préselni mindent a zsidóságból, amit csak lehet.

1941. október 22-én időzített szerkezet levegőbe röpítette a volt NKVD épületét Odesszában, ahova a román hadsereg főhadiszállását állították fel. Mintegy 60 tiszt, katoná és civil személy vesztette életét. Az elrendelt bosszú ám messze túllépte a „mértéket”. Antonescu parancsa szerint minden egyes román halott fejében 200, minden megsebesült fejében 100 zsidót kellett föbe löni. A zsidók ellen hozott odesszai megtorlás áldozata mintegy 60 000 zsidó lett.

1941. decemberében egy másik, kegyetlen csapás érte a romániai zsidókat. Noha a titkosszolgálat igazgatója felhívta a figyelmet arra,

hogy a 769 zsidóval tengerre bocsátott hajót az elsüllyesztés veszélyezteti, Antonescu válasza amennyire kegyetlen éppen annyira cinikus volt: „Mit fáj ez neked?” A hajó elsüllyedt, a fedélzetén lévő zsidók mind a tengerbe fulladtak. Tudott arról is, hogy egy másik hajó fedélzetén odesszai zsidókkal megint csak elsüllyedt. Ez alkalommal kijelentette: „Engem nem a zsidók, hanem a hajó elsüllyedése aggaszt.” (364. old.) Megparancsolta Transznisztria román kormányzójának, hogy az odesszai zsidókat „dugd a katakombákba, a Fekete Tengerbe, de vedd ki őket Odesszából. Semmi egyébéről nem akarok tudni. Tőlem meghalhat 100, meghalhat 1000, vagy meghalhatnak mind, de nem akarom, hogy akár egyetlen román tisztviselő vagy tiszt is életét veszítse.” (365. old.)

1943-ban Antonescu tudatában volt annak, hogy a háború kimenetele számára bizonytalan. Ilyen körülmények között szerinte a zsidókkal is óvatosabban kell elbánni. „Én küzdök, hogy megnyerjük a háborút, de meglehet, hogy a demokráciák nyerik meg. Mi tudjuk mit jelent a demokrácia, ez judeokráciát jelent.” (511. old.) A román közéletre jellemző magatartást tanúsított Antonescu akkor is, amikor tudomására jutott, hogy kormánya határozatát, miszerint a zsidóknak drágábban kell árusítani a kenyert Galacon a helyi szervek kifüggesztették. „Jön egy idegen, elveszi ezt a határozatot és egyenesen Genf-be megy vele, onnan pedig Londonban és Washingtonba jut. Értitek ugye, hogy egy ilyen jelentéktelen dolog mennyi kellemetlenséget hozhat az országra? Bármit csinálhatunk, de ne emeljük a törvény rangjára.” (522. old.)

1943 novemberében a diktátor azzal kérkedett, hogy egész pályafutásában a nemzeti kisebbségek védelmezője volt. Bizonyos közelebbi román politikai nyilatkozatokból is ismert számunkra a hasonló ki nyilatkozás. De azt is tudjuk, hogy mindez mire való. Antonescut legalább az menti, hogy ugyanakkor nem leplezte igazi szándékát sem a nemzeti kisebbségekkel szemben. Kijelentése szerint fő célja a román nemzet etnikai homogenizálása

marad, s ha a háború kimenetele megengedi „legyen mindenki biztos abban, hogy nincs más megoldás mint a kisebbségi nemzeti közösségek kizárása és eltávolítása a román elem közegéből.” (524. old.)

A boszorkánykonyha határozatai jellemzik tehát azt a politikai gondolkozást és gyakorlatot, amely Romániában a nemzeti kisebbségek

felszámolását tűzte ki céljául, de jellemzi egyben ezen politika ún. ideológiai hátterét is. Csak az a szomorú, hogy mind a jelszavak, mind a politikai gyakorlat terén legalábbis bizonyos román politikai erők magatartásában ma is élő az Antonescu-féle fegyvertár.

DEMÉNY LAJOS, BUKAREST

NEMZETISÉGI KUTATÓINTÉZET MOLDOVA KÖZTÁRSASÁGBAN

Moldova Köztársaságban „a Moldova területén együttlakó népek kiegyensúlyozott fejlődése céljából” 1991 februárjában a Moldovai Tudományos Akadémia keretében felállították a Nemzeti Kisebbségeket Tanulmányozó Osztályt, amelyet 1992 decemberében külön intézettel alakítottak át Nemzeti Kisebbségi Kutatóintézet néven. Moldova történetében „első ízben jött létre az a külön tudományos részleg, amelynek feladata a köztársaság lakosságának egyharmadát kitevő nemzeti kisebbségek történetét, nyelvét, irodalmát, képzőművészetét, néprajzát és szóbeli néphagyományait” tanulmányozni.

Az akadémiai keretekben működő intézetnek 50 munkatársa van, közöttük 41 tudományos kutató, élükön Constantin Popovici akadémikussal, az Eminescu kutatások és az összehasonlító irodalomtörténet ismert és elismert szakemberével.

Az intézetben a következő öt csoport működik:

- A Moldovában élő orosz lakosság története, nyelve és művelődési élete;
- A moldovai ukrán lakosság története, nyelve és művelődési élete;
- Gagauzológia;
- Bulgárisztika;
- A moldovai zsidók története és művelődési élete.

Fennállása óta az intézet munkatársai több monográfiát és tanulmánykötetet jelentettek meg, közöttük olyanokat, amelyek tárgyat alkotják a gagauz helységnevek, a bolgár és gagauz oktatás az Orosz Birodalom déli tartományaiban a XIX. század első felében, a bolgár diaszpóra nyelve, története és művelődése Moldovában és Ukrajnában, a gagauz helyesírás, a moldovai színházakban, a moldovai zsidók XX. századi történetének egyes vetületei.

A tanulmányok legnagyobb részét oroszul, a köztársaságban hivatalosan elismert „interetnikus kapcsolatok nyelvén” adták ki, de van közöttük ukrán, bolgár, gagauz és héber nyelven megjelent kiadvány is.

DEMÉNY LAJOS

NYOLCSZÁZ ÉV EGYÜTT

Roli anyja gyergyói volt, az apja segesvári szász. hat-évesen egyformán beszélt németül, magyarul és románul. Gyerekkoromban azt hittem, hogy a szászok mind ilyenek, akárcsak a zsidók, amolyan magyar-félék, csak egy kicsit mások, mint Udvarhelyről nézve – mondjuk – a körösz-túriak. Azt hittem, hogy a szászok mind magyarok, s a szászság amolyan cifraság. Később megismertem Csíkban és Udvarhelyen néhány szász családot, amelyek tagjai egyiket nemzedék alatt pontosan olyan nyakas és fafejű székelyekké asszimilálódtak, mint amilyenek mi székelyek hisszük magunkat. Később felnőtt fejjel aztán rádöbbenem, hogy szászok – tulajdonképpen – már nincsenek Erdélyben, mind kitelepedtek, s csak néhány öregember és egy-egy lelkész árválkodik a hatalmas templomok körül a feledésbe gyepesedő temetőkertekben.

Nyolcszáz évig egymás mellett élt Erdélyben a magyar és a szász. *Balogh F. András* arra tesz kísérletet tanulmánykötetében, hogy feltérképezze a szászok irodalmának magyarságképét, hogy – így utólag – számba vegye azt, ami volt, azt, amit mindkét részről elmulasztottak ezen etnikumok az együttélés, de együtt-nem-működés során, 1141 és 1989 között.

Atanulmányíró nem klasszikusan olvasmányos esszét ír, hanem filozófiai és történelmi pontossággal építkező monográfiát, amelyben minden elérhető szakmunkát felhasznál és könyvéhez részletes kronológiát és lényeges bibliográfiai-jegyzéket is mellékel.

Az etnikai és a kulturális távolmaradás dacára, mégis volt eredménye ennek az egymás mellett való élésnek, hiszen részben beteljesedett az eredetileg Szent István királyunktól származó gondolat,

hogy civilizálni kell a magyarságot és európai mesterségekre tanítani. *Sokminden a szászok által sugárzott Erdélybe:* építészeti stílusok, vallási eszmék, a könyvnyomtatás és a polgárosodás. Szászok nélkül nincsenek céhek, nincsenek középkori városmagok, nélkülük a reformáció sem képzelhető el.

A reformáció során azonban többször szembekerültek az erdélyi vajdakkal és a fejedelmekkel, *Bocsikai Istvánnak, Báthori Gábornak és Bethlennek* is baja volt velük. A szászok nem bizonyultak jó kurucoknak a XVIII. század elején, ragaszkodtak privilégiumaikhoz, a bécsi udvar felé húztak, hiszen sokáig Nagyszébenben székelt az erdélyi guernium, a császári hadvezetés és a kormányzó. 1848 is szembefordította őket (a románokkal együtt) a szabadságharcra – *eszközök voltak a Habsburgok kezében.* A dualizmus korában is hüvösen, szigetként zárkóztak el, ódzkodva tanultak meg magyarul, hiszen kénytelenek a budapesti vezetéssel valamiképpen érintkezni, ha a *matyarak* egyszer nehezen törnek a német nyelvet (nem is akarták, hiszen a Béccsel kötött házasságuk eléggé kinkeserves volt). Ez az oka, hogy 1918-ban a szászok Romániától reméltek jobb sorsot, szembefordultak a magyar érdekekkel és meg is kapták, amit a kisebbségek szoktak a nagyromán államtól: *ugyanúgy vesztették el jogaikat és vagyonukat, mint a magyarok.* 1933 után felvillant a vészes nagynémet gondolat. 540 000 német élt ekkor Romániában, ebből 229 000 szász. De ekkor már nem működtek a transzilvanizmus ürügyén létrejött kapcsolatok, egyre kevesebben hallgattak a józan elitre. Megalakult a romániai németek nemzetiszocialista önszegélyező mozgalmának pártja (NSDR), majd ennek radikális szárnyából a Romániai Német Néppárt (DVR). 1939-ben aláírták

a német-román gazdasági szerződést. 1943-tól a romániai németek az SS-ben teljesíthettek szolgálatot. 1945 és 1956 között a *bűnös népet* kollektív büntetésnek vetette alá a sztálinista román vezetés és megfosztotta utolsó vagyontárgyaitól. Elkezdődött az 1989-re lezajló tömeges kivándorlás. Ezekben az évtizedekben az irodalmi és társadalmi kapcsolatok az államilag engedélyezett és kötelező protokollszintre korlátozódtak, a spontán kapcsolatok családi szintekre vagy szűk értelmiségi körökre csak, majd fokozatosan elsovadtak.

Balogh F. András könyvének erénye hiba is. Túl száraz és komoly írás ahhoz, hogy *puszta* olvasmányként lapozhassuk, nem filozofikus igényvel, hanem egyszerű olvasóként.

Valószínű, hogy *Roli* ma valahol Észak-Rajna-Vesztfáliában is beszél még magyarul; akcentussal bár, de nagyon jól meg tudná értetni magát. Felesége (bizonyára) kinti lány, aki derül néha a *Roli* által kiejtet *nyelvelmékeken.* Gyermekük már nem fognak magyarul beszélni, sem románul, esetleg megkeresik a térképen Segesvárt és méricskélnek majd a távol-ságot, mert a papa messziről származik... Az öreg szomszéd most kilencvennégy éves, készen áll arra, hogy az Úr magához szólítsa, mint az Erdélyben maradt öreg szászokat, akik számára ez maradt a haza, ez a nyolcszáz éves cinterem... Ma az egykori szász falvakban mállik a vakolat az elhagyott házakról, s a kapuk deszkahíjas résein cigánygyerekek fényes szeme villan elő... Az újabb nyolcszáz év kezdete ez?

SIMÓ MÁRTON

Balogh F. András: *Az erdélyi szász irodalom magyarságképe.* Budapest, Litera Nova, 1996.

Aurel Baghiu könyvének margójára

A földi halandó — ha eszmélt már akkor — szándékán kívül is vissza-visszatekint a maga életét érintő ötvenes évek felé. Valami belső kényszer irányítja rá azokra az évekre a figyelmét. Aztán csak kitarul az idő árja, és a szemlélő megéri a sodrást, az ötvenes évek nagyerejű, pokoli sodrását. Ebben a felszín alatti örvényben döbbenettel kell tapasztalnunk, mennyi mindent nem tudunk még az említett évek hidegháborús hangulatáról, a rémtettekről. Ott éltünk benne, de a félelem, a hallgatás teljesen elrejtette a látásunk, a tudásunk számára az országban és a világban történeteket. Ezért aztán ötvenévesen vesszük a kezünkbe az arról a korról valló dokumentumokat. Ott esett ez meg nálunk, abban az országban, ahol éltünk? Nem csak velünk történt meg egy és más?

Az 1956-os magyarországi forradalom szikraként hatott és elindítója lett a romániai ellenállás kibontakozásának. Felbolydult Bukarest, Kolozsvár, Temesvár egyetemének diáksága. Temesváron – 1956. október 30-án – a Mihai Viteazul sugárúti 1-es számú diákétteremben összegyűlt egyetemisták előtt elhangzott a Stanca Teodor által megfogalmazott tizenkét pontos MEMORANDUM. A mintegy kétezeröttszáz diákot a bánáti szekuritáté – Negrea ezredes vezetésével – letartóztatta és a Temesvártól 18 kilométerre fekvő Kisbecskerekre hurcoltatta. Azokba a kaszárnyákba vitette a gyűlésen részt vevő és másnap értük tüntető diákokat, amelyekből október 23-a éjszakáján a Temesvár mellett állomásozó szovjet csapatok – az Aradon állomásozókkal együtt – Magyarországra indultak, „segíteni” az itteni „rend” helyreállításában. 1956. október 30–31-én – Temesváron – valóságos háborús helyzet alakult ki: tankokkal, kivezényelt fegyveres katonasággal, a szekuritáté teljes és általános harc-készültségével. Aztán 1956 novemberében és decemberében a temesvári katonai törvényszék – nyílt lázítás vádjával – harmincegy egyetemi hallgatót ítélte el hosszú évekre. Bár tudjuk a választ, mégis kikí-

vánkozik az olvasóból a kérdés: hogyan maradhatott ilyen nagy tömegeket mozgó esemény ennyi éven át titokban?

Valahogy úgy, mint ahogyan az első világháború idején a mintegy 45-50 felsőháromszéki civil székelynek az Ókirályságba való elhajtása megtörtént. Kézdivásárhelyen, Oroszfaluban gyűjtötték össze, majd szekeresből-lovastól hajtották el Bereck felé őket – a Regátba. Sőtlan ételen sínylődtek, kiéhezették őket. Két embert kivéve mind ott pusztultak el. Édesanyám akkor 18 éves bátyja, Dezső Béla velük pusztult el, valahol az Ókirályságban! A történelem semmit sem tud róluk! Édesanyám beszélte el nagyon sokszor nekünk gyermekeknek – a többi mellett ezt – a családot érintő tragédiát...

Aurel Baghiu Rácsok között című, 1995-ben a kolozsvári Zal-moxis Kiadó gondozásában megjelent könyve megdöbbentő dokumentuma az 1956-os temesvári eseményeknek. Ugyanakkor több is ennél: romániai korrajz és egy lélek, egy fiatal értelmiségi őszinte, vallomásokban, versekben való kitárulkozása. A huszonhét évesen nyolc évi fegyházra ítélt diákvezér a börtönben és a rabmunkatelepen a szellem szabadságába kapaszkodik. A rácsok fogságában, fizikai és

lelki gyötrelmek közepette valódi költővé érik.

Aurel Baghiu könyvében a történelmi hitelesség és a dokumentumjelleg teremt harmóniát a különböző műfajú írások között. A vers, az írás veszedelmes volta mint fontos tényező tűnik fel a sorok között. A könyv írója tisztában van azzal, hogy a még otthon, Marosgezsén írt versek közül több miatt – ha a szekuritáté kezébe kerülnek – már korábban börtönbe kerülhetett volna. Édesanyja ezért égeti el otthon a könyveket meg a fia verseit tartalmazó füzeteket, amikor gyermek letartóztatásáról értesül. Sorsunk akkor, ott románoké, magyaroké összefonódott.

1964 szeptemberétől édesapámnak Lenke húgomat egy négy soros vers miatt – amelyet egyik osztálytársa emlékvesszes füzetébe írt bele – kellett elvinnie Szilágysomlyóról Sepsiszentgyörgyre, a X. osztályba. A vers utolsó sora bizonyult „veszélyesnek”: „...Szeresd Magyarországot, Édesanyádat!” Martin Gheorghie, a verset felfedező tanár forradalom veszélyéről beszélt.

A visszaemlékezésben legtöb- bet jeles értelmiségekről olvashatunk. Az 53-as cella „irodalmi körének” tagja volt Paul Radu egyetemi tanár, Ion Rata görög katolikus pap és a bukaresti Szent Száva Liceum tanára, aki egyben a Vatikáni Nunciatura titkára volt Bukarestben, Alexandru Nicolici, a karánszebesi liceum pap-tanára, Titi Mangeavas költő, Mihály király egykori osztálytársa, művészek, papok, tanárok, tiszték. E szűkebb közösségben Alexandru Rusu püspök bölcs és nagylelkű odafigyelése tartotta az egyensúlyt. Értelmes elfoglaltságra irányította a rabok figyelmét, segítette nekik megőrizni emberi mivoltukat az embertelen, középkori viszonyok közepette.

A hidegháború áldozatai között olyanokat is találunk, akik a két

világháború közötti időszak román politikai életnek voltak kiemelkedő személyiségei: Nichifor Crainic volt miniszter, Gheorge Tătărescu volt miniszterelnök és miniszter, Titel Petrescu, a Román Szociáldemokrata Párt volt elnöke stb.

A hiteles kép nyújtásának igénye a könyv legnagyobb értéke. Ez a magánéleti, a különös és érzelmekben gazdag, szép személyes szádra is vonatkozik, amelyben a szerző feleségének állít emléket. Az egyes embert mutatja fel a *történelem* forгатagában. A legnagyobb objektivitásra, tárgyilagoságra törekedve láttatja a cselekedeteket és a következményeket, akár magyarok, akár románok, akár németek, vagy makedón művész az események szenvedő alánya. Aztán a *történelem* ezeket a felmutatott szándékokat, történéseket, emberi cselekedeteket úgy használja fel, ahogyan emberelmével kifürkészhetetlen szándékai, törvényei diktálják. Ebben a tényfeltáró, nagy munkában nem alakítója, hanem eszköze az ember a történelemnek, mint Jónás próféta Babits Mihály versében és utolsó, megrendítő imájában.

A megszámlálhatatlan „próféta”, az értelmiségi réteg „befejezésének” romániai változatát tárja eléünk Aurel Baghiu rendhagyó írása. Emberi gyengeségünk, szűkebb térre figyelésünk ismét ott munkál bennünk. Hajlamosak vagyunk újból és újból azt hinni, hogy csak itt, ezen a tájon eshetnek meg hasonló dolgok. Hogy a mélyvízi sodrásban csak mifelénk zártak el vagy végeztek ki, pontosabban: tüntettek el embereket, például Temesvár mellett a Zöld Erdőben, a szamosújvári börtönben, a Duna-csatornánál.

Összhatásában tiszteletre méltó, mély őszinteségében megrendítő tanúvallomás Aurel Baghiu könyve. Az ilyenekre mindenképp szükség van, hogy a korszakkal foglalkozó munkák kapcsán tamásságunk egészében feloldódjék.

A kollégája elárulta és ő évekre börtönbe került. Már halottnak is hitték, amikor egyszer csak – öregen, megkínzottan, roncsként, fogatlanul – jelentkezett a régi szerelménél. Akkorra már senkije és semmije a külvilágban nem maradt, mindenki rég el is felejtette,

hogy létezett. „Ez csak arra jó példa, hogy a románok „igazságosan” elbántak a sajátjaikkal is 1956 kapcsán” – írja levelében Istvánffy Ilona, aki Erdőszentgyörgyön töltötte gyermekkorát.

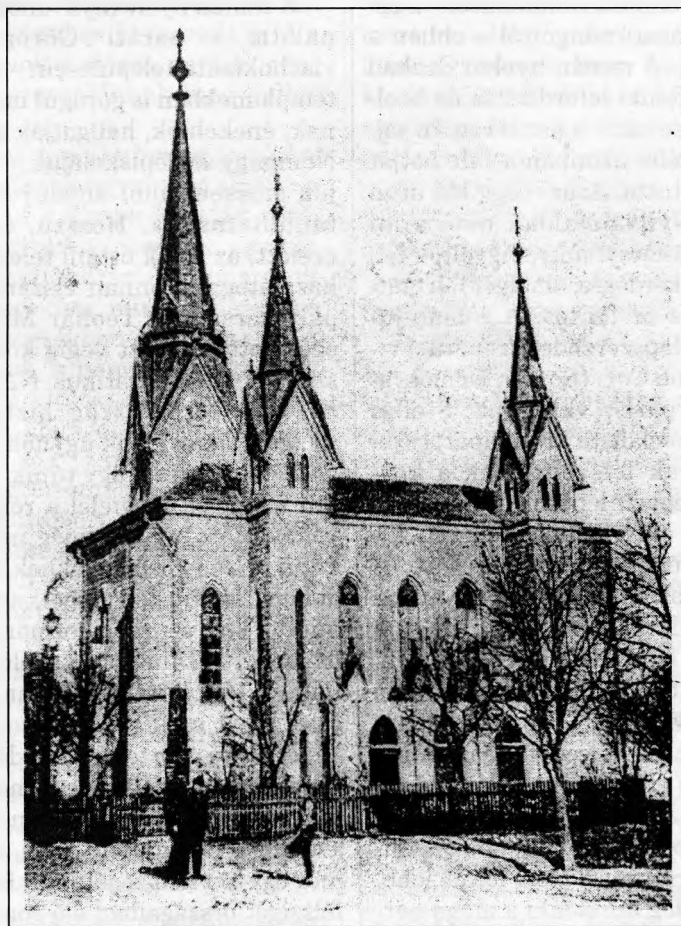
Ilyen „igazságtételek időszaka” volt az a korszak, amelyben gyermekek voltunk. „Gheorghiu Dej – luptător – pentru pace și popor!” — skandalálta a nép Szilágyosmlyó főterén, amikor május elsején vagy augusztus '23-án miniket, iskolásokat is kötelező módon kivittek a hivatalból megtartott ünnepekre. Eszerint a békéért és a népért küzdő harcos volt Románia akkori vezetője. Ezért rendeltek el halálakor háromnapos gyászt az egész országban, hogy mindenki elsirathassa őt. Hogy mennyi szenvedést élt meg akkor Romániába román, magyar, szász, zsidó, azt Aurel Baghiu és mások visszaemlékezései fogják igazán feltárni. Mert

nemcsak a bátor tettekért – amilyen a temesvári egyetemi hallgatók lázadása, vagy a Szamosújváron huszonöt évesen kivégzett Teodor Margineanu főhadnagy tette volt –, hanem a gondolatért, a gondolkodásért is megfontolásokkal fizettek a Kreml árnyékában, Gheorghe Gheorghiu-Dej vezetése idején, Romániában.

Erről szóló dokumentum Aurel Baghiu 1995-ben napvilágot látott könyve!

FINTA ELLA

Megjegyzés: Erdélyi János rendező Aurel Baghiu Rácsok között című könyvének anyagát — más forrásokkal együtt — felhasználta a *Sorsod sötétlő árnyak közt* című filmjének elkészítésekor. A huszonnyolcadik Magyar Filmszemlén Erdélyi János munkája a bemutatkozott művek sorában volt!

A református templom

V L A C H O K

Kurta újsághírré kaptam fel a fejem.

A legnagyobb példányszámú román napilap egyik 1996. október végi számában jelent meg, hogy a Bukaresti Egyetem Hallgatóinak Ligája az Európa Parlament kisebbségekkel kapcsolatos vitái nyomán fel kívánja mérni a Balkán-félszigeten (Dunától délre) lévő román közösségek helyzetét. Egyelőre nyolc történész-jogász-szociológus hallgatót küldenének e célból Macedóniába és Albániába, három hétre. A vállalkozáshoz támogatókat, „szponzorokat” keresnek. (Úgy látszik, az egyébként mélyen nemzeti elkötelezettségű kormány-
nak erre nincs pénze.)

Több mint egy éve írtunk már a Görögországban és más balkáni országokban élő románokról – a román nemzet csángóiról – ebben a rovatban. A román nyelvű Szabad Európa Rádió lefordította és beolvasta írásomat – a hazai román sajtó és közélet azonban a füle botját se mozdította. Azaz – egy idő után mégis. Nyilvánvalóan nem a mi gyarló cikkekünkre figyeltek fel, hanem a kérdésre, amelyet felvetettünk – és ez fontos: A román-jugoszláv alapszerződés szenátusi vitájában Ion Coja (Román Demokrata Agrárpárt), valamint Ștefan David (Szocialista Munkapárt) szenátor urak felszólították a kormányt, tegyen lépéseket a Jugoszláviában élő vlachok nemzeti kisebbségként való elismerésére. A szép szavak elhangzottak ugyan, de nincs tudomásunk arról, hogy a kormány lépett volna is az ügyben.

Valójában mi közünk nekünk a Jugoszláviában, Görögországban, Bulgáriában, Macedóniában, Albániában és Horvátországban élő románokhoz? – kérdezhetné valaki. Nincs éppen elég gondja a romániai magyarságnak? Nem lenne jobb, ha lehetőleg mindenki a maga portáján seperne?

Már erről is szoltunk: látszólag nincs – valójában igencsak közünk van a Dunától délre élő románok sorsához, egyébként minden nemzeti kisebbséghez. A román kommunista kormányzat ugyanis „példamutatóan” lemondott róluk. Sorukat az illető országok „belügyének” tekintette, nem minden politikai megfontolás nélkül, főként azért, hogy a csendes vagy erőszakos beolvasztásra berendezkedő kisebbség-politikájába se kotyogjanak bele „mások” – a határokon túlról.

Pedig nem mindig volt ez így. Jeleztük: a királyi Románia által fenntartott iskoláik és középiskoláik is voltak például a Görögországban élő vlachoknak. Templomaikban – természetesen – románul folyt az istentisztelet. Ma?

A román nyelv (nyilvános) használata a baráti Görögország vlachoklakta településein – tilos. A templomokban is görögül imádkoznak, énekelnek, hallgatják az ígét. Nemhogy középiskolájuk – elemi-jük sincsen, ahol anyanyelvükön tanulhatnának. Hosszú, évekkal ezelőtt, az egyik ottani településre hazalátogató, onnan elszármazott pályatársamat, Teohar Mihadaj egész otléte alatt végig követte a szabad és demokratikus, NATO- és EU-tag Görögország biztonsági szolgálatának egyik ügynöke.

Ez a helyzet – úgy tűnik – teljesen megfelelt-megfelel a rendszer-váltás utáni, egytől-egyig nemzeti-színű román kormányoknak is, gondolom, ugyanazon okból, amelyek miatt a kommunista kormányzat is lemondott a Dunától délre élő románokról. Úgy látszik azonban, nemcsak a két említett szenátor, de a *ténylegesen* nemzetben gondolkodó, fiatal román értelmiség is megmozdult végre. Talán mondanom se kell: az utolsó pillanatban teszi, hiszen még egy-két nemzedék, és a Balkán-félsziget országaiban élő románság beolvad a többségi nemzetbe, hacsak

szellemi vérfrissítést, erőteljes politikai támogatást nem kap az anyaországtól, Romániától. Úgy látszik, a bukaresti egyetem hallgatói számára nem közömbös az egyes becslések szerint mintegy három milliós román sorsa – anélkül természetesen, hogy területi követeléseket támasztanának az illető országok iránt. Csupán meg szeretnék tartani román testvéreiket abban az országhatárok fölötti, közös szellemi hazában, amelyet az anyanyelv, az ő esetükben a román szó jelent valamennyi, ezen a nyelven beszélő számára. Ezek a fiatal román értelmiségek nyilvánvalóan megértik, természetesnek tekintik, ha például Magyarország is szemmel tartja a határain kívül élő magyar közösség életét. Nos, ezért nem mindegy nekünk, miként kezeli a románság a határain kívül élő (nem odavándorolt, hanem ott őshonos) románok sorsát. Igaz, jobban örültem volna, ha maga Románia kormánya lépett volna fel, mégpedig határozott hangon, a nemzetközi porondon a vlachok érdekében. Vagy ez túlzott követelmény lenne a nem is távoli múlt szülőkörű nacionalista politikája után?

A Bukaresti Egyetem Hallgatói Ligájának a kezdeményezése – belátásom szerint – sokkal több holmi politikai gesztusnál. Megjósolhatjuk: az (egyelőre) Macedóniából és Albániából visszatérő egyetemi hallgatók drámai beszámolókkal érkeznek majd, körülbelül olyanokkal, amilyenekkel azok érkeznek, akik a moldvai csángók falvaiba látogattak. Vállalkozásuk igencsak jövőben mutató, és végső fokon a mi sorsunkra is kedvező hatással lehet. Hacsak csírájában el nem fojtják az itteni és ottani nacionalista erők. Mert ezek – bármennyire utálják is egymást – az európai szellem térhódítása ellen bármikor készek összefogni.

FODOR SÁNDOR

LEVÉLVÁLTÁS a Romániai magyar ki kicsoda kapcsán

Kedves Beke György!

Nagy érdeklődéssel olvastam az *Erdélyi Magyarság* 28. számában a Szűrös Mátyással készített beszélgetést. Mindig nagy tisztelettel viseltetem Szűrös Mátyás iránt, bár ezt nem mondhatom el pártjára vonatkozólag is. Mint a beszélgetésből is kitűnik, Szűrös Mátyás igencsak magára maradt ebben a pártban, nem nehéz észrevenni, hogy tulajdonképpen a parlamenten kívül és azon belül is igyekeznek elhallgattatni és partvonalra szorítani...

Bizonyos fokig irigylem a románokat, hiszen nekik sikerült létrehozniuk egy olyan független telekommunikációs eszközt, mint például a *Pro TV*. Ez is nagyon hozzájárult az ellenzék választási győelméhez. Ezzel szemben itt nálunk a „független és ideológiamentes” csatornák szinte csak amerikai supergiccset és erőszaktól hemzsegő filmeket sugároznak. A legnagyobb magán-rádióállomás reklámszlogenje pedig a „Bla-bla-mentesség” való kérdés.

Egy ötletet szeretnék felvetni. A karácsonyi ünnepekre jelent meg a *Romániai magyar ki kicsoda 1997...* Hasznos és állandó böngészésre alkalmas olvasmány, bár az erdélyi magyar közélet számos személyiségét hiányolom belőle. Hasznos lenne, ha századunk végén a Magyarországra áttelepült erdélyiek (nemcsak magyarok) is egy hasonló kötetet jelentetnének meg, hírt hagyva magunkról az utánunk következő nemzedéknek, hogy kik is voltunk.

Öszinte tisztelettel és nagyrabecsléssel

Szűcs Lóránd, Siófok.

***

Kedves Szűcs Lóránd!

Levele a magyar közélet minden (anyaországi és erdélyi) gondjából érinti, engedje meg, hogy

csak az ötletére válaszoljak. A többi kérdésre a folyóirat írásai adhatják meg igazán a választ, az *Erdélyi Magyarság* teljes gyűjteménye.

Impozáns kiadvány a *Romániai magyar ki kicsoda*, amelynek alapos elemzéséhez idő és tér kell. Szakértő szemmel kell végigolvasni mind a 750 oldalt ahhoz, hogy mértékadó véleményt lehessen mondani róla. Miként minden olvasójának, nekem is támadtak futó benyomásaim, kialakult valamelyes meglátásom, ítéletem. Legfennebb ezeket rögzíthetem.

Stanik István főszerkesztő bevezetőjében adattárról beszél, és valóban, a kötetet legtalálhatóbban így lehet minősíteni. Nem érződik rajta a világosan átlátható szerkesztési elv, hogy miszerint került be valaki a Romániában élő magyarok közül és ki maradt ki. Vagyis mi volt a mérce, amit az adattárban szereplőknek meg kellett ütniük.

Teljes mértékben egyetérték Takács Csaba ügyvezető elnökkel, hogy „Ez a könyv híradás arról, hogy vagyunk és leszünk, egyszerűen emlékeztető: önmagunknak, hogy még mindig életképes, erős közösségben élünk; az anyaországnak, a nemzetközi közvéleménynek emlékeztető arra a felelősségre, amelyet ennek a nemzet résznek sok száz éves küzdelemmel megteremtett hagyományaiért, kultúrájáért, megmaradásáért és fejlődéséért velünk együtt vállalnia kell.” Ez a szempont azonban semmiképpen sem indokolja a „feldúsítást”, pusztán a nagyobb létszám kedvéért. Miként romániai magyar irodalmi lexikonunk tiszteletre méltó kezdeményezője vélekedett erről: úgy másfél évvel ezelőtt az szocializmus lenni a tehetséget hozott felszínre a kisebbségi magyarság életében!

A számbeli gyarapodással együtt, a *Romániai magyar ki ki-*

csoda minőségi szegényedést „produkál”. Mert milyen szempont szerint maradhatott ki ebből az adattárból az egyik legkiválóbb erdélyi magyar író, Szabó Gyula? Hol van Tőkés István nyugalmazott püspökhelyettes? A kapkodás vagy a következetlenség jegye, hogy Gyarmath János bukaresti újságírónak nincs szócikke, de szerepel mint a *Romániai Magyar Szó* főszerkesztője a kiadók, szerkesztőségek rovatban. Ugyanitt az említett napilap főszerkesztő-helyettese: Székely János. Ilyen névvel csakugyan találni szócikket, de ő Bodok község kiváló tanára, immár nyugalomban. A *Romániai Magyar Szó* helyettes főszerkesztője ugyanis Székely László — volt, mégpedig 1995-ig. Címzóval ez világosan kitetszik. Ez a megjegyzés csak azért kívánczik ide, mert az adattár szerkesztői azzal büszkélkednek, hogy naprakész kiadványt adtak ki a kezükből, amelyben még az 1996. novemberi parlamenti választások eredményes szereplői is jelen vannak. Bosszantóak az ilyen tévedések, mert az adattár munkatársai szinte mind újságírók, és ennyire nem ismernék — saját kollégáikat?

Ugyanígy jelennek meg váratlan szereplők is, újságírói körökből. Róna Éva kollégánk volt Bukarestben, a *Falvak Dolgozó Népe*-nél. Legalább másfél évtizede kivándorolt Izraelbe, az egyik magyar hetilap munkatársa, nevével állandóan találkozhatok. Az adattárban Romániában élő személyként szerepel (ugyanis csak ezek kaptak bebocsátást). A felületesség iskolapéldája, ha egyazon szócikken belül lehet rajtakapni a szerkesztőt, az ellenőrzőt súlyos következtetésen. Benkő Elek régész, történész bizonyára egy évtizeddel ezelőtt, áttelepülése előtt, állította ki a kérdőívet. Nagyfokú tájékozatlanságnak tartom, ha valaki Erdélyben nem tudja, kicsoda Benkő Elek. De hát minek nevez-

“...Amit erő vagy hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse ismét visszaadhatják. De amiről a nemzet féle a szenvedésektől, önként lemondott, annak visszaszerzése mindig nehéz és mindig kétséges...”

(Deák Ferenc)

Az újonnan bevezetett banki ügyintézés miatt a befizetett csekkek fénymásolatát kapja meg nyilvántartásunk. Ezúton is, és ezért is **NYOMTÉKOSAN** felkérjük előfizetőink figyelmét, hogy címüket pontosan, és főleg **OLVASHATÓAN** tüntessék fel! Azok pedig akik címük fel-tüntetésére **bélyegzőt** használnak, azt **teljes felületével** nyomják a csekkre. Sok címet igen körülményesen tudunk csak kibogozni, és előfordul, hogy pár esetben nem járunk sikerrel. Ezért azoknak, akik nem kapták meg postán lapunkat csak akkor tudjuk elküldeni, ha értesítenek minket az olvasható cím egyidejű közlésével. Kérjük mellékeljék a befizetési nyugta fény-másolatát is.

Számtalan kedves olvasónk érdeklődött telefonon, és sok levelet is kaptunk az ún. „1%-os törvény”-nyel kapcsolatban. Szíves tájékoztatásul ezúton is megismételjük, hogy folyóiratunk, ill. alapítványunk – a törvény erejénél fogva – nem veheti igénybe ezt a – amúgy is csupán porhintéses – „kedvezményt”. Viszont arra kérjük és biztatjuk olvasóinkat, hogy toborozzanak minél több előfizetőt. Természetesen „túlfizetést”, anyagi támogatást is köszönettel fogadunk, és erről – kérésre – (APEH) igazolást állítunk ki. A befizetett összeggel az adóalap csökkenthető.

SEGÍT AZ IRATTÁR

Szerkesztőségünkől többen kértek segítséget főleg Erdélyből azal kapcsolatban, hogy hol lehet beszerezni a katonai szolgálatot igazoló iratokat. Munkatársunk megkereste az illetékes hatóságot, ahonnan a következő tájékoztatást kaptuk:

A Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Központi Irattára folyamatosan igazolja az 1945 előtt és után teljesített katonai szolgálatot – a tartalékkállományból törölt (volt) hadkötelesek szolgálatát – az 1945 előtti hadseregben és a néphadseregben polgári beosztásban alkalmazott személyek munkaviszonyban töltött idejét. Továbbá igazoljuk a frontszolgálatot – a katonai szolgálat során meghalt személyek halálát, hadifogsági időt – s végül minden olyan eseményt, amely a rendelkezésre álló irattári okmányok alapján igazolható.

Napjainkban egyre több külföldi újságban foglalkoznak a különféle igazolások kiadásának ügyével. Előfordul(t), hogy egy-egy cikk írója – hiányos ismeretei miatt – pontatlan, sértő tájékoztatást ad(ott) a kérelmek intézésének módjáról.

Az irattár – igazolási tevékenységét szabályozó rendelkezések szerint – kizárólag csak azt igazolhatja, amire vonatkozóan korabeli eredeti okmánnyal rendelkezik, vagy ha ilyen okmányt a kérelmező küld a részünkre. A rendelkezésünkre álló korabeli iratok nagyon hiányosak – a háború viszonyosságai során és az azt követő években úgy a hivatalokban, mint a magánszemélyeknél számtalan irat megsemmisült, elkallódott. Nem minden irat került a levéltárakba, irattárakba.

Nagyon sokan nem tudják és kérdezik, hogy hol és hogyan szerezhető be a szükséges igazoló irat?

A kérelmet írásban vagy személyesen lehet előadni. A kérelemnek a kutatói tevékenység segítése érdekében tartalmaznia kell a személyes szabadságban korlátozott személy adatait. Konkrétan: nevét, rendfokozatát, anyja nevét, születési évét, valamint azt, hogy az igazolást milyen célra kéri.

A kérelemhez célszerű csatolni – ha van – az igazolás alapjául felhasználható bizonyító erejű korabeli iratot, vagy annak *hitelesített másolatát*. Ilyen lehet: katonakönyv, hadifogoly igazolvány, hadifogoly elbocsájtó irat, kitüntetési igazolás, tábóri levelező lap stb.

Az előírások szerint hiteles fénymásolatnak tekinthető: az *eredeti irat minden oldaláról készült, összetűzött,*

a tűzésnél leragasztott, közjegyző, vagy – RMDSZ által lebélyegzett és aláírt másolat.

A tények tisztázásához a rendelkezésre álló okmányokat, illetve esetenként a kérelmező által benyújtott iratokat használjuk fel.

Nagyon sok esetben nem merik elküldeni az eredeti katonakönyvet, félvén attól, hogy nem kapják vissza. Amennyiben az eredeti okmányokat megküldik, azt mi *minden esetben* a Külügyminisztérium Konzuli Főosztályán keresztül az igazolással (válaszlevéllel) együtt visszaküldjük.

Nehézséget okoz a kérelmek feldolgozásokor, hogy – gyakran olvashatatlan a kézírás – a kérelmező nem közli a Magyar Hadseregben használt nevét, vagy magyarosított nevét – a helységneveket románul írják – volt katonai alakulataik megnevezését rövidített formában, román nyelven tüntetik fel. (Az irattár korabeli nyilvántartásaiban a nevek, helységek nevei, az alakulatok megnevezései, stb. magyarul vannak regisztrálva.)

Minden érkezett kérelemre a kutatás eredményétől függetlenül válaszolunk. Ha igazolni nem tudunk, akkor a kérelmezőt tájékoztatjuk arról, hogy hová forduljon ügyének további intézése végett.

Az ügyek intézésének gyorsítása, valamint a külföldről történő utazások elkerülése végett, nem ragaszkodunk a személyes megjelenéshez. A kérelmeket, a korabeli okmányokat, vagy azok hiteles másolatait levélben is el lehet juttatni az irattárhoz. Hivatalos meghatalmazás esetén a Magyarországon élő rokon is beadhatja az igazolási kérelmet. (Címünk: Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Központi Irattár Budapest, Pf.: 15. 1277).

Végezetül tájékoztatom az érintett kedves Ügyfeleinket, hogy a kérelmeket az ügyintézők az érkezés sorrendjében dolgozzák fel. Sajnos az érkezett kérelmek nagy száma miatt a válaszadás ideje kissé elhúzódik. Ezért minden érintett személytől tisztelettel megértést és türelmet kérek.

Budapest, 1997. február 20.

**Csárádi József ezredes
igazgató**

Az irattár címe:
Magyar Honvédség Központi Irattára
1024 Budapest, Feketesas u. 4.
Félfogadás: hétfő és csütörtök
8–12-ig és 13–15,30-ig

Meghurcolás, börtönévek — erdélyi sors

Szeptember 21-én, szombaton temették el dr. Gazda Ferenc tanár urat a háromszéki Haraly faluban. Élt 76 évet. Kolozsváron az idősebb tanerők ismerhették: az ötvenes években az egyetem történelmi katedráján volt tanársegéd. Ígéretesen indult karrierje, de következett 1956... Őt is elkapta a nagy „nemzeti éberség”. Szekuritáté, kihallgatások, megfélemlítés. Megtorlás az el nem követett bűnökért. Sok társával együtt Ő is megjárta a szeku kolozsvári fogdáját. Majd Szamosújvár, Zsilava, Bukarest, újra Szamosújvár és Dés következett. Hét és fél évet töltött börtönökben. Ártatlanul. Elrabolt esztendő az életéből. Szabadulása után tilos volt számára a tanítás. A kolozsvári bútorgyárban kapott könyvelői állást, nyugdíjazásáig. Ha testét a börtönévek gyötörték is, a szelleme, lelke ép maradt. Nem panaszkodott a testi-lelki szenvedésekre, pedig későbbi betegsége csírát a börtönökben szerezte. Optimista beállítottságú, segítőkész, széleslátókörű és tudású embernek ismertem meg, amikor meglátogatott bennünket. Sepsiszentgyörgyre jártakor mindig felkereste Erős János tanárt, volt fogolytársát. Színesen, érdekesen társalgott. Szívesen hallgattam szavait. Az utóbbi években egyre ritkábban járt mifelénk. Utoljára a kovásznai szívkórházból jövet láttuk. Akkor már látszott, hogy egészsége nagyon megromlott. Egy hónapja kezdett betegeskedni. Szívét, tüdejét támadta meg a kór. Testvére hazahozta Kovásznára, ahol szerető, gondos ápolás mellett ment el örökre. Kiszabadulása után *Elrabolt esztendők* címmel megírta börtönélményeit. Szívszorító volt olvasni. Megírta szülőfaluja templomának a történetét. A templom renoválásában résztvett. A templom körbefutó esőcsatornája az ő adománya. Néhány éve, hogy a felújított templom ünnepére rendezett nagy számú falutalálkozón beszélt a megmaradásról, szülőföld szeretetéről. Most ő is ott pihen szülőfaluja temetőjében a szülei mellett.

Gazda Ferenc tanár úr sorsa azonos az ezredvégi erdélyi magyarság sorsával. Harc a megmaradásunkért. Üldöztetés, meghurcolás, börtönévek, kettétört életutak. Erdélyi sors. Ára, nagy ára van az itthonmaradásunknak, megmaradásunknak. Élete példát mutat az utánunk jövő nemzedéknek.

Hétfői Romániai Magyar Szó
1996. október 7.
Bartha Klára, Sepsiszentgyörgy

Északolasz állam alakul?

Megalakítanák a padán szövetségi köztársaságot

A padániai szövetségi köztársaság függetlenségéről szóló nyilatkozatot, a padán népek alapvető jogainak chartáját és a függetlenség elérésének menetrendjét tartalmazó ideiglenes padán alkotmányt ismeretik szeptember 15-én a Pó folyó mentén rendezendő megmozdulásokon – jelentette ki *Roberto Maroni*, az Észak-Olaszország elszakadását hirdető Északi Liga második számú pártvezetője.

A független Padánia lesz az új Európa alapja, mivel Európában a nemzetállamok ideje lejárt, helyüket a függetlenségüket kivívó népek, régiók veszik át – hangsúlyozta Maroni. A volt belügyminiszter szerint a független Padánia legkésőbb egy éven belül ténylegesen is létezni fog.

Az új állam földrajzi kiterjedését illetően Maroni nem állt meg a Pó-síkság déli határánál. Szerinte ide fog tartozni Olaszország középső részéből is egy jelentős terület: Toscana, Umbria és Marche. Az Északi Liga vezetőinek eddigi nyilatkozatai alapján a független Padánia mind lakosainak számát, mind területének nagyságát illetően meghaladja majd a Rómának hagyott „maradék Itáliát”.

(Új Magyarország)

A kisebbségi konfliktusok elsimítésének lehetőségei

A szakértői elemzés a határrevíziót sem zárja ki

A kelet-európai kisebbségi konfliktusok lehetséges megoldásai között a népek önrendelkezési jogának érvényesítését is tekintetbe veszi Georg Brunner professzor tanulmánya. A Teleki László Alapítvány gondozásában nemrég magyarul is megjelent könyvet és szerzőjét az elmúlt hét végén Glatz Ferenc, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke mutatta be Budapesten.

Glatz Ferenc úttörő jellegűnek nevezte a *Nemzetiségi kérdés és kisebbségi konfliktusok Kelet-Európában* című tanulmányt, mert a régióknak feszültségeiről felületesen tájékozott Nyugatot felvilágosította az etnikai helyzet lényegéről. Aláhúzza: a könyv európai integrációs munkabizottságok megrendelésére készült, és nyugati politikusok kézikönyvévé vált. A szerző valamennyi állampolgári jog nemzetközi szinten elismert szakértője. A Magyarországról negyven éve elszármazott, nyelvünket ma is kitűnően beszélő Georg Brunner professzor elmondta: egyrészt a kérdéskör jellegét, másrészt a feszültségoldás lehetőségeit kívánta vázolni tanulmányában.

A kisebbségi konfliktusok rendezéséhez a volt szocialista országok nemzetállami felépítésének bemutatása és az etnikai jellegű ellentétek okainak vizsgálata nyomán jut el a szerző. Aláhúzza, hogy sok esetben a szétszórta élő népcsoport nem hozhat létre olyan önkormányzatokat, amelyekben a kisebbség lehetne a többség. Ezért a területi autonómia kiegészítéseként Brunner a személyi autonómia megvalósítását tartja célszerűnek.

A népek önrendelkezési jogának alapján a határrevízió segítségével az „eredeti” államtól történő elszakadás lehetőségeit is elemzi a szerző. Rámutat: a hatvanas évek során a jog maradéktalanul érvényesült a gyarmatok felszabadulásakor. – Kétségre vonható-e vajon ezek után, hogy az önrendelkezési jog a kelet-európai népeket és az önkényes határrendezések során leszakadt részeket is megilleti? – teszi fel Brunner a kérdést. Megállapítja, hogy az állami szuverenitás és az önrendelkezési jog elvben egyenrangú. Így a konkrét helyzet mér-

legelése után dőlhet el, hogy a két, egymásnak ellentmondó jog közül melyik kecsegtet nagyobb eséllyel a konfliktusok elsimításában. A tanulmány megállapítja: sem a Romániában, Szerbiában, Szlovákiában vagy Ukrajnában élő magyar népcsoportok, sem Budapest nem törekszik határrevízióra. Céljuk legfeljebb a kisebbségi autonómia valamelyik formája. – Ha azonban Románia, Szerbia vagy Szlovákia represszív kisebbségi politikája tovább erősödne, az autonómiára irányuló törekvések a kiválás szándékává válhatnak – szögezi le Georg Brunner, aki kivételes esetekben, az érintett népcsoport tagjainak felkínált lehetőségként a lakosságcsere is megemlíti a válságfeloldás módozatai között.

A jelentősebb kisebbségi népcsoportok a volt szocialista országokban, az ottani hivatalos adatok szerint

	(ezer fő)
OROSZOK: 14 szovjet utódállamban	25290
TATÁROK: 5 szovjet utódállamban	6643
UKRÁNOK: 8 szovjet utódállamban	6495
MAGYAROK: Romániában, Szlovákiában, Kis-Jugoszláviában és Ukrajnában	2757
ALBÁNOK: Kis Jugoszláviában és Macedóniában	2155
NÉMETEK: 3 szovjet utódállamban és Romániában	2020
TÖRÖKÖK: Bulgáriában és Üzbegisztánban	906
* Szerbek, horvátok és bosnyákok nélkül	

(Forrás: Georg Brunner, *Nemzetiségi kérdés és kisebbségi konfliktusok Európában*)*

N. O.

Felhívás

Erdély szellemi életének, az egész magyar tudományosság fejlődésének, kimagasló eseménye volt Magyarországon második egyetemének,

a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemnek, 125 évvel ezelőtt, 1872. november 10-én történt ünnepélyes megnyitása.

Ezt az eseményt mintegy évszázados előkészület, az erdélyi magyar tudományos élet több nemzedékének áldozatos munkája előzte meg, tudományos értékű múzeumi gyűjtemények, könyvtárak létrehozása, az erdélyi magyar társadalom és egyházak jelentős anyagi hozzájárulása és olyan neves tudósok munkássága, akik már az egyetemes magyar tudomány elismert személyiségei voltak a történet és irodalomtudomány, a nyelvészet, a természettudományok és az orvostudomány területén.

A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem több mint hét évtizedes működése során, igen mostoha történelmi viszonyok között (két világháború, kényszerű kitelepítések) olyan kiemelkedő tudósokat adott a magyar és európai tudománynak, akiknek munkássága meghatározó volt az egyetemes modern tudomány fejlődésére. Csak két nevet emelünk ki, a nobeldíjas Szent-Györgyi Albertet és Bay Zoltán fizikust, mindketten a Ferenc József Tudományegyetem szegedi korszakában jutottak tudományos eredményeikhez. De felsorolhatnánk legalább száz tudós nevét, a Magyar Tudományos Akadémia tagjait, akik mind a Kolozsvári Magyar Tudományegyetemről indultak és jónéhányan ma is elismert művelői valamely tudományágnak. A végzetek tízezrei között pedig egyházi és politikai vezetők, írók, művészek, a társadalom minden területén jelentős szerepet betöltő értelmiségi szakemberek nevelődtek, akiknek tevékenysége ma is nélkülözhetetlen Erdélyben és Magyarországon egyaránt.

Mindez arra kötelez bennünket, akik ennek az Egyetemnek a falai között tanultunk, hogy méltó módon emlékezzünk meg Egyetemünk 125 évvel ezelőtti indulásáról és küzdelmes, de eredményes évtizedeiről.

A Bolyai Egyetem Barátainak Egyesülete és a Bolyai Egyetemért Alapítvány elhatározta, hogy 1997. év novemberében ünnepi ülésen emlékezik meg a Ferenc József Tudományegyetem indulásáról. Az

ünnepi emlékezést azonban csak a magyar társadalom, társadalmi és kulturális szervezetek támogatása teszi lehetővé. Tisztelettel kérjük mindazokat, akik fontosnak tartják ezt a megemlékezést, járuljanak hozzá annak költségeihez. Személyenként 2000 Ft. adomány esetén részvételt biztosítunk az ünnepi emlékező ülésen és az azt követő baráti összejövetelen. Mindenki részvételét EMLÉKLAP-on örökítenénk meg, melyet az ünnepség alkalmával kapnának kézhez a résztvevők.

Az ünnepség tervezett időpontja 1997. november 8. 10-14 óra. Ezt követően kerülne sor a baráti találkozóra egykori tanárokkal, végzetekkel.

Kérjük 1997. augusztus 1-ig szíveskedjék jelezni részvételi szándékát és az Egyesület bankszámlájára befizetni a részvételi díjat. Egyúttal azt is kérjük, szíveskedjék jelezni, hogy az Emléklapon kinek a nevét tüntessük fel.

Postacím: H-2100 Gödöllő, Palotakert sétány 11. VIII/2.

Bankszámlaszám: OTP Gödöllő 11742049-20306803

Bolyai Egyetem
Barátainak Egyesülete
Bolyai Egyetemért
Alapítvány

Lehetetlen demokratikus jogállamnak tekinteni azt az országot, ahol több mint öt év óta nem volt lehetőség az egyházak által megfogalmazott „vallásügyi törvény” megvitatására, megszavazására. Mindhiába hangoztatja Románia a szabadságjogokat, a történelmi magyar egyházak Erdélyben nem szabadok. Nem szabadok azért, mert államosított és vissza nem adott ingatlanai híján nem tudják feladatukat, isteni küldetésüket teljesíteni.

Reizer Pál
római katolikus püspök,
Szatmárnémeti

ADOMÁNYOK

BELFÖLD

Dr. Sárdy György, Budapest	400
Bartók Béla Pusztavám	1.200
Szűts-Jantti Éva Budapest	400
Dr. Lengyel Gyula Kengyel	1.200
Lendvay Elemér Budapest	1.700
Fazakas Kalló Sándor Budapest	1.200
Régeni Schmidt István Budapest	1.200
Dr. Szabó Györgyi Budapest	5.000
Mág Tamás Göd	5.000
Vidó Zoltán Budapest	1.200
Róm. Kat. Plébánia Tataháza	5.000
Dr. Szász Árpád Sopron	1.200
Zágoni István Budapest	9.800
Dr. Sándor Imre Komló	1.200
Dr. Mészáros József Budapest	5.000
Ludvig Gyuláné Budapest	1.200
Nagy Miklós Budapest	2.200
Dr. Petheő Károly Budapest	4.200
Tóth Ferenc Ikervár	1.200
Szűcs Lajos Kozármisleny	1.200
Dr. Gönczy Béla Nagykőrös	800
Dr. Szilágyi Gizella Farkasgyepű	1.200
Ernyei Lajos Leányfalu	1.200
Hímer Zsigmond Diósd	1.200
Dr. Bencsik József Cegléd	1.200
Dr. Orbán Antal Bonyhád	4.200
Kormos László Budapest	2.000
Dr. Szakács Zoltánné Budapest	1.700
Dr. Parádi Enikő Szigethalom	6.000
Deák Vince Tahó	800
Vinczer Géza Kenderes	2.000
„Koppány Rendszer” Bt. Letkés	5.000
Molnár Márta Kaposvár	10.000
Csikszentkirályi Lestyán Ferenc	15.000
Hódos Ferenc Répcelak	1.200
Dr. Ince Laura Jászberény	1.200
Gerzsenyi István Gellénháza	4.200
Miskolczi János Budapest	1.200
Dr. Horváth Zsolt Lovasberény	1.000
Dr. Kiss András Pócsmegyer	1.200
Luby Csilla Budapest	800
Dr. Balázs-Fényi László Kapuvár	1.200
Pánti László Nagyigmánd	2.000
Asztalnok Iren Celdömök	4.200
Bíró Ignác Miskolc	700
Dreisztruk János Tatabánya	1.200
Dr. Zólyomi Valéria Csorna	2.200
Dr. Jánosi András Balatonalmádi	400
Szűcs Lóránd Siófok	400

Pánczél Tivadar Budapest	4.000
Ocskay Gábor Vác	2.200
Dr. Pruzsinszky Sándor Göd	2.200
Dávid Márton Leányfalu	700
Dr. Anyagi István Karancsás	1.200
Pál Csaba Tiszacsege	700
Dr. Jakab András Budapest	1.200
Jancsó László Miskolc	1.200
Dr. Bertha Csilla Debrecen	1.200
Dr. Tamás Attila Komló	500
Kornis Gabriella Budapest	12.000
Bátor Béla Jászapáti	1.200
Máthé Attila Veszprém	5.000
Dr. Torday Ferenc Rákosszegy	3.000
Szász Géza Bp.	1.000 Ft
Czizmady Gábor Bp.	1.000 Ft
Dr. Baltház Lajos Szentendre	2.000 Ft
Csegezi Károly Budapest	1.000 Ft
Szacsay Irméné Solymár	1.200 Ft
Széchy Gábor Bp.	1.200 Ft
Szenzensteinné Strump Erzsébet Bp.	600 Ft
Rusztli Gyula Bp.	2.000 Ft
Dr. Csukás Zoltán Miskolc	1.600 Ft
Zsombori Ilona Pécel	2.000 Ft
Dávid Sándor Bp.	1.200 Ft
Nagy Tibor Bp.	1.500 Ft
Szaszko András Portelek	5.000 Ft
Dr. Csukás Zoltán Miskolc	2.000 Ft
Zárnd Csaba Balatonfüred	1.200 Ft

KÜLFÖLD:

Weil Magda Németország	10.000 Ft
Dr. Czako József Németország	5.000 Ft
Rev. Szigethy Béla USA	20 US \$
Dr. Böszörményi László Kanada	20 US \$
Hegyí György Ausztria	500 ATS
Miklós Áron Svájc	100 CHF
Szántó Stefan USA	20 US \$
Bura Joseph USA	40 US \$
Dr. Szóczi Árpád Kanada	100 CAD
Dr. Benkő Jenő USA	100 US \$
Vályi Ladislav Franciaország	200 FRF
Zsidó László Olaszország	20.000 ITL
Casariini Németh Gertrúd Olasz.	20.000 ITL
Buzy I. Ausztrália	23 AUD
Papp Béla Ausztrália	23 AUD
Simó Lajos Kanada	15 CAD
Kutasi Lajos Kanada	100 CAD
Farkas Károly Szlovákia	2.000 Ft

Közvetlen légi járatok Budapest és Marosvásárhely között

1997. februárjában megegyezés jött létre a magyar LinAir és a román Miravia magánlégitársaságok között a Budapest–Marosvásárhely közvetlen légi járat beindításáról, rendszeres charter üzemelés formájában. A szerződés értelmében a Miravia légitársaság megbízta a LinAir-t, hogy magyar repülőgéppel és személyzettel 1997. március 17-től kezdődően heti 2 alkalommal repülje a vonalat.

A járatok hétfőn és pénteken közlekednek a Budapest, Ferihegy 1 – Marosvásárhely – Budapest, Ferihegy 1 útvonalon. Az út Marosvásárhelyre 1 óra 10 percet, visszafelé pedig 1 óra 15 percet vesz igénybe. Budapesten a két utasforgalmi terminál – Ferihegy 1 és Ferihegy 2 – számos csatlakozó járat áll az utasok rendelkezésére. A járatokon a LinAir által üzemeltetett Jak-40-es gépek repülnek. A 21 személyes sugárhajtású repülőgépek a nemzetközi repülések során megszokott kényelmet nyújtják a napszaknak megfelelő étkezésekkel együtt.

A két város között menettérti jegy ára 245 USD, vagy az ennek megfelelő helyi valuta.

Információ és helyfoglalás: 296-7791 és 296-7891 (fax)

Az Erdélyi Magyarság külföldi képviselői:

Amerikai Egyesült Államok:

Maria Orbán-Bihary
402 East 65th street 2B
New York, NY. 10021
Tel.: (1)212-744-7946
Fax: (1)212-744-0614

Ausztrália:

Jed Productions, Józsa Erika
Cím: 22 Marinelle Street Manly Vale
2093 Australia
Tel./fax: 612-9907-6151

Ausztria:

Österreichische Landerbank
Aktiengesellschaft, Wien
Konto-Nor.: 243-190-514/01

Argentína:

Dr. Theész János
Julian Alvarez 1792
1414 Buenos Aires
Tel.: 89-3535

Belgium:

Sass István
Place des Verriers 14/102, 4100
Serraing
Tel.: 41-36-72-46
Konto Nr. CGER 001120993836

Dánia:

Dansk-Ungarsk Seiskab,
Hortensiavej 12. 1857 Frederiksberg C

Hollandia:

K. A. Pehlig-Stubnya,
Muzenlaan 5, 2353 KB. Leiderdrop,
Postabank No. 653 557
Tel.: 07/89-03-31

Izrael:

Páll Tibor
Street Puah 6 A/5
35311 Haifa
Tel.: 528780

Kanada:

Kate Karácsony, Pannonia Books Ltd.
P. O. Box 1017 Postal Station „B”
Toronto, Ont. M5T 2T8
Tel./Fax: (416)5353-963

Nagy-Britannia:

Klára Adams, Hungarian Book Agency
87 Sewsardstone
Road Lodnon E2 9 HN
Tel.: 44-81-980-9096
Fax: 81-938-0633

Olaszország:

Maria Toth Pittaluga
Mellbodes 41.09045 Flumini (CA)
c/c N 15853 096
Tel.: 70-830-309

Svájc:

Anikó Parragi
8049 Zürich, Imbisbühl Str. 132.
Tel.: 41/1/341-88-69
Zürcher Kantonalbank
Kto. Nr. 1118-0298.950 Zürich

Svédország:

János Járay
Fagotgr. 5/B, 223 68 Lund,
Tel.: 14-70-81
Postgiron: 6310 106-7

Azokban a – főleg európai – országokban ahol nincs lapunknak képviselője, olvasóink előfizetésüket akár címünkre postázott csekkel, akár money orderrel rendezhetik, de küldhetnek postai „COUPON” is. Amennyiben magyarországi ismerőseiken keresztül akarnak előfizetni, úgy kérésre (akár üzenetrögzítőnkön keresztül is) csekkel küldünk.

A román-magyar megbékélés

A román-magyar, olykor viharos, sokszor feszültséges viszony történetében, e században először, kormányzatunk mind belpolitikai, mind külpolitikai vonatkozásban bátor, jól átgondolt és gyümölcsöző megoldásokra vállalkozott, amelyek a valóságos megbékéléshez vezetnek. Első ízben helyettesítették határozottan a hamis kiindulópontból fakadó, áthidalhatatlan ellentmondások logikáját a közös érdekek és célok egyetlen érvényes logikájával.

Belhonilag az RMDSZ képviselőinek természetes kapcsolása az állami képződményekbe, beépülésük a hatalom gépezetébe nem csupán fizetséget jelent e Szövetség érdemeiért az 1996. novemberi választási győzelemben. Ezáltal elismerést nyer az a szükségesség, hogy a magyarok részt vegyenek annak az országnak a fölemelkedésében, amelynek állampolgárai, s amelyben jogaik és kötelességeik azonosak a többiekével. *A több mint fél századév múltán uralomra kerülő demokratikus kormányzat politikai érettsége nyilvánvalóvá tette a magyarok szakmai és politikai illetékessége szerinti részvételének szükségességét a vezetésben, mind a végrehajtó szerekek minden szintjén, mind az állami közigazgatásban.* Amiként egyenlők vagyunk a törvény színe előtt, hasonló módon, függetlenül etnikai hovatartozásunktól, egyenlő jogunk részt venni az ország vezetésében és ügyeinek gazdálkodásában.

Külpolitikailag az új kormányzat nem kevésbé határozott lépést tett a Bukarest és Budapest közötti régi viszályok és ellentmondások, ellenségeskedések felszámolásában, amelyek egyaránt Románia és Magyarország kárára szolgáltak. A román külügyminiszter budapesti látogatása többnek számít, mint sikeres diplomáciai lépésnek. Úgy hiszem, ez nyilvánvaló pozitív történelmi töltetű fordulat kezdete a román-magyar viszony történetében. Része egy dinamikus külpolitikának, melynek célja visszaszerezni az ország elvesztett hitelét és újjáalakítani Románia státusát a nagyvilágban.

Románia és Magyarország célkitűzései inkább egymáshoz közelítik őket, semhogy elválasztanak egymástól. Bizonyos, hogy **együtt** sokkal határozottabban tudunk ellenállni a közös fenyegetettségnek, mint elkülönítve. Magyarországot hatékonyabban oltalmazza a NATO ernyője, ha az egyidejűleg nyílna ki fölötte és Románia fölött. Amint azt Adrian Severin bizonyította, az egyidejű NATO-felvétel az azonos geostratégiai övezet országaira vonatkozóan, meghatározó érv Románia fölvételére az Atlanti Szövetségbe, együtt Lengyelországgal, Csehországgal és Magyarországgal. Egyébiránt, a geopolitikai érvek és a kiegészítő gazdasági tényezők eleve egy Budapest-Bukarest tengely szükségességét nyomatékosítják. Maga a visegrádi háromszög szilárdabbá válna, ha Bukarest betagolásával négyszögge változna. A nemrég elkészült szép autósztráda, mely Bécsset (egyben az egész nyugati és közép-európai autósztráda-hálózatot) egybeköti Budapesttel, új, valóban kontinentális jelentőséget nyer majd azáltal, amikor kiépül Bukarestig és onnan tovább a Balkán felé.

A román-magyar közeledést alátámasztó érvek oly kézenfekvőek, kivált a nagy európai integráció építőtelegeinek körülményei között, mely most nyílik meg földrészünk közepén és délkeleti részében, hogy meg nem értésük fölér a politikai korlátoltsággal. A román-magyar megbékélés ellenfelei, a szélsőségesek maradi, antidemokratikus, Európa-ellenes képzelgéseiket állítanák az új kormányzat politikai akaratával szemben. A Románok Nemzeti Egységpártja egyik vezetőjének afféle nevetséges lázálmai, miszerint "Romániát a kisebbségek vezetik", vagy hogy egy magyar konzulátus azt jelentené, hogy Románia kormánya autonomizálja Erdélyt, méltatlanok a felelős szellemiségre nézvést. E mozgalom vezetőinek törekvése, hogy aláírásokat gyűjtsenek a kolozsvári magyar konzulátus újjáalakítása ellen, azokhoz a képtelen, értelmetlen nyüzsgésekhez tartoznak, amelyek egy álnemzeti politikára jellemzők, és annak a román ügynek ártanak a legtöbbet, melyet úgy mond szolgálni kívánnak.

Az ellenségeskedés leggyakrabban a félelemtől és tudatlanságból fakad, leginkább az történik, hogy nem ismered azt, akit ellenségednek tartasz, mint ahogy ismered sem ismered, amikor hamis képet festesz róla. A románok és a magyarok között sok a kulturális egymásrahatás. Ezeket meg kell ismerni és ápolni kell.

Erdélyi vagyok, erdélyiek gyermeke. Egy olyan tájegység gyermeke, amelynek szépsége, értékrendje, jelentősége éppenséggel etnikai, nyelvi, vallási, szokási sokféleségből és azok egymásrahatásából származik. Ismerem és becsülöm magyar egyetemi professzortársaim munkásságát, hasonlóképpen a romániai magyar írókét, évekkkel ezelőtt könyvet írtam a romániai magyar írókról, mint ahogy tanulmányköteteim jelentek meg a román írókról. A megértésnek a gyökeres, kölcsönös megismerés az alapja.

Mindannyian tudjuk, előttünk egy követendő nagy példa. Franciaország és Németország mintegy száz év leforgása alatt három véres háborút viselt egymás ellen. Minden francia és német nemzedéket 1870 és 1945 között megcsónkítottak ezek a világégések. E két ország, két nemzet megbékélése, a tény, hogy Németország Franciaország **természetes** szövetségese lett, az Európai Unió legszilárdabb alapja. A francia-német modell ihletül kell szolgáljon számunkra a román-magyar közeledésben, a szóban forgó országok minden különbözősége ellenére.

Minekutána éveken keresztül a müncheni egyetem vagy a párizsi Sorbonne amfiteátrumában ott voltak előttem a francia és a német, a testvériesült hallgatók, miután hazatértem, nagy elégtélelemre szolgál, hogy román hallgatóim mellől előadásaimról sohasem hiányoznak a magyarok. Az ő egyetértésükben, spontán, természetes bajtársiasságukban látom a román-magyar megbékélés jöreménységű jeleit.

NICOLAE BALOTĂ
(Szász János fordítása)

ÁLLÁSFOGLALÁS A KOLOZSVÁRI BOLYAI TUDOMÁNYEGYETEM KÉRDÉSÉBEN

Az 1872-ben alapított kolozsvári magyar egyetem, egykori Magyarország második egyeteme egy és egynegyed százada létesítésének évében, az erre emlékező ünnepsorozat kezdetén Budapesten összegyűlt egykori diákok és tanárok és az érdeklődő magyar értelmiség szükségesnek tartjuk állást foglalni az egykor, 1945-ben, a Ferenc József Tudományegyetem utódjaként létrejött kolozsvári Bolyai Tudományegyetem újraindításának kérdésében. Szükségesnek tartjuk leszögezni – kiemelve ennek példamutató tanulságát – hogy az 1945. júniusában létrejött kolozsvári Bolyai Tudományegyetem több történelmi ténynek köszönhető születését:

1. A Ferenc József Tudományegyetem tanácsa, tanszemélyzete és diáksága Kolozsvár román és magyar politikai, társadalmi, egyházi szervezeti kérésére és biztatására, nem teljesítette a kiűritési parancsot és az egyetem teljes felszerelését megőrizve, a város katonai elfoglalása után is folytatta működését. Ennek köszönhetően, amikor Kolozsvár visszakерült a román államhoz, a kolozsvári magyar egyetem teljes felszereltséggel, megfelelő épületállománnyal, szakkönyvtárakkal és laboratóriumi, klinikai berendezéssel ellátva működött.

2. A román kormányzat ezt elismerve annak a feltételnek teljesítése árán, hogy egy működő magyar egyetem adta át épületeit, az 1940-ben eltávozott Ferdinánd Egyetemnek, a román egyetem visszahelyezését elrendelő 1945. évi 406-os királyi rendelettel egyidejűleg, a 407-es rendeletben kimondta a kolozsvári magyar tannyelvű állami egyetem létesítését. A román kormányzat és az uralkodó közös döntése volt – Románia történetében először – önálló magyar tannyelvű egyetem létesítése, működése. Ez a második tény, melyet az önálló magyar egyetem visszaállításának kérdésénél figyelembe kell venni.

Ennek a ténynek a jelentőségét és nemzetközi fontosságát az is kiemeli, hogy az 1947-i párizsi béketárgyalásokon a román békedelégáció külön hivatkozott a Bolyai Egyetem létezésére, mint a román demokratikus nemzetiségi politika kiemelkedő eredményére.

3. Még egy fontos tényt kell kiemelnünk, mely, szintén tanulságként szolgálhat a jövőre nézve: a közvetlen háború utáni időszak nehézségei ellenére és a román állam gazdasági, pénzügyi helyzetükre való tekintettel a magyar társadalom egésze, minden intézménye és szervezete, minden magyar egyház, a magyar polgárság, értelmiség, iparos és földműves társadalom anyagi erejével,

jelentős adományokkal támogatta az állami magyar egyetem létesítését és jelentős anyagi áldozatot hozott annak fenntartásáért.

4. Ugyancsak tény: az önálló magyar egyetem Kolozsváron közel másfél évtizedig működött, oktatási és tudományos eredményei számos elismerést nyertek az országon belül és külföldön és a végzetek tizezeit, a magyar értelmiség döntő többségét adta a romániai társadalomnak, növelve a román oktatás és tudomány tekintélyét Közép-Európában.

5. Amint 1948-ban megszilárdult a kommunista diktatúra törvénytelen uralma, megindult a támadás a kolozsvári Bolyai Egyetem ellen, a tanárok eltávolítása, majd a rektorok és tanárok letartóztatása által és a kommunista áltudomány erőszakos bevezetése révén. De még ez sem volt elég a román diktatúra számára, 1959-ben kényszerrel, törvényi döntés nélkül beolvasztotta az önálló magyar egyetemet, a kolozsvári román egyetem keretében. Hiába volt tanárok tiltakozása: a prorektor és két tanár öngyilkossága. A "beolvasztás" eredménye a magyar tanszemélyzet tömeges elbocsátása, a magyar hallgatók létszámának jelentős lecsökkentése. Mindezt azon félrevezető ígéretek ellenére követték el, melyekben vállalták, hogy a meglévő oktatókkal, a diáklétszám tiszteletben tartásával, minden szakon és tanszéken biztosítják a magyar nyelvű oktatást. Ki kell emelnünk azt a tény is, hogy nemcsak az állam által a Bolyai Egyetemnek átadott épület-állomány került át a román egyetem tulajdonába, hanem a magyar egyházaktól erőszakkal elkobzott épületek is.

6. Meg kell állapítanunk, hogy a kolozsvári magyar egyetem és a magyar főiskolai rendszer törvénytelen, erőszakos beolvasztása és felszámolása, nemcsak a romániai magyar társadalomnak, tudományos, gazdasági, kulturális életnek okozott pótolhatatlan károkat, hanem az egész román tudományos és szellemi életnek is. Egész tudományágak sorvadtak el, veszítették el európai jellegüket és a ma is fennálló szakemberhiány és a középfokú oktatásban fellépő és sok évig tartó megfelelően képzett tanárok hiánya, mind a román kommunista rendszer kisebbségellenes oktatás-politikájának következménye.

7. Teljesen egyetértünk azokkal, akik a két milliányi romániai magyar kisebbség számára a szakértelmiség utánpótlásának és a jövő egyre nagyobb létszámot követelő szükségletének kielégítését az önálló magyar tannyelvű egyetem és felsőoktatás megteremtésével látják biztosítva. Károsnak, megtévesztő manipu-

lációnak és szűk csoportérdekeket kifejezőnek tartjuk azoknak a magyar értelmiségi köröknek az álláspontját, akár Romániában, akár Magyarországon fejték ki azt, akik kétségbe vonják az önálló magyar egyetem létjogosultságát Erdélyben, akik a kommunista diktatúra által erőszakkal létrehozott keretek között megoldhatónak jelentik ki a magyar egyetemi szintű képzést és általában a főiskolai oktatást. De azt is káros félrevezetésnek tartjuk, hogy a magyar egyházi és magántulajdonban volt épületek újrafelhasználása helyett, melyek a Bolyai Egyetem használatában voltak és alapjai lehetnek az önálló magyar egyetem visszaállításának, új egyetem létesítését szorgalmazzák, nem tudni hol, de bizonyára nem Kolozsváron, elhalasztva ennek megvalósítható realizációját a kiszámíthatatlan végtelen időbe. A fejlett európai demokráciák példája bizonyítja, hogy a kisebbségi önállóan működő egyetemek nemcsak a kisebbség, hanem az illető ország gazdasági, kulturális felemelkedésének jelentős tényezői.

Ezennel felkérjük az illetékes magyar kormánytényezőket és minden magyarországi politikai és társadalmi erőt, hogy támogassák a romániai magyar társadalom és annak politikai szervezete, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség jogos igényét, a magyar tannyelvű önálló egyetem helyreállítására. Meggyőződésünk, hogy a román kommunista rendszer által jogtalanul eltulajdonított egyházi és más magyar közösségi javak visszajuttatásával meg lehet teremteni a Bolyai Egyetem visszaállításának anyagi feltételeit, melyhez egy önálló magyar intézmény létesítése esetén megnyerhető lehet a világ magyarságának támogatása is.

Figyelembe véve a nemzetközi jog alapelveit és előírásait, melyeket az európai integrációba törekvő Románia is elfogadott, melyek érvénye minden állam számára kötelező, ha az Európai Unió tagja kíván lenni, meggyőződésünk, hogy a demokrácia útjára lépett új román kormányzat sem térhet ki az alól, hogy a kommunista diktatúra által elkövetett jogfosztásokat, erőszakos döntéseket helyrehozza és azokat az új Román Alkotmányban lefektetett elvek és a nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségek alapján a magyar kisebbség számára megnyugtató módon oldja meg.

Budapest, 1997. február 26.

**A Bolyai Egyetem Barátainak Egyesülete
és a Bolyai Egyetemért Alapítvány**